

THE BIBLIOMETRIC PROFILE OF ARTICLES WRITTEN BY FEMALE AUTHORS IN THE FIELD OF PUBLIC RELATIONS AT REFEREED JOURNALS OF COMMUNICATION FACULTIES IN TURKEY

Filiz BALTA PELTEKOĞLU^a, Emel TOZLU^b

ABSTRACT

Bibliometrics is defined as the application of mathematical and statistical methods to books and other communication environments (Pritchard 1969: 348). In this context, the findings obtained by bibliometric researches of scientific publications contribute to the determination of the present situation of a field of science and it can also provide an insight about its progress. The aim of this research is to carry out a bibliographic analysis of public relations articles written by female authors in the journals published by Communication faculties in Turkey. In the research, in order to reveal the profile of the academic articles written by the female authors in the field of public relations in Turkey, the faculty journals compliant with the determined criteria in the field of communication were handled. In this context, the first 10 years of the first communication faculties, which were transformed from the School of Press and Broadcasting to Communication Faculties in 1992, and in which the Public Relations Departments were established in 1993 were included in the study with their academic journals in ULAKBİM, which were accessible online. It was observed that 4 journals were suitable according to the mentioned criteria and the research was carried out in this scope. In this context, all the articles since the initial publication dates of the four faculty magazines were scanned and 275 articles in the field of Public Relations were identified out of 2.586 articles. Of these articles, 140 were identified as single female author articles and coded by two authors and subjected to bibliometric analysis. The questions asked in this study are: Q1: What is the gender distribution of authors of academic publications in the field of public relations? Q2: What is the qualitative-theoretical / quantitative ratio of scientific publications made by female authors in the field of public relations? Q3: What is the distribution of all public relations articles published by the female authors since the first issue of journals which are covered in this research? Q4: What is the distribution of scientific publications made by female authors in the field of public relations according to years? Q5: What is the distribution of scientific publications made by female authors in the field of public relations according to the provinces represented by authors? Q6: What is the distribution of scientific publications made by female authors in the field of public relations according to the institutions represented by the authors? Q7: What is the distribution of scientific publications made by female authors in the field of public relations according to their subjects? It was not possible to make a comparison between the findings of the researches due to the fact of interruption of publications for some years, differences in years etc. It is foreseen, however, that the research will provide an analysis of the existing academic work published by female authors in the field of public relations in Turkey.

Key words: Public relations, bibliometrics, communication, women

^a Marmara University, Faculty of Communication. filiz@marmara.edu.tr

^b Istanbul Gelisim University, School of Applied Sciences. etozlu@gelisim.edu.tr

1. INTRODUCTION

The concept of bibliometrics was first used by Alan Pritchard in his article "Statistical Bibliography or Bibliometrics?" which was published in the *Journal of Documentation* (1969), and since then the concept was used and improved in various fields. Pritchard defines the concept as "a mathematical and statistical method that can be used for books or other communication media" (Pritchard, 1969, pp. 368-349). Today, bibliometric analyzes are frequently encountered in scientific publication such as thesis, article, book, etc. written in academic context. In this context, the data gathered bibliometrically for the purposes of scientific studies may vary. When we consider the studies conducted in general; we can say that data is gathered according to criteria such as citation, institution, subject, gender and distribution in years.

Koehler (2001: 120) notes that people engaged in bibliometrics can be separated into four groups;

- * Those who study on citation analysis,
- * Those who focus on co-citation analysis,
- * Those who are interested in the productivity of people, institutions or countries,
- * Those who conduct studies in relation with information products such as book, article, patent etc.

In this context, he states that data is gathered according to criteria such as citation, institution, subject, gender and distribution in years (Koehler, 2001). Today, bibliometric analyzes are frequently encountered in scientific publication such as thesis, article, book, etc. written in academic context. It can be said that the scientific studies conducted by this method of analysis can show variability in the data they gather bibliometrically for their purposes. In Turkey, it is possible to reach publications

containing bibliometrical analysis, which are based on journals and subject (cinema, tv, public relations, etc.). In Turkey there are academic articles dealing with doctorate and master theses on public relations and communication in various forms. There are some journal based (Okay, 2016 & Saniye, U. L. U., & AKDAĞ, M., 2015) and subject based (cinema-TV etc.) bibliometric analysis on the different field of communication and public relations (Atabek&Atabek,2009) as well. In this study we aim to investigate the numerical distribution of the articles written by female authors in the academic literature in the field of public relations by considering all the articles written by female authors, published since the first issue of academic journals, article and subject distributions, distribution of number of authors, numerical distribution of articles, year of publication, the universities and provinces of authors and thereby aiming to reveal the general profile of the articles written by female authors. In this context, it is foreseen that data for scientific findings may be obtained by some characteristics of documents as a result of research conducted in the field of public relations, and the findings may provide an insight about how public relations has progressed in terms of gender and to establish a road map.

2. ACADEMIC BACKGROUND OF THE CONCEPT OF PUBLIC RELATIONS IN TURKEY

Considering the history of public relations education on the world scale, we can say that the foundation was laid in the United States at the beginning of the twentieth century, long before Turkey. One of the first examples in this context is Edward L. Bernays' "Crystallizing Public Opinion", which is a scientific study on public relations. After Bernays published this work, he began to started to teach courses on this subject at New York University (Peltekoğlu 2016: 115).

In Turkey, public relations education began in the middle of the 1960s at Ankara University Political Sciences Faculty School of Press and Broadcasting, which is followed by Istanbul University School of Journalism and Public Relations, Ankara Academy of Economic and Commercial Sciences School of Journalism and Public Relations, Istanbul Academy of Economic and Commercial Sciences School of Journalism and Public Relations, Ege University School of Journalism and Public Relations and Eskisehir Commercial Academy of Science's Faculty of Communication Sciences was followed in 1980. In 1982, first five institutions took the name of the School of Press and broadcasting which were transformed into Communication faculties by the law number 3837 issued in 1992. Thus, the number of communication faculties is 7 with Konya Selçuk University, where education in public relations departments has started.

After the significant transformation in 1992, new communication faculties were opened within other state universities. Faculty of Communication at Galatasaray University in Istanbul in 1994, Faculty of Communication at Ataturk University in Erzurum in 1997, Faculty of Communication at Fırat University in Elazığ, Faculty of Communication at Kocaeli University in 1998 and Faculty of Communication at Akdeniz University in 1999 were established and as the number of communication faculties increased in state universities, undergraduate programs on communication were also established within fine art faculties (Tokgöz 2003: 7). Today there are more than 60 college of communication in Turkey both public and private. According to Peltekoğlu (2016: 158); those wish to receive training in the field of public relations should know the political systems and management theories and develop their skills in writing and speaking. Critical reading should be among the fundamental courses in public relations education, as it gives the ability to express ideas clearly and meaningfully in writing.

For this reason, good public relations education at the undergraduate level is possible through a training program consisting of communication and public relations courses built on basic courses of liberal arts education in one aspect, rather than a curriculum dedicated to a number of specialized fields. Taking all these reasons into consideration, causality can be brought into the transformation of communication faculties in Turkey. In this context, considering that the transformation in communication faculties in Turkey is as of 1992, scientific journals affiliated to communication faculties were also established, and therefore the articles which have been started to be published academically on communication - has gained momentum.

3. CONCEPT OF PUBLIC RELATIONS AND WOMEN

It can be argued that the place of women in the concept of public relations has a very important profile since Doris Bernays. Today in the United States 55 % of people studying in the field of public relations are women. According to the reports of PRSSA (Public Relations Student Society of America) 1984-1985, the proportion of female members, which was 35 % in 1970-1971, has reached to 79 %. Although it is difficult to give exact figures about public relations in Turkey, 155 members among 259 TUHID members are women and this is a positive indicator (Peltekoğlu 2016: 150). The history of public relations as an academic discipline throughout its independence from public opinion, propaganda and advertisements is a relatively new process. Moreover, the history of Public Relations discipline is even shorter when considered in terms of female academics who were trained in this field. The first book with the concept of public relations in Turkey was published in the middle of 1960's and the first book written by female academicians who were trained in Public Relations as a graduate

of the Faculty of Communication was published in 1992.

The book, titled "Introduction to Public Relations", was extended and re-published in 1998 under the title "What is Public Relations?" and it is the most printed academic book on public relations with its recent 9th Edition.

4. PURPOSE OF THE STUDY

The purpose of this research carried out by female academicians is to reveal the profile of women in the academic world which contributes to the public relations sector in which women are more in numbers, by carrying out a bibliographic analysis of the articles related to the public relations published by the female authors in the journals published by Communication Faculties in Turkey.

5. SAMPLE AND METHOD OF STUDY

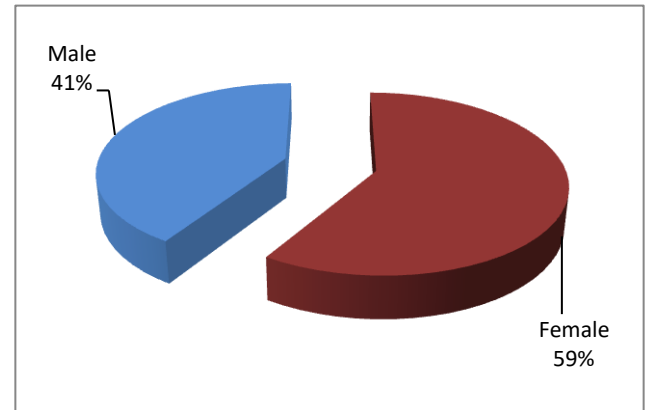
In the research, in order to reveal the profile of academic articles written by female authors in the field of public relations in Turkey, the journals of faculties that provide education in the field of communication have been considered. The journals of 7 communication faculties, which were established with the same law as the first communication faculties, in 1992 by transforming the Schools of Press and Communication and where the departments of public relations were established in 1993 are selected as samples. However, in order to provide accessibility to the articles and to provide meaningful data, the criteria was set as the journals being accessible online for a minimum of 10 years and those cited at ULAKBIM. Faculties of Communication at Anadolu University, Ege University and Galatasaray University, established by the same law mentioned above were left outside the scope due to the limited

availability of online access, having very long breaks between publications and the faculties having no public relation departments. Four well-known scientific journals published within faculty of communications have been identified in accordance with the criteria. These journals are Gazi Communication Theory and Research Journal, Journal of Istanbul Communication Faculty, Journal of Marmara Communication and Journal of Selçuk Communication. The research covers all the articles in the field of public relations between the start date of publications until the year 2016. During the research, 275 papers written in the field of Public Relations which were published in four communication faculty magazines were identified. Of these articles, 140 were identified as single female papers and coded by two authors and subjected to bibliometric analysis. Bibliometric analysis method was used as research method. The data were obtained by conducting an online archive search within the scope of the questionnaire created, while the issues with access problems were accessed via the editors of journals. In this context, 140 of 275 articles published in the field of public relations (36 in Gazi Communication Theory and Research Journal between 1984-2016, 91 in Istanbul Journal of Faculty between 1992-2016, 57 in Marmara Communication Journal between 1992-2016, and 91 in Selçuk Communication Journal) as articles with single female author and their bibliometric analysis was done. The obtained data were transferred to the "SPSS for Windows 21.0" statistical package program and evaluated through this program. Since the study aimed to obtain data on all of the articles written by the female authors in the field of public relations, the comparison between the journals covered by the research was inevitably avoided because the beginning years of publication differed. The questions asked in this study are:

Q1: What is the gender distribution of authors of academic publications in the field of public relations? Q2: What is the qualitative-theoretical / quantitative ratio of scientific publications made by female authors in the field of public relations? Q3: What is the distribution of all public relations articles published by the female authors since the first issue of journals which are covered in this research? Q4: What is the distribution of scientific publications made by female authors in the field of public relations according to years? Q5: What is the distribution of scientific publications made by female authors in the field of public relations according to the provinces represented by authors? Q6: What is the distribution of scientific publications made by female authors in the field of public relations according to the institutions represented by the authors? Q7: What is the distribution of scientific publications made by female authors in the field of public relations according to their subjects? The analysis to be conducted in accordance with obtained data will be used to determine the academic publications by female authors in the field of public relations and the research aims to make future assumptions.

328 authors; 59 % (193) are female and 41 % (135) are male.

Figure 1: Chart of gender distribution of authors of academic publications in the field of public relations

In general, when the gender distribution of authors of academic publications in the field of public relations is considered; it is seen that number of female authors which is 193 (59 %), is higher than the number of male authors which is 135 (41 %).

6. RESEARCH DATA AND FINDINGS

Gen der	Gazi Communication Journal of Theory and Research	Istanbul University, Communication Faculty Journal	Marmara University, Communication Faculty Journal	Selcuk Communication Faculty	Total	%
Female	22	64	49	58	193	59
Male	17	39	18	61	135	41
Total	39	103	67	119	328	100

Table 1: The gender distribution of authors of academic publications in the field of public relations

When we look at data on Table 1, which answers the question "What is the gender distribution of authors of academic publications in the field of public relations?"; we see that among

Table of articles published by single female authors in the field of public relations in accordance with their type	Gazi Communication Journal of Theory and Research	Istanbul University Communication Faculty Journal	Marmara University Communication Faculty Journal	Selcuk Communication Faculty	Total
Quantitative	6	8	1	6	21
Qualitative/Theoretical	15	44	34	26	119
Total	21	52	35	32	140

Table 2: Table of articles published by single female authors in the field of public relations in accordance with their type

When we look at data on Table 2, which answers the question "What is the qualitative-theoretical / quantitative ratio of scientific publications made by female authors in the field of public relations?"; we see that among 140 articles; 119 are Qualitative/ Theoretical and 21 of them are Quantitative articles.

Journal Names	Number of articles published by single female authors in the field of public relations	Total number of articles published in the field of public relations	Total number of articles published in the journal
	N	N	N
Gazi Communication Journal of Theory and Research	21	36	587
Istanbul University, Communication Faculty Journal	52	91	990
Marmara University, Communication Faculty Journal	35	57	449
Selcuk Communication Faculty	32	91	560
Total	140	275	2.586

Table 3: The distribution of all public relations articles published since the first issue of journals which are covered in this research

When we look at data on Table 3, which answers the question; "What is the distribution of all public relations articles published by the female authors since the first issue of journals which are covered in this research?"; we see that the total number of articles in 4 journals is 2.586. It has been determined that 275 articles are on public relations, and 140 of these articles (with single author) are written by female authors.

Figure 2: Chart of total number of articles written by single female authors in the field of public relations

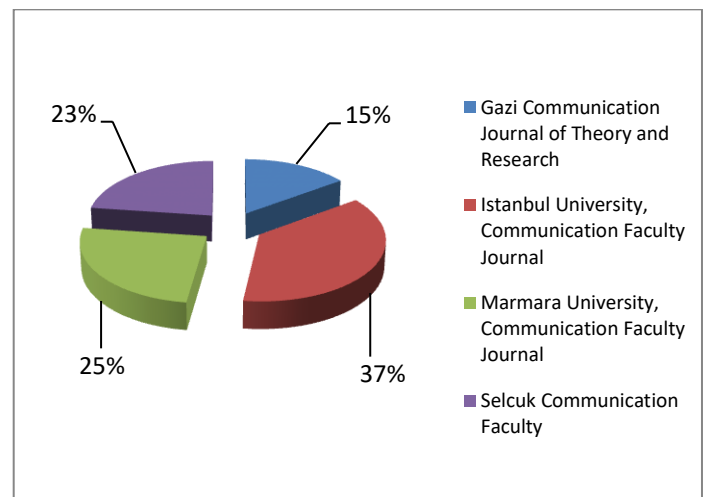
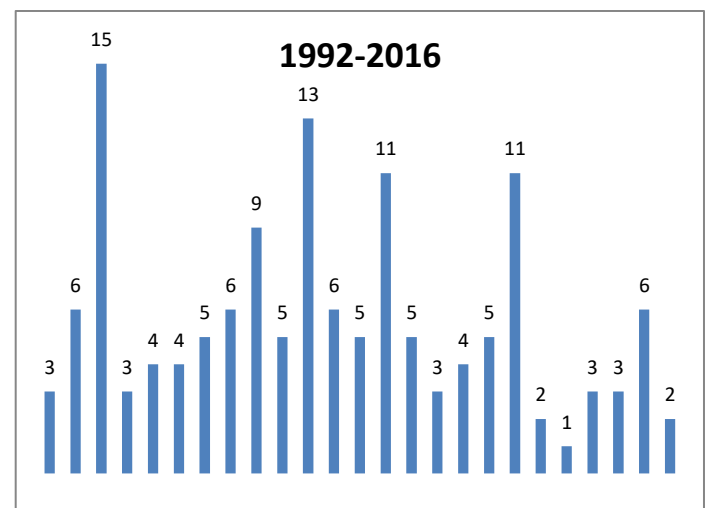

Table of articles published by single female authors in the field of public relations in accordance with years	Gazi Communication Journal of Theory and Research	Istanbul University, Communication Faculty Journal	Marmara University, Communication Faculty Journal	Selcuk Communication Faculty	Total
1992	0	1	2	0	3
1993	0	0	6	0	6
1994	1	0	14	0	*15
1995	0	0	3	0	3
1996	0	4	0	0	4
1997	2	2	0	0	4
1998	0	5	0	0	5
1999	2	3	1	0	6
2000	2	3	0	4	9
2001	1	0	3	1	5
2002	2	9	0	2	**13
2003	1	3	0	2	6
2004	0	4	0	1	5
2005	2	7	0	2	***11
2006	0	3	0	2	5
2007	1	0	1	1	3
2008	0	3	0	1	4
2009	1	2	2	0	5
2010	1	2	1	7	***11
2011	0	0	0	2	2
2012	0	0	1	0	1
2013	1	1	0	1	3
2014	2	0	0	1	3
2015	2	0	0	4	6
2016	0	0	1	1	2
Total	21	52	35	32	140

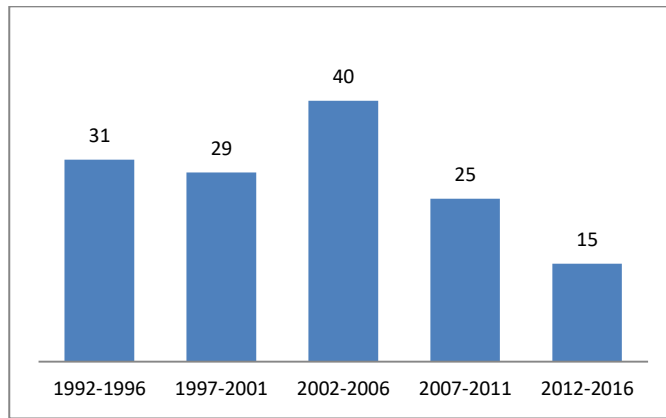
Table 4: Table of total number of articles written by single female authors in the field of public relations according to years

When we look at data on Table 4, which answers the question; "What is the distribution of scientific publications made by female authors in the field of public relations according to years?"; we see that there are 15 articles in 1994 (first), 13 articles in 2002 (second) and 11 articles in 2005 and 2011 (third).

Figure 3: Chart of total number of articles written by single female authors in the field of public relations according to years with highest rates

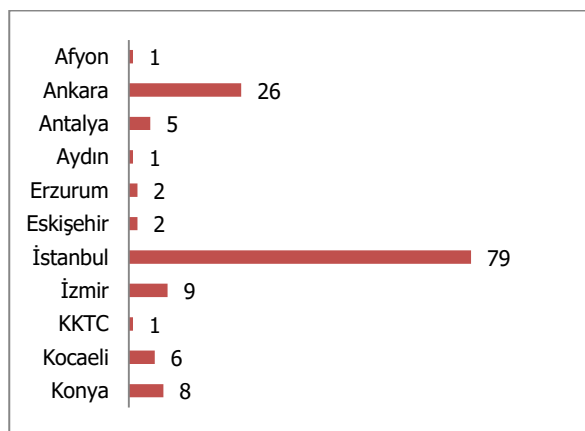

Figure 4: Chart of total number of articles written by single female authors in the field of public relations according to years with highest rates

When the distribution charts of the single authored articles published in the field of public relations by the female authors are examined according to the distribution charts of five year periods, the highest number of publications (40) was made between 2002-2006; the second highest publication was published between 1992-1996 (31); and the number of publications between 2012-2016 is the lowest (15).

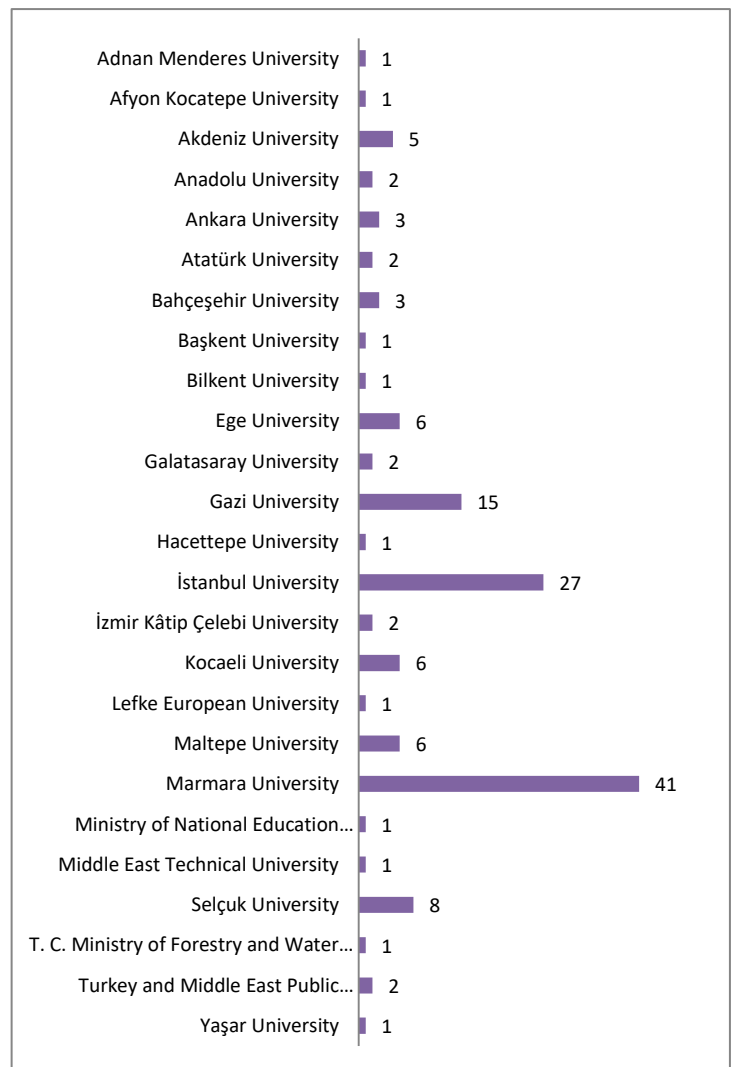
Figure 5: Chart of total number of articles written by single female authors in the field of public relations distributed according to the provinces they represent

When we look at data on Figure 5, which answers the question; "What is the distribution of

scientific publications made by female authors in the field of public relations according to the provinces where the institutions they are employed at/ they represent are located?"; we see that Istanbul is in first place with 79 authors writing articles in the field of public relations, followed by 26 authors from Ankara and 9 authors from İzmir.

Figure 6: Chart of total number of articles written by single female authors in the field of public relations distributed according to the institutions they represent

When we look at data on Figure 6, which answers the question; "What is the distribution of scientific publications made by female authors in the field of public relations according to the

institutions represented by the authors?"; we see that Marmara University is in first place with 41 authors writing articles in the field of public relations, followed by 21 authors from Istanbul University and 15 authors from Gazi University.

Figure 7: Chart of total number of articles written by single female authors in the field of public relations distributed according to their subject

When we look at data on Figure 7, which answers the question: "What is the distribution of scientific publications made by female authors in

the field of public relations according to their subjects?"; we see that first place is held by the subject of Public Relations and Corporate Communication with 22 articles, second place by Social Responsibility with 18 articles, followed by Political Public Relations with 13 articles and Public Relations and Media with 11 articles. When we look at the subjects with the least number of articles; we see Public Relations and Lobbying, Public Relations Practices in the Education Sector, Public Relations Practices in the Retail Sector, Public Relations Practices in the Private Sector and Public Relations Practices in the Tourism Sector with 1 article each.

7. RESULT AND SUGGESTIONS

A total of 2,586 articles were reached within the scope of Gazi Communication Theory and Research Journal, Istanbul Communication Faculty Journal, Marmara Communication Journal and Selcuk Communication Journal in order to reveal the profile of academic articles published by female authors in the field of public relations in Turkey. It has been determined that 275 articles are on public relations, and 140 of these articles (with single author) are written by female authors from the first issues of the academic journals. We see that among 328 authors of the articles observed within the scope of research (single authored); 59 % (193) are female and 41 % (135) are male. In this context, it is seen that the number of female authors of articles published in the field of public relations is higher than that of male authors.

As a result of bibliometric analysis of articles published by female authors in the field of public relations, which dates back to 1960s in Turkey, and became a department within communication faculties in 1990s; it has been concluded that the number of qualitative/theoretical articles is more than quantitative ones. We see that among 140 articles authors of the articles observed within the scope of research (single authored); 119 are

Qualitative/ Theoretical and 21 of them are Quantitative articles. When we look at the research with the gender variable, it is observed that 214 of the 275 articles published only in the field of public relations have 78% of the qualitative / theoretical research items and 61 of them have the quantitative research item with a slice of 22%. It turns out that the qualitative / theoretical research type is higher. Thus, it can be said that the difficulty of collecting research data in the field of public relations in Turkey, the fact that the archive tradition is not very developed. In addition, this situation may have been caused by attempts to establish consensus on concepts due to the fact that in the 1990s, when the communication faculties and the public relations departments were established, there were also considerable resource problems in the field of public relations, major shortcomings in the literature, and lack of clarity on the basic concepts and coverage of public relations. From this finding, it is possible to make an interpretation that the number of articles containing the quantitative research method in the field of public relations, which has overcome the problems in Turkey at some point, should be increased today.

When we look at the distribution of academic publications by female authors in the field of public relations according to years; we see that there are 15 articles in 1994 (first), 13 articles in 2002 (second) and 11 articles in 2005 and 2011 (third). When the distribution charts of the single authored articles published in the field of public relations by the female authors are examined according to the distribution charts of five year periods, the highest number of publications (40) was made between 2002-2006; the second highest publication was published between 1992-1996 (31); and the number of publications between 2012-2016 is the lowest (15). The resulting data point to the fact that academic publications made in the field of public relations by female authors have declined over the last 10 years. In this context, underlining

the necessity of studies is to increase the number of publications.

When we look at the distribution of academic publications by female authors in the field of public relations according to the institutions they represent; we see that Marmara University is in first place with 41 authors writing articles in the field of public relations, followed by 21 authors from Istanbul University and 15 authors from Gazi University. The resulting data indicate that this is in parallel with the names of faculties where public relations education started in Turkey. When we look at the distribution of academic publications by female authors in the field of public relations according to the provinces they represent; we see that Istanbul is in first place with 79 authors writing articles in the field of public relations, followed by 26 authors from Ankara and 9 authors from Izmir. The reason why Marmara University ranks first in terms of distribution of the authors is can be explained with the fact that the number of faculty members by 2012 is significantly higher and that the number of young academics who are increasing in numbers in the faculty of communication should make more publications due to the promotion criteria. The fact that Istanbul takes the first place in terms of number of publications can be explained by the fact that the most of communication faculties and the departments of public relations are in this city. There are 17 communication faculties in Istanbul, and 4 communication faculties in Ankara and İzmir.

When we look at the distribution of academic publications by female authors in the field of public relations according to their subject; we see that first place is held by the subject of Public Relations and Corporate Communication with 22 articles, second place by Social Responsibility with 18 articles, followed by Political Public Relations with 13 articles and Public Relations and Media with 11 articles. When we look at the subjects with the least number of articles; we see ublic Relations and

Lobbying, Public Relations Practices in the Education Sector, Public Relations Practices in the Retail Sector, Public Relations Practices in the Private Sector and Public Relations Practices in the Tourism Sector with 1 article each. It can be concluded that the results of the studies that are more intense in the theoretical context are more intensive in their practical use. Concentration of female authors on subjects such as social responsibility and new media can be explained by the tendency to write on popular topics, where there is a relationship between the interests of academic articles and popular topics on the agenda. Thus, it can be said that the articles in academic journals in Turkey are in parallel with the interests of the sector. In addition, it is considered that the scope of public relations more handled in the context of businesses (Peltekoğlu 2016: 115). With this approach, public relations are trapped in business area. Public relations should be related with other disciplines theoretically and its power and impact area needed to be realized; so it does have the deserved place within sector. If a projection is to be made about the future of public relations in Turkey according to the data obtained data; we can say that the public relations sector, in which women are especially concentrated as general practitioners, should be strengthened as an academic discipline. For this reason, it is necessary for the public relations in Turkey to move away from shallow discussions and to be associated with different disciplines and academic studies should be done in this direction. In case of academic promotions and academic studies, it is necessary to focus on the quality, than quantity. The importance of archiving in the sector and the sharing of information with the academy are considered as important factors which will contribute to the progress of public relations discipline.

8. REFERENCES

- Atabek, G., Ő., & Atabek Ü. (2009). Halkla İlişkiler Literatürü: 1999-2008 Yılları Arasında Yayımlanmış Türkçe Makaleler Üzerine Bir İnceleme, *Uluslar arası Halkla İlişkiler Sempozyumu*, Uluslar arası Kıbrıs Üniversitesi, 15-17 Nisan, 2009, Lefkoşa
- Koehler, W. (2001). Information science as "Little Science": The implications of a bibliometric analysis of the Journal of the American Society for Information Science. *Scientometrics*, 51(1):117-132.
- Okay, A.(2016) Health Communication Dergisinde yayınlanan Makalelere Genel Bir Bakış, *2011-2016 Yıllarındaki Makalelerin Ele Alınması, II. Sağlık İletişimi Sempozyumu*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 3-4 Kasım 2016,Eskişehir
- Peltekoğlu, F. B. (2016). *Halkla İlişkiler Nedir?*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım: (115)
- Pritchard A (1969) Statistical Bibliography or Bibliometrics? *Journal of Documentation*, 25, 348-349.
- Saniye, U., & Akdağ, M. (2015).Dergilerde Yayımlanan Hakemli Makalelerin Bibliyometrik Profili:Selçuk İletişim Örneği, *Selçuk İletişim Dergisi*, 9(1),5-21
- Tokgöz, O. (2003). Türkiye’de İletişim Eğitimi: Elli Yıllık Bir Geçmişin Değerlendirilmesi. *Kültür ve İletişim*, 6(2), 7-32.
- Gazi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (2017) Arşiv: <http://www.iletisimdergisi.gazi.edu.tr/arsiv.php> [Çevrim içi 27.05.2017]
- İstanbul İletişim Fakóltesi Dergisi*, (2017) Arşiv: <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/issue/archive> [Çevrim içi 27.05.2017]
- Marmara İletişim Dergisi*, (2017) Arşiv: <http://e-dergi-marmara.dergipark.gov.tr/maruid> [Çevrim içi 27.05.2017]
- Selçuk İletişim Dergisi* (2017) Arşiv: <http://josc.selcuk.edu.tr/issue/archive> [Çevrim içi 27.05.2017]

TÜRK HUKUK SİSTEMİNİN ‘NAMUS’LA İMTİHANI: ULUSAL MEVZUAT VE ULUSLARARASI DÜZENLEMELER AÇISINDAN NAMUS CİNAYETLERİ^a

TESTING THE TURKISH LEGAL SYSTEM WITH THE PHENOMENON OF ‘HONOUR’:
HONOUR KILLINGS IN TERMS OF NATIONAL AND INTERNATIONAL REGULATIONS

Mehtap Hamzaoğlu^b, Emrah Konuralp^c

ÖZ

Bu makalenin temel sorunsalı, namusa dayalı şiddeti önlemeyi hedefleyen modern uluslararası normlara geleneksel toplumsal değerler sisteminin meydan okumasıdır. Bu makalede namusa dayalı şiddetin en radikal biçimi olan namus cinayetlerinin bu cinayetlerin görüldüğü Müslüman toplumlara örnek verilen ama aynı zamanda Batılı anlamda seküler bir hukuk sistemine sahip Türkiye özelinde hukuksal boyutuyla analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye’den bazı namus cinayeti örneklerinden hareketle, namus cinayeti işleyenlere karşı ‘Türk Ceza Kanunu’nda verilmesi öngörülen cezalar ve mevzuatta uluslararası normlara uyum çalışmalarına koşut olarak yapılan değişiklikler ele alınmıştır. Bu çalışmayla, Türk hukuk sistemindeki ve yargı organlarının kararlarındaki gelgitlere karşın geleneksel toplumsal değerlerin değil çağdaş hukuk normlarının geçerlilik kazanması yönünde gelişme kaydedildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Namusa dayalı şiddet, namus cinayeti, namus cinayetlerinin hukuksal boyutu, toplumsal cinsiyet eşitsizliği

ABSTRACT

The major problem to be investigated in this article is the challenge of the traditional social value system to the modern international norms which aim at preventing honour-related violence. The purpose of this article is to make juridical analysis of honour killings as the most radical form of honour-related violence in Turkey, which has a secular legal system in Western sense and a Muslim social setting. To this end, in a departure from some cases of honour killings in Turkey, the penalties envisaged in the Turkish Penal Code and the necessary amendments to be in line with the international regulations are elaborated. This article reaches to the conclusion that despite the oscillation between traditional values and modern norms, the Turkish legal system evolves through the requirements of the modern world in coping with honour killings.

Keywords: Honour-related violence, honour killing, legal aspect of honour killings, gender inequality

^a Bu makalede 20 Haziran 2018 tarihinde İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde savunulan ve Mehtap Hamzaoğlu tarafından Dr. Öğr. Üyesi Emrah Konuralp danışmanlığında hazırlanan “Namusun Gelişimi ve Türkiye’de Namus Cinayetleri” başlıklı tezden yararlanılmıştır.

^b Mehtap Hamzaoğlu, mehtaph53@gmail.com

^c Öğretim Üyesi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Emrah Konuralp, e-posta: emrah.konuralp@metu.edu.tr

Gönderilme/Submitted: 13.08.2018, **Düzenleme/Revised:** 19.11.2018, **Kabul/Accepted:** 25.11.2018.

1. GİRİŞ

Maddi ve manevi bütünlük hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, ifade özgürlüğü, evleneceği kişiyi seçme hakkı gibi insan haklarının ihlali olan kadınlara yönelik şiddet, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının sonucu olarak onların aşağılanarak toplum dışına itilmelerini sağlama aracıdır ve insanlık dışı, onur kırıcı muameleden işkenceye, yaşam hakkının ihlaline kadar gidebilmektedir (Çakmut, 2018, s. 50).

Son yıllarda kullanılmaya başlanan namusa dayalı şiddet kavramı, cinsellikle ilgili konular özelinde dinsel-kültürel kırmızı çizgileri ihlal ettikleri algısıyla bireylerin, özellikle ve büyük çoğunlukla kadınların, şiddetin her biçimine maruz kalması anlamında kullanılır (Idriss, 2011, s. 1). Güney Asyalı ve Ortadoğulu topluluklarda ve bu topluluklardan gelip Batılı ülkelere göç eden gruplar içinde, her sosyal sınıfta ama daha yaygın olarak toplumun az gelişmiş kesimlerinde görülen bu şiddetin faili erkeklerken kurbanı da genç ve savunmasız kadınlardır (Idriss, 2011, ss. 1–2).

Özünde kadın cinselliğini denetleme aracı olan namusa dayalı şiddet, ev sahibi Batılı toplumlarda, grup kimliği ve aidiyeti güçlü olan göçmen topluluklar açısından konunun kültürel kimlik ve çokkültürcülük, emek piyasasına katılım, hizmet gereksinimleri, anayurtlarındaki köklerinin etkisi gibi boyutlarıyla ciddi kaygılara neden olmaktadır (Idriss, 2011, s. 2). Söz konusu göçmen topluluk eğer Müslümansa, genç kadının üzerindeki cinsel baskının çok daha fazla olduğu söylenir ki çizgiyi geçen kadın çoğu zaman kocası, erkek kardeşi, ağabeyi ya da babası tarafından, toplulukça da zımnen onaylanarak, ‘cezalandırılır’ (Idriss, 2011, s. 2). Bu ‘ceza’ yaralama, sakatlama ya da ölüm olabilir...

Bu makalede bu cezalardan en ağırı olan cinayetin; namus cinayetinin, Müslüman bir nüfusa sahip, seküler ve Batılı bir hukuk sistemi olan

Türkiye’de yasal ve hukuksal açıdan değerlendirmesi yapılmaktadır. Çünkü, hukuk araştırmacısı M. M. Idriss’in (2011, s. 3) de dikkat çektiği gibi, son yıllarda Müslüman toplumlarda ve Müslüman diaspora topluluklarında namus cinayetlerinin sürmesinin nedenleri, yasal sistemin bunları önlemedeki rollerini anlamaya yönelik gerçek bir talep mevcuttur.

2. TÜRKİYE’DEN NAMUS CİNAYETİ ÖRNEKLERİ

Namus cinayeti, en genel anlamda, toplum tarafından dayatılan cinsel normlardan saptığı şüphesiyle kadının öldürülmesidir (Faqir, 2001, s. 65). Bu normlardan saparak ve ailesini utandırdığı düşünülen kurbanın aile şerefine bekçisi konumundaki erkeklerce cezalandırılmasıyla bu ‘leke’nin azalacağı inancına dayanır namus cinayeti (Abdelhadi, 2016, s. 67). Bu cinayetlerin neredeyse tamamında, ‘namus lekelenirken’ partner bir erkek olduğu halde yaşamı sonlanan hep kadındır (Sev’er & Yurdakul, 2001, s. 985).

Türkiye’de gerçekleşmiş olan bazı namus cinayeti örnekleri incelediğinde yasal süreçlerin uygulamada aldığı biçimler daha net anlaşılabilir. Örneğin, Nayime Salman cinayetinde, onu viyadükten atarak öldüren üç erkek kardeşinin ömürboyu hapis olarak belirlenen cezaları, ağır tahrik indirimi uygulanarak 4 yıl 5 ay ile 12 yıl 6 ay arasında hapis cezalarına indirilmiştir. Mahkeme, üç sanık kardeşi önce 765 sayılı ‘Türk Ceza Kanunu’nun (TCK) 449. maddesine göre ‘kız kardeşlerini öldürmekten’ ömür boyu hapse mahkûm etmiştir. Daha sonra kurbanın birçok kez evden kaçmasını TCK’nın 51. maddesindeki ağır tahrik tanımına uyduğu gerekçesiyle mahkeme ömürboyu hapis cezalarında indirimine gitmiştir. Kardeşlerden biri 12 yıl 6 ay, diğeri 8 yıl 4 ay ve diğeri de 4 yıl 5 ay ağır hapis cezasına çarptırılmıştır (Dağlar, 2001).

Bir diğer örnekte, Güldünya Tören’i kurşunlayarak öldüren kardeşleri Ferit ve İrfan

Tören'i yargılayan Bakırköy 5. Ağır Ceza Mahkemesi sanıkları önce ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırmıştır. Sonra İrfan Tören'in duruşmadaki iyi hali nedeniyle cezasını müebbet hapse; olay tarihinde 18 yaşını doldurmamış olan Ferit Tören'in cezasını ise önce 14 yıla, sonrasında duruşmadaki iyi hali nedeniyle de 11 yıl 8 aya indirmiştir. Davanın temyiz incelemesini gerçekleştiren Yargıtay 1. Ceza Dairesi, sanıklara verilen mahkûmiyet kararlarını usul ve esastan bozmuştur. Bozma kararının ardından davayı tekrar inceleyen Bakırköy 5. Ağır Ceza Mahkemesi, 'taammüden öldürmeye teşebbüs etmek' ve 'taammüden adam öldürmek' suçlarından İrfan Tören'i müebbet, Ferit Tören'i de 23 yıl 4 ay hapse mahkûm etmiştir (Hürriyet, 2013).

Zümrete Eker örneğinde ise, Zümrete'yi öldüren C. B.'yi yargılayan Diyarbakır 3. Ağır Ceza Mahkemesi, sanığı önce ağırlaştırılmış ömürboyu hapis cezasına mahkûm etmiştir. Sonra sanığın suç tarihinde 18 yaşından küçük olduğu ve duruşmadaki iyi hali dikkate alınarak cezası 17,5 yıla indirilmiştir (Bozarlan, 2017).

Bu örneklerde olduğu gibi töre ve namus cinayetlerinin çoğunda 765 sayılı TCK'nın haksız tahrik, iyi hal ve yaş indirimine ilişkin maddeleri uyarınca cezalarda önemli ölçüde indirim uygulanmıştır. Bu cinayetlerde sanıkların indirim alması için başvuru belki de en önemli madde 765 sayılı TCK'nın 462. maddesidir. Avrupa Birliği'ne uyum çalışmaları çerçevesinde yürürlükten kaldırılan madde, yürürlükte kaldığı süre boyunca çok tartışılmıştı. 765 sayılı mülga TCK'nın yürürlükten kaldırılan ve namus cinayeti maddesi olarak da anılan 462. maddesi şöyleydi:

Yukarda geçen iki fasılda beyan olunan fiiller, zinayı icra halinde veya gayrimeşru cinsî münasebette bulunduğu esnada meşhuden yakalanan veya zina yapmak veya gayrimeşru cinsî münasebette bulunmak üzere yahut henüz zina yapmış veya gayrimeşru cinsî münasebette bulunmuş olduğunda zevahire göre şüphe edilmeyecek surette görünen bir koca veya karı

yahut kız kardeş veya fûruğdan biri yahut bunların müşterek faili veya her ikisi aleyhinde karı veya koca yahut usulden biri veya erkek veya kız kardeş tarafından işlenmiş olursa fiilin muayyen olan cezası sekizde bire indirilir ve ağır hapis cezası hapis cezasına tahvil olunur. Müebbet ağır hapis cezası yerine dört seneden sekiz seneye ve idam cezası yerine de beş seneden on seneye kadar hapis cezası verilir.

462. maddenin Türk hukuk sisteminin bir önkabulünü yansıttığını ve evlilik dışındaki her türlü ilişkiyi gayrimeşru olarak kabul ettiğini savunan Ece Göztepe (2005, ss. 35–36), söz konusu maddenin taşıdığı anlayışın, ataerkil düzende kadınların bir ailenin şeref ve namusunun taşıyıcıları oldukları ve ailenin erkeklerinin de kadınların cinsel yaşamını denetlemeleri gerektiği önkabulüne dayandığını öne sürer. Diğer bir deyişle, mülga TCK'nın 462. maddesindeki indirim nedeni de 'aile şeref ve haysiyetini korumak' olarak algılanmaktaydı. Dolayısıyla burada, aile ve toplumdaki ataerkil yapılanmanın siyasal yaşam ve hukukun uygulanmasına yön vermesi söz konusudur.

765 sayılı mülga TCK'nın 462. maddesi açısından önem taşıyan bir başka saptama da Mahmut Tezcan'a aittir. Tezcan (2003, s. 19), namus cinayetlerinin tahrik nedeniyle aniden işlenen cinayetler olmadığını vurgular. Aksine, bunların önceden tasarlanmış, planlanmış ve kasıtlı cinayetler olduğunu belirterek, bu nedenle tahrik indirimi uygulanmaması gerektiğini savunur.

Bu yönüyle ele alındığında, birçok namus cinayeti vakasının olay anında tahrik nedeniyle aniden işlenen cinayet olmadığı görülür ki örneklerdeki cinayetlerde de kurbanlar aile meclisi tarafından, töre gereği alınan kararlar doğrultusunda, önceden tasarlanmış ve planlanmış şekilde öldürülmüşlerdir. Birkaç örnekte failin 18 yaşından küçük kardeş olması da ailenin töreye bağlı namus cinayeti işlerken mülga TCK'nın hükümlerini dahi gözettiler, yani son derecede 'bilinçli' ve soğukkanlı davrandığı ve 18 yaşını doldurmamış çocuklara yaş indirimi

uygulandığından, bu yaştaki çocukları suça ittiği açıktır.

Nitekim namus cinayetleri önceden planlanmış cinayetler olmasına karşın, sanıkların mülga TCK'nın 462. maddesinden yararlanmalarının yarattığı tartışmalar ve mahkeme kararları arasındaki çelişkiler nedeniyle Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 1989 yılında verdiği bir kararda, 462. maddenin uygulanma koşullarını zaman ve kişi yönünden belirlemiştir. Zaman koşulunun gerçekleşmesi için fiilin, mağdurun meşru olmayan ilişki veya zina halinde olduğu sırada veya ilişkide bulunmak üzere iken veya henüz ilişkide bulunmuş olduğu sırada gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Kişi koşulunda ise, suçun mağdurlarının ve faillerinin tespiti amaçlanmıştır (Göztepe, 2005, s. 36). Yargıtay Ceza Genel Kurulu, söz konusu kararında, zaman koşulunu belirleme gerekçesinde güdülen amacı, "failin fiilin işlendiği sırada kişiliği itibarıyla aile onuru bakımından derin ve çok ağır tarzda uğradığı saldırının iradesi üzerinde yarattığı büyük sarsıntı" olarak açıklamıştı. Gerekçeden de anlaşıldığı gibi, ağır tahrikten etkilenecek cinayet işlendiğinin kabul edilebilmesi için, failin ağır tahrik olarak kabul edilen olayın gerçekleştiği ana şahit olması veya hemen olayın üzerine olay yerinde bulunması gerekir. Oysa söz konusu cinayetler günler, aylar hatta yıllar sonra işlenmiştir. Dolayısıyla, bu cinayetlerde ağır tahrik indiriminin uygulanması Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun ilgili kararı ile örtüşmez.

Tezcan'ın (2003, s. 3) 462. maddeye yönelttiği bir diğer eleştiri de bu hükmün cinayet işlemeyi özendirici olduğu yönündedir ve Türkiye'de namus olgusu ve algısı nedeniyle namus cinayetleri konusunda toplumda sessiz bir kabul olduğunu vurgulayan Tezcan, 462. madde indirimi nedeniyle verilen mahkeme kararlarının da cinayetleri teşvik edici olduğunu ifade eder.

Çok eleştirilen bu madde, Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla iptal davasına da konu olmuş; ancak, Anayasa Mahkemesi maddeyi Anayasa'ya aykırı

bulmamış, madde ancak AB uyum çalışmaları sırasında 2004 yılında yürürlükten kaldırılabilmiştir.

3. YARGITAY KARARLARINDA ESKİ TCK'YA GÖRE NAMUS CİNAYETLERİ

Yargıtay'ın töre ve namus cinayetleriyle ilgili kararlarında, 765 sayılı mülga TCK'nın genellikle tahrik indirimiyle ilgili hükümleri tartışılmış ve karara bağlanmıştır.

Namus cinayeti maddesi olarak da anılan TCK'nın 462. maddesinin (Göztepe, 2005) yürürlükte olduğu dönem boyunca, gayrimeşru cinsi münasebet ve zina kavramları tam olarak açıklanmamış, bu nedenle konu içtihadı bırakılmıştır. Bu durum, söz konusu kanun yürürlükte olduğu süre boyunca töre ve namus cinayeti faillerinin ceza indiriminden yararlanmasına imkân sağlamıştır (Kaya, 2014, s. 423).

Ece Göztepe'nin (2005, ss. 39–41) Yargıtay'ın 1975–2003 yılları arasında 28 yıllık dönemde verdiği kararlar üzerinde yaptığı çalışmayla, bir namus cinayetinden söz edilebilmesi için Yargıtay'ın aradığı ölçüt saptanmıştır: Mağdur, aile üyelerinden biri tarafından öldürülmüş olmalıdır. Burada aile kavramıyla kastedilen çekirdek aile değil, akrabaları da kapsayan geniş ailedir. Hatta akrabalık bağı olmayan ancak aynı memleketteki kişileri de kapsayan bir aile kavramı söz konusudur. Bu konuda Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun bir kararı da söz konusudur (Yargıtay, 1989, ss. 1468–1469).

Mahkemelerin ve Yargıtay'ın tahrik indirimi uyguladığı olaylarda dayandığı gerekçeler fail lehinedir. Fail-mağdur ilişkisinde olay mağdur açısından değil, büyük çoğunlukla erkek olan fail açısından değerlendirilmektedir. Bu olgu, yargı erkinin de objektif hukuk normları yerine eril iktidar anlayışı ile hüküm verdiğine işaret eder.

4. ANAYASA MAHKEMESİ KARARI

Namus cinayetlerinde özel ağır tahrik indirimi maddesi olarak anılan 765 sayılı mülga TCK'nın 462. maddesinin Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla iptal talebiyle Anayasa Mahkemesi'nin önüne getirildiği yukarıda belirtilmişti. Anayasa Mahkemesi, 1997/745 esas ve 1998/748 karar sayılı 16.07.1998 tarihli kararıyla 462. maddenin Anayasa'ya aykırı olmadığına hükmetmişti (Anayasa Mahkemesi, 1998).

Kararın iki yönden önemi vardır: Birincisi, Anayasa Mahkemesi en üst denetim mahkemesi olarak zina veya gayrimeşru ilişki nedeniyle faile tahrik indirimini öngören maddeyi Anayasa'ya uygun bularak, erkek egemen bir bakış açısıyla, ataerkil yapının güçlenmesine katkı sağlamış, erkeğin kadın bedenini denetleme hakkına sahip olduğunu kabul ederek bunu meşrulaştırmıştır. İkincisi, söz konusu karar 16.07.1998 tarihinde verildiği halde, gerekçeli karar yaklaşık 5 yıl sonra (22.11.2003) *Resmi Gazete*'de yayımlanmıştır. Gerekçeli kararın bu kadar süre bekletilmiş olması dikkat çekicidir. Zira gerekçeli kararın *Resmi Gazete*'de yayımlandığı tarih, mülga TCK'nın 462. maddesinin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından yürürlükten kaldırılmasından 4 ay sonraya denk düşer. Anayasa Mahkemesi kararının söz konusu maddenin yürürlükten kaldırılmasından sonra *Resmi Gazete*'de yayımlanması düşündürücüdür. Bu zamanlama ile Anayasa Mahkemesi'nin, TBMM'nin aldığı yürürlükten kaldırma kararı üzerinde bir etkisi olmamıştır. Kararın nitelik olarak dikkat çeken yönü, Anayasa Mahkemesi'nin, 462. maddenin Anayasa'nın eşitlik ilkesine ve kişilerin maddi ve manevi varlıklarını geliştirme hakkına aykırı olmadığına hükmetmiş olmasıdır (Göztepe, 2005, s. 36).

462. maddenin Anayasa'ya aykırı olduğunu öne sürerek Anayasa Mahkemesi'ne başvuran İstanbul Bakırköy 2. Ağır Ceza Mahkemesi'dir. Mahkemenin, Anayasa Mahkemesi'ne başvurmaya neden olan

yargılama konusu olay ise "kız kardeşini gayri meşru cinsi münasebette bulunduğu şüphe götürmeyecek şekilde gören ağabeyinin, müştekiyi yaralama eylemi"dir. Bu eylemin, adam öldürmeye tam teşebbüs fiiline ve iddiasına uyan 765 sayılı mülga TCK'nın 448. ve 62. maddeleri gereğince cezalandırılması istemiyle açılan davayı görmekte olan mahkeme, davada uygulanma olasılığı bulunan 765 sayılı mülga TCK'nın 462. maddesinin Anayasa'ya aykırı olduğu kanısına vararak iptali istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuştu (Anayasa Mahkemesi, 1998).

Bakırköy 2. Ağır Ceza Mahkemesi, zina veya gayri meşru ilişkiyi fail açısından tahrik unsuru sayıp, mülga TCK'nın müebbet ağır hapis cezasının 4 yıldan 8 yıla kadar ve idam cezasının da 5 yıldan 10 yıla kadar hapis cezasına indirilmesini öngören hükmünün Anayasa'ya aykırılığına ilişkin iptal başvurusunda iddiasını şöyle gerekçelendirmiştir:

Yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı; kişiliğe bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel haklardandır. Özgür iradesi ve tercihleri ile yaşamını sürdüren – hele de reşit ve mümeyyiz olan– bir bireye, başka bir bireyin sahipliği ve tahakkümü iddiasından, başkasına yar etmeme egoizminden ve 'namus temizleme' düşüncesinden kaynaklanan bu maddenin hukukun genel ilkelerine uyar yönü bulunmamaktadır. Örneğin, eşinin veya kız kardeşinin işi, aşısı ve yaşamı ile ilgilenip ilgilenmediği, sevgi bağının ne durumda olduğu ve benzeri konular da gözardı edilerek; sahiplik iddiasındaki sanığı; isterse maddede yer alan yakınını, isterse onun cinsel eylem ortağını veya isterse her ikisini öldürme veya yaralamada mazur görüp cezasını önemli ölçüde hafifletmek, adalet duygusuna uygun değildir. Kaldı ki; sanığın şiddetli elem veya gazapla hareket ettiği düşüncesi esas alınıyor ise, TCK'nın 51. maddesi çerçevesinde bir tahrikin mevcudiyeti ve onun da haksız olup olmadığı tartışılabilir. Sonuç olarak TCK'nın 462. maddesinin; Anayasa'nın, a) Temel hak ve özgürlüklerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanma hakkını vurgulayan başlangıç hükümlerine,

- b) Temel hak ve özgürlükleri sınırlayan engellerin kaldırılması yolunda Devlete yüklediği temel görevlerle ilgili 5. maddesine,
- c) (İtiraz konusu maddenin içerdiği sanıklar ve mağdurların tespitinde, aynı derecede yakınlar arasında bazılarının ayrılıp seçilmiş oldukları cihetle) kanun önünde eşitliğe dair 10. maddesine,
- d) 'Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir' hükmünü içeren 12/1. maddesine,
- e) 'Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir' hükmünü içeren 17/1. maddesine,
- f) 'Herkes kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir' hükmünü içeren 19/1. maddesine,
- Aykırı olduğu düşünüldüğünden TCK'nın 462. maddesinin iptali için keyfiyetin Anayasa Mahkemesi'ne sunulmasına, ilgili evrak örneklerinin işbu karara ekli olarak gönderilmesine oybirliği ile karar verildi. (Anayasa Mahkemesi, 1998)

Bakırköy 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nin evrensel hukuk ilkelerine ve temel insan haklarına atıfla gerekçelendirdiği bu iptal talebini, Anayasa Mahkemesi, reddederek bunu aşağıdaki çoğunluk görüşüne dayandırmıştır:

Yasa önünde eşitlik herkesin her yönden aynı kurallara bağlı olacağı anlamına gelmez. Yasaların uygulanmasında, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrıklığı gözetilemez ve bu nedenlerle eşitsizlik yaratılamaz. Bu ilke, birbirleriyle aynı durumda olanlara ayrı kuralların uygulanmasını ve ayrıcalıklı kişi ve toplulukların yaratılmasını engellemektedir. Kimi yurttaşların haklı bir nedene dayanarak değişik kurallara bağlı tutulmaları eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmaz. Sınırlama kararı uyarınca incelenen kuralda gayri meşru ilişki halinde yakalanan veya bu ilişkide bulunmak üzere olan ya da henüz bu ilişkide bulunmuş olduğundan şüphe edilmeyecek şekilde görülen kız kardeşle cinsel ilişkide bulunan kişilere karşı erkek veya kız kardeşin işlediği öldürme veya etkili eylem suçlarından dolayı hükmedilecek cezaların indirilmesi öngörülmektedir.

Maddede kız kardeş ile belirtilen hallerde yakalanan veya görülen cinsel ilişki ortağına karşı gerçekleştirilen öldürme veya yaralama suçlarında failin cezasından indirim yapılması öngörülürken, failin erkek veya kadın olması gibi bir durum dikkate alınmamıştır. Faile verilecek ceza indirilirken cinsiyet ayrımı yapılmadığından eşitlik ilkesine aykırılıktan söz edilemez. Aynı suç işleyen kız kardeşin de aynı kurallara göre cezasından indirim yapılacak olması karşısında Anayasa'nın 10. maddesine aykırılık savı yerinde değildir.

Kaldı ki, yasakoyucu cezalandırma yetkisini kullanırken Anayasa'nın temel ilkelerine ve ceza hukukunun ana kurallarına bağlı kalmak koşuluyla, toplumda hangi eylemlerin suç sayılıp sayılmayacağı, suç sayılacaksa hangi tür ve ölçüdeki ceza yaptırımıyla karşılanacağı, hangi durum ve davranışların ağırlaştırıcı ya da hafifletici öge olarak kabul edileceği, konusunda ceza siyaseti, ülkenin sosyal, kültürel yapısı ve etik değerlerini de gözönünde bulundurarak takdir yetkisine sahiptir. Açıklanan nedenlerle, iptal isteminin reddi gerekir. Başvuran mahkeme itiraz konusu kuralın, Anayasa'nın 5., 12., 17. ve 19. maddelerine de aykırı olduğu savında bulunmaktadır. Mahkemece dayanılan bu maddeler hak ve özgürlüklerle ilgili olup, itiraz konusu kurallarla, Anayasa'nın anılan maddeleri arasında doğrudan bir ilişki görülmemiştir. Açıklanan nedenlerle, iptal isteminin reddi gerekir. (Anayasa Mahkemesi, 1998)

Anayasa Mahkemesi, bu kararını 4'e karşı 7 oyla vermiştir. Karara karşı çıkan Anayasa Mahkemesi'nin 4 üyesinin karşı oy gerekçesi de maddenin neden iptal edilmesi gerektiği konusunda fikir vermesi bakımından önemlidir. Bu üyelerin karşı oy gerekçesi şöyledir:

Burada [bu maddede], suçtan zarar görenin sıfatına göre indirim yapılması söz konusudur. Maddede belirtilen durumların, fail için ağır bir tahrik oluşturduğu düşüncesiyle bu düzenlemenin yapıldığı anlaşılmaktadır. TCK'nın 51. maddesinde 'haksız tahrik'e yer verilerek adi ve ağır tahrik düzenlenmiş ve buna bağlı olarak kimi indirimler kabul edilmiştir. Her iki maddede de failerin tahrik oluşturan fiilin etkisiyle suç

işlemeleri indirim nedeni kabul edilmekte, ancak itiraz konusu 462. maddede sayılan durumlarda, daha fazla indirim öngörülerek fail için bir çeşit imtiyaz oluşturulmaktadır.

Anayasa'nın 10. maddesinin ilk fıkrasında kanun önünde eşitlik ilkesine yer verildikten sonra ikinci fıkrasında 'hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz' denilmektedir. Anayasa'nın 10. maddesinde yer verilen eşitlik ilkesi aynı durumda olanlar arasında farklı uygulamaya engel ise de kimilerinin ayrı kurallara bağlı tutulması, konularından ve özelliklerinden kaynaklanıyorsa eşitlik ilkesinin zedelendiğinden söz edilemez. Ancak aynı durumda olanlardan bazılarının itiraz konusu kuralda olduğu gibi, diğerlerinden daha fazla koruma görmesi onları suç işlemede imtiyazlı hale getireceğinden eşitlik ilkesi ile bağdaşmaz. Suçtan zarar görenin sıfatı ise, ancak Türk Ceza Yasası'nın haksız tahriki düzenleyen 51. maddesi uygulanırken cezanın kişiselleştirilmesi sırasında yargıç tarafından gözetilecek bir husus olup, kimilerine ayrıcalık tanınmanın gerekçesi olamaz. Öte yandan, maddenin kendi içindeki kız kardeş-erkek kardeş ve usul-furuğ ayrımı da, ikinci bir eşitsizliğe neden olmaktadır. Maddenin sınırlama kararı uyarınca incelenen bölümünde, erkek kardeş için öngörülen indirimin kız kardeş için kabul edilmemesi de bu eşitsizliği bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır.

Anayasa'nın 17. maddesinde güvence altına alınan ve diğer hak ve özgürlükler arasında öncelikli bir yere sahip olan yaşam hakkına yapılan saldırının, şeref ve haysiyeti koruma veya kurtarma gibi bir gerekçeyle de olsa büyük ceza indirimi ile adeta onaylanır hale gelmesi kabul edilemez. Anayasa'nın Başlangıç'ında ve 174. maddesinde belirtilen çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmış çoğulcu özgürlükçü ve katılımcı demokrasilerde insana tanınan öncelik ve ceza hukukundaki gelişmeler de gözetildiğinde itiraz konusu kuralın, Anayasa'ya aykırılığı daha belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Açıklanan nedenlerle, Türk Ceza Yasası'nın itiraz konusu 462. maddesinin sınırlama kararı uyarınca incelenen bölümünün, Anayasa'ya aykırı olduğu ve iptali gerektiği düşüncesiyle

çoğunluk görüşüne katılmıyoruz. (Anayasa Mahkemesi, 1998)

Anayasa Mahkemesi üyelerinin çoğunluk ve azınlık görüşleri incelendiğinde; çoğunluğun 765 sayılı mülga TCK'nın 462. maddesinde düzenlenmiş ağır tahrik indirimini Anayasa'ya uygun buldukları, bu karara varırken de normatif bir inceleme ve sorgulama yapmadan sadece yasanın metnini esas aldıkları anlaşılmaktadır. Bu durum, uygulamada, erkeğin kadını denetleme hakkı olduğu görüşüne dönüşen 462. maddenin Anayasa Mahkemesi tarafından da benimsendiği şeklinde yorumlanabilir. Erkeklere tanınan böyle bir imtiyazın insan haklarına, eşitlik ilkesine ve adalet anlayışına aykırı olduğu düşünülmemiştir. Karar, yasa metnine sadık kalınarak, erkek egemen sistemin onaylanması niteliğindedir. Anayasa Mahkemesi bu kararıyla evlilik dışı her türlü ilişkiyi gayri meşru saymış ve fail ve mağdurların belirlenmesinde eşitlik ilkesine aykırılık iddiasında sadece faili esas almıştır (Göztepe, 2005, ss. 36–39).

Azınlık görüşü incelendiğinde ise, karara muhalif üyelerin, namus cinayetlerinde indirim uygulamasına temelden karşı çıkmadıkları görülür. Muhalif üyelerin itirazı teknik mahiyettedir. Namus, şeref, haysiyet gibi nedenlerle işlenen cinayetlerin hukuk sisteminin neredeyse koşulsuz kabul ettiği bu olgunun, esastan reddi azınlık görüşünde de yoktur. Bu tür olgular nedeniyle cinayet işleyenlere indirim uygulanmasının modern hukukta yeri olmadığı yönünde de bir itiraz yapılmamıştır (Göztepe, 2005, s. 39).

5. YENİ TCK VE YARGITAY KARARI

765 sayılı mülga TCK'nın yürürlükten kaldırılmasından sonra, bu yasanın yerini alan ve 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı yeni TCK'da töre saikiyle kasten öldürme suçu, kasten öldürme suçunun nitelikli hali (nitelikli insan öldürme) olarak kabul edilerek cezası ağırlaştırılmış ve böylece namus cinayetlerinin önüne geçilmesi

hedeflenmiştir (Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, 2004). Ancak yeni TCK'nın 'haksız tahrik' konusunu düzenleyen 29. maddesi ile 'kasten öldürme' suçunun nitelikli halini düzenleyen 82. maddesine mahkeme kararlarında yapılan atıflar ile ceza indiriminin namus saikiyle işlenen suçlarda da uygulandığı görülmüştür. Bu durum yeni TCK'nın 29. ve 82. maddeleri açısından yeni bir tartışmaya neden olmuştur.

Töre ve o saikle işlenen namus cinayetlerinin, 'haksız tahrik' indiriminden yararlanmasının önüne geçilmesini amaçlayan düzenlemelere rağmen, uygulamada sorun tam olarak çözülememiştir. Çünkü, 82. maddede töre ve namus kavramı ile namus cinayetleri kavramı tam olarak açıklanmadığı için yargılama aşamasında tereddütler oluşmakta, namus saikiyle işlenen cinayetlerin töre cinayeti sayılıp sayılmayacağı konusunda gri bir alan oluşmaktadır. Göztepe (2005, s. 43), yeni TCK'daki 82. madde ve 29. madde arasında ilişki kurma açısından yargıya yorum görevi düştüğünü vurgular ve düzenlemenin her ne kadar namus cinayetleri açısından hedefe ulaştığı düşünülse de eğer yargı toplumsal değerlerle ilgili olarak eski yorumlarını gözden geçirmezse uygulamada namus cinayetlerine haksız tahrik hükümlerinin uygulanabileceği anlamında uyarıda bulunur.

Bir olayda haksız tahrik hükümlerinin uygulanması söz konusu olacaksa, artık bu olayda töre saikiyle fiilin işlendiğinden bahsedilemez (Artuk, Gökçen, Alşahin, & Çakır, 2017, s. 111). Namus saikiyle işlenen cinayetlerde failler, töre saikiyle işlenen cinayetlerden farklı olarak, haksız tahrik koşullarının bulunduğu bahisle ceza indiriminden yararlanabileceklerdir.

TCK m. 29'un gerekçesinde töre veya namus cinayeti denilen akraba içi öldürme suçlarında haksız tahrik hükmünün uygulanamayacağı belirtilmiştir. Ancak sadece töre cinayetlerinde değil, gerekçesi namus olan hiçbir suçta ceza indirilmemelidir (Centel, Zafer, & Çakmut, 2017, ss. 61–62). Ayrıca

TCK madde 29'un gerekçesinde yer verilen bu açıklama uygulamayı değiştirmeye yetmeyecektir. Nitekim namus saikiyle gerçekleştirilen insan öldürme suçları ile töre saikiyle işlenen insan öldürme suçlarını yargılama aşamasında ayırtırmak ve delillendirmek her zaman gerçek anlamıyla mümkün olmayabilir. Bu da işlenen cinayetlerin töre saikiyle işlendiğinin ispatlanamamasına ve cezanın miktarının daha düşük olmasına sebep olacaktır. Töre saikinin ispatlanamaması ayrıca bu suçlarda haksız tahrik indirim de uygulanmasına ve verilecek cezanın daha da azalmasına imkan sağlayacaktır.

Nitekim uygulamada da yargı kararları arasında uyumsuzluklar ortaya çıkmıştır.

Töre ve namus cinayetleriyle ilgili olarak, Yargıtay 1. Ceza Dairesi ile Yargıtay Başsavcılığı'nın görüş farklılığına düştüğü bir olayda Yargıtay Ceza Genel Kurulu konuyu karara bağlamıştır.

Yargıtay Ceza Kurulu'nun, 14.06.2011 tarih ve 2011-1-138 esas ve 2011-130 sayılı kararına konu olan dava, töre ve namus cinayeti ile 'haksız tahrik' indirimi uygulaması açısından öğreticidir.

Erzincan Ağır Ceza Mahkemesi, 15.01.2008 tarih ve 77/1 sayılı kararı ile nişanlısının eski erkek arkadaşını öldüren, babasını ise yaralayan Caner'in, bu eyleminin töre cinayeti olmadığından hareketle, ağırlaştırılmış müebbet hapisle değil, 20 yıl hapisle cezalandırılmasına hükmetmiştir. Re'sen temyize tabi olduğu için dosya Yargıtay'ın önüne gelmiştir. Yargıtay 1. Ceza Dairesi dosyayı incelemiş ve sanığın eyleminin 5327 sayılı yeni TCK'nın töre cinayetini düzenleyen ve indirim öngörmeyen 82. maddesine uyduğuna hükmederek, Erzincan Ağır Ceza Mahkemesi'nin kararını bozmuştur. Yerel mahkeme, Yargıtay 1. Ceza Dairesi'nin bozma kararına uyararak, sanığı yeni TCK'nın 82/1-k maddesi (töre cinayeti) uyarınca ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm etmiştir. Yine re'sen temyize tabi olan bu karar da Yargıtay'ın önüne gelmiş ve Yargıtay 1. Ceza Dairesi tarafından onanmıştır. Yargıtay Cumhuriyet

Başsavcılığı ise onama kararına itiraz etmiş, eylemin töre cinayetine girmediğini öne sürmüştür. Bu durumda dava Yargıtay Ceza Genel Kurulu tarafından incelenmiştir. Yargıtay Ceza Genel Kurulu da yukarıda tarih ve sayısı belirtilen kararıyla, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın itirazını kabul ederek, olayın töre cinayeti olmadığına hükmetmiştir. Yargıtay Ceza Genel Kurulu içtihat niteliğindeki kararını verirken, davaya konu olan olayda töre cinayeti koşullarının bulunmadığına hükmetmiştir. Yargıtay Ceza Genel Kurulu kararının dayandığı çoğunluk görüşü şöyledir:

Gerek 5237 sayılı Türk Ceza Yasası'nın hazırlık çalışmaları, gerekse öğretilerdeki görüşler, yasal düzenlemeler ile birlikte değerlendirildiğinde, yasa koyucunun bilinçli bir tercih olarak 'töre saiki' kavramına yer verdiği ve 'namus saiki' kavramını kullanmadığı, töre saiki ile işlenen namus cinayetlerinin bu kapsamda mütalaa edilmesini arzu ettiği, buna karşın toplumda 'namus cinayeti' olarak adlandırılan her kasten öldürme fiilini töre saikiyle kasten öldürme içinde değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin bir iradesinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Yasa koyucunun öngörmediği bir şekilde namus saiki ile töre saiki kavramlarının özdeşleştirilmesi, yasa maddesinin kıyasa yol açacak şekilde geniş yorumlanmasıdır ki buna 5237 sayılı TCK'nin 2/3. maddesi uyarınca yasal olarak bulunmamaktadır.

Bu açıklamalar ışığında birinci uyuşmazlık konusu değerlendirildiğinde:

Sanığın, kasten öldürme eylemini, nişanlı olan Nedime'yi telefonla rahatsız ettiğini düşündüğü maktul ile konuşmaya gittiğinde aralarında geçen konuşma sonucunda gerçekleştiğine ve töre saikiyle hareket ettiğine ilişkin hiçbir kanıt ve hatta iddia bulunmadığına göre eylemin 5237 sayılı TCK'nin 82-1-k maddesinde düzenlenen töre saikiyle kasten öldürme suçunu oluşturduğunun kabulü olanaklı değildir.

Sanık hakkında haksız tahrik hükümlerinin uygulanmasının gerekip gerekmediğine ilişkin ikinci uyuşmazlık nedenine gelince;

Töre saikiyle işlenen suçlarda haksız tahrik özel bir öneme sahip olup madde ile ilgili yasama çalışmalarında; 'Maddedeki düzenleme

nedeniyle bir suçun mağduruna yönelik olarak gerçekleştirilen fiiller dolayısıyla fail haksız tahrik indiriminden yararlanmayacaktır. Örneğin, cinsel saldırıya maruz kalmış kadına karşı babasının veya erkek kardeşinin işlediği öldürme fiilinde, haksız tahrike dayalı olarak ceza indirimi yapılmayacaktır. Maddedeki haksız fiil terimi, bir davranışın hukuk düzenince tasvip edilmediği anlamına gelmektedir. Ancak böyle bir haksız fiil yapan kişiye karşı yönelik fiilin varlığı durumunda maddenin uygulanması söz konusu olabilecektir' şeklinde açıklanmış, maddenin gerekçesinde de; 'töre saikiyle öldürme halinde ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükmedilecektir. Ancak bu hükmün uygulanabilmesi için somut olayda tahrikin koşullarının bulunmaması gerekir' denilmiştir. (İstanbul Barosu Yargıtay Karar Arşivi, 2011)

Karardan da görüldüğü gibi, namusla ilgili cinayetlerin töre cinayeti olup olmadığı konusunda yargı organları arasında görüş ayrılığı söz konusudur. Yargıtay Ceza Genel Kurulu, bu olayda, failin suç işleme yönünde önceden karar vermeksizin, dışarıdan gelen etkinin ruhsal yapısında yarattığı karışıklığın sanığı suç işlemeye yönelttiği sonucuna varmış ve sanığın eyleminin töre saiki ile gerçekleşmediğine hükmetmiştir.

Yasa koyucu töre cinayetlerini 'kastan adam öldürme' suçunun nitelikli halleri içine alarak, verilecek cezayı ağırlaştırmış ve töre cinayetlerinin önüne geçmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede yasa koyucu, töre cinayetlerinde ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası öngörmüştür. Ancak, ele aldığımız örnek davada olduğu gibi, namus saikiyle işlenen cinayetleri özel olarak tanımlamamıştır. Doktrinde çoğunluk görüşü Yargıtay'ın uygulamasına paralel olarak, töre saikinin namus saikini de kapsayacak şekilde anlaşılması gerektiği yönündedir (Koca & Üzülmüş, 2018, s. 120). Ancak namus saikiyle işlenen her cinayet, töre saikiyle işlenen bir cinayet olarak kabul edilmeyebilecektir. Yargıtay da namus saikiyle işlenen her cinayeti töre saikiyle işlenen cinayet olarak kabul etmemektedir (Tezcan, Erdem, & Önok, 2016, s. 164). Bu da töre saikinin ispatlanmadığı

hallerde, namus saikiyle cinayet işleyen failer lehine bir durum yaratacaktır. O halde, namus saikiyle işlenen cinayetler, töre saikiyle işlenen cinayetler olarak kabul edilmeyecek, adam öldürme suçunun nitelikli halleri arasında yer almayacaktır. Failer, suçun töre saikiyle işlenmediğini, haksız tahrik altında işlendiğini iddia edecek ve haksız tahrik indiriminden yararlanarak daha az cezaya çarptırılacaklardır.

6. DÜNYADA KADINLARIN EŞİTLİK MÜCADELESİ VE ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

Fransız Devrimi'nde, kadınlar kendilerinin de eşit olduğunu öne sürdüklerinde kötülük kaynağı olarak görülmüşlerdir ve dönemin 'devrimci mahkemeleri'nin verdiği kararlarla idam edilmişlerdir. Kadın, Fransız Devrimi'nde bile kafasını kaldırdığında öldürülmüştür. Kadın mücadelesi ölümle başlamıştır. Fransız Devrimi'nde etkin rol almış ve kadın hakları için mücadele etmiş olan Olympe de Gouges ve o dönemde ünlü olan entelektüel Madama de Rolland idam edilmiş ve haber 10 Kasım 1793 tarihli *Le Moniteur* gazetesinde yer almıştır. Haberin ilginç yönü, bu idamların kadınlara büyük ders olduğunu bildirmesidir. Gazete idamları şöyle haberleştirmişti: "Olympe de Gouges devlet adamı olmak istedi ve yasa onu, cinsine yakışan erdemleri unuttuğundan dolayı cezalandırdı... Roland ise, (...) bir anneydi, ama doğasının üstüne çıkmak isterken onu feda etmiş, bilgiç olma arzusu cinsinin erdemlerini unutturmasına yol açmıştı. Her zaman tehlikeli olan bu unutuş da, onun idam sehpasında can vermesine yol açtı" (Berktaş, 2015, ss. 22–23).

Batı dünyasında da kadınlar yüzyıllar boyunca erkeklerin egemenliği altında yaşamaya devam etmiştir. Hukuk düzeninde olduğu gibi din ve felsefe de kadının erkeğin egemenliği altında ikinci sınıf olarak varlığını sürdürmesini olağan göstermişti. Napoléon Bonaparte, 'Yurttaşlar Yasası'nda kadını

reşit olmayan çocuklar, kısıtlılar ve deliler ile aynı kategoride değerlendirmişti. Kilise ve Hıristiyan edebiyatı da kadının erkeğe göre alt düzeyde olduğunu savunmuştu. Rousseau, bağımlılığın kadınlar için doğal bir durum olduğu ve aklın gereği olduğunu iddia etmişti (Caporal, 1982, ss. 13–16).

Tarih, kadını asla tarih yapıcılar arasına almamıştır. Ondan sadece dinsel inançları veya skandalları nedeniyle söz etmiştir. Fransız Devrimi'nden sonraki süreçte de durum farklı olmamıştır. Sosyal tarih erkek egemen bir bakış açısıyla yazılmış, sınıf mücadelesi, ekonomik ve sosyal haklar ön plana çıkarılmış, cinsiyet sorunu yine arkalarda bırakılmıştır. 1970'lere gelinceye kadar kadın demografik olarak yok sayılmıştır, ta ki, 1979 yılında Fransa'da 'Tarihsel Demografi ve Kadınlar' konferansı toplanıncaya kadar. Ancak bu konferanstan sonradır ki, sosyal tarih 1970'ler ve 1980'lerdeki gelişmeyle yeniden ele alınabilmiş, aile yapısı, cinsellik, kültür, çocukluk, gençlik, doğum kontrolü gibi konular masaya yatırılmıştır. Sosyolog ve antropologların bu konulara eğilmeleriyle birlikte tarihçiler de bu alanlara yönelmeye başlamıştır (Berktaş, 2015, ss. 23–24).

Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi feminist hareketlerin ortaya çıkışında önemli bir etkidir. Sanayi Devrimi'yle birlikte kadınlar evin dışına, yani kamusal alana çıkarak üretime katılmaya başlamıştır (Yürüt, 2017, s. 370). Kadınlar, 18. yüzyıldan itibaren yaşadıkları eşitsizliği fark ederek, bunun doğal bir süreç değil, toplumsal ve kültürel bir olgudan ibaret olduğunu kavramış ve bu durumun değiştirilmesi için siyasal ve toplumsal alanda mücadeleye yönelmiştir (Berktaş, 2004, s. 4).

Bedeli bazen ölüm de olsa kadınlar eşitlik için mücadelede tarihi kazanımlar elde etmiştir. Kadınların, 19. ve 20. yüzyıllarda verdikleri mücadele ile sonuç almaları yavaş da olsa, karşılarında güçlü ve ataerkil düzenin bekçisi erkek egemen toplum ve devlet yapısının bulunduğu dikkate alınırca başarılarının takdir edilmesi gerekir. Bu, o denli çetin

bir mücadeledir ki, liberalizmin beşinci sayılan İngiltere’de kadınların oy vermesi 1832 yılında yasaklanmış, genel oy hakkı ancak 1928’de tanınmıştır. Çocukların velayeti konusunda İngiliz anneler, babalarla aynı haklara ancak 1973 yılında kavuşabilmiştir. 19. yüzyılın ortalarına kadar kadınlar, kocalarının ve babalarının mülkü sayılmıştır. Keza 1882 yılına kadar kadınlar mülk sahibi olmak ve işletmek hakkına sahip değillerdi. İngiltere’de eşit ücret yasası 1970’te çıkabilmiştir. Cinsiyet ayrımcılığına karşı yasa 1975’te, evlilik içi tecavüzü suç sayan yasa da 1991 yılında çıkarılmıştır. İngiltere’deki bu tarihsel gelişim kadının ne kadar zorlu koşullarda mücadele verdiğinin önemli göstergesidir. Bu durum, asırlara varan geçmişe sahip ataeril yapı ve cinsiyetçi kültürlerin, değişmesine yönelik kadın taleplerine, liberal devlet biçimlerinde de, yönetsel, yasal, yargısal ve kültürel olarak büyük direnç gösterildiğini örnekler (Berktaş, 2015, ss. 42–46). Bu nokta, cinsiyetçiliğin az gelişmişlerin ya da geri kalmışların değil; Doğu’nun ya da Güney’in değil; Müslümanların ya da geleneksel toplumların değil; tüm insanlığın sorunu olduğunu gösterir.

Kadınların, 1789 Fransız Devrimi’nden sonra ne denli zor koşullarda ilerleyebildiklerini, aradan geçen bir buçuk asra yakın süreden sonra bugünkü anlamıyla ‘insan hakları’nın, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler’in (BM) kabul ettiği belgeler ve aldığı kararlar evrensel hale geldiği söylenebilir. Bu çerçevede, ‘insan hakları’ kavramı, temelini gündeminde görünür oluşturan 1789 Fransız Devrimi’nin ‘insan ve yurttaş hakları’ kavramına yöneltilen “kadınları dışladığı, bu nedenle evrensel olmadığı” yönündeki eleştiriler dikkate alınarak geliştirildi (Berktaş, 2015, s. 35).

Bu noktada feminizmin uluslararası hukuka ilk ve en önemli etkisi şüphesiz insan hakları alanında olduğunu belirtmek gerekir. BM, insan haklarının temel belgesini oluşturan ‘insan hakları Evrensel Bildirgesi’ni 10 Aralık 1948 tarihinde 217 A(III) sayılı

kararıyla ilân etmiştir. BM, söz konusu bildirgenin ilk 10 maddesinde insanın insan olmaktan kaynaklanan haklarını belirlemiştir. Türkiye, 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ‘insan hakları Evrensel Bildirgesi’ni kabul etmiş olup, karar 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 sayılı *Resmî Gazete*’de yayımlanmıştır (BM, 1948).

‘insan hakları Evrensel Bildirgesi’, insan hakları alanında daha sonra geliştirilecek diğer belgelere ve faaliyetlere kaynaklık ederek uluslararası insan hakları hukukunun genişlemesinin yolunu açmıştır. İnsan hakları hukuku uzmanlarının üzerinde görüş birliğine vardıkları bir olgu, insan haklarının ‘üç kuşak’tan oluştuğudur. Buna göre, birinci kuşak haklar, ‘sivil ve politik haklar’dır. İkinci kuşak haklar, ‘ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar’, üçüncü kuşak haklar ise ‘grup ya da topluluk hakları’dır. Üç kuşak haklara bakıldığı zaman, bu haklar da erkek haklarıdır. Erkeklerin yaşam deneyimleri önceliklerine esas alan haklardır (Berktaş, 2015, s. 36). Hilary Charlesworth’e (1994, s. 59) göre, erkeklerin yaşam tecrübelerine dayanan bu ayrım bir hiyerarşi içerir ve mevcut haliyle kadınlar açısından en acil riskler karşısında cevap üretmez ve kadınları tehlikeyle yüz yüze bırakır.

Bu da 1789’da ‘insan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’ne yöneltilen ‘kadını dışlama’ eleştirisinin, BM’nin ‘insan hakları Evrensel Bildirgesi’ne de yöneltilebileceği anlamına gelir. Nitekim yöneltilmiştir de. Bu noktada ‘kadın hakları’ değil, ‘kadının insan hakları’ kavramını kullanmak, ‘insan hakları’ kavramının, tarihsel olarak klasik liberal kuramın çizdiği çerçevede, Batılı, mülk sahibi ve beyaz erkekler tarafından geliştirildiğine dikkat çekmeye yarar. Nitekim, Berktaş (2015, ss. 36–40), ‘insan hakları’ kavramı geliştirilirken kullanılan ‘insan’ soyutlamasının burjuva hümanizminin indirgemeci bir sonucu olduğunu ileri sürerek, bu yönüyle insanlığın sadece bir bölümünü (erkekleri) temsil ettiğini ve bu nedenle de evrensel olamayacağını vurgular.

1970'lerden sonra yükselen ikinci dalga feminizm akımıyla birlikte toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan hak kayıpları konusunda toplumsal bilinçlenme ve duyarlılık artmıştır (Berktaş, 2004, ss. 8–9). Bunun sonucunda BM, kadınlara ilişkin özel bir sözleşme düzenlemiştir. Bu sözleşme, BM Genel Kurulu'nun 18 Aralık 1979 tarihli ve 34/180 sayılı kararıyla kabul edilmiş 'Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'dir (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, CEDAW). Bu sözleşmenin temel amacı kadın-erkek eşitliğini sağlamaktır (Göztepe, 2005, s. 31). Çok sayıda devletin imza koyduğu bir uluslararası sözleşme olan CEDAW'ın aynı zamanda en çok çekince konan insan hakları sözleşmesi de olması çarpıcı bir ironidir (Acar, 1998). Ancak, bu sözleşme, 'İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi' dahil olmak üzere var olan uluslararası belgelerin, kadınların sorunlarını ifade etmek bakımında yetersiz olduğunu ve bu konuda düzenlemeler yapılması gerektiğini ortaya koymuştur. Böylece 'kadınların insan hakları' kavramı, uluslararası hukuk belgelerinde fazla yer almaya başlamıştır (Berktaş, 2004, s. 9).

Kuşkusuz 'İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi' insanlık onuru için çok değerli bir belgedir. Kadınlara yönelik olarak özel düzenleme yapmamış olsa da, ayırım yapılmadan herkesin aynı hak ve özgürlüklere sahip olduğunu güvence altına alır ve liberalizmin 'ayırım yapmama' ilkesine dayanır. CEDAW, kadınlar açısından bu boşluğu doldurmaya yönelik bir belgedir. Bu sözleşmede her alanda cinsiyet ayrımcılığı yasaklamıştır. CEDAW, kadınlara yönelik ayrımcılığı kapsamlı bir şekilde ortaya koyması, her türlü ayrımcılığa karşı çıkması ve kadın-erkek eşitsizliğinin kökenlerinin dikkate alınmasını talep etmesi nedeniyle daha önceki insan hakları belgelerinden daha ileri bir hukuki belge niteliğindedir. Bu sözleşme dışında, 1993'te düzenlenen 'Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansı' da 'kadınların insan hakları' konusunda önemli bir gelişme olmuştur. Bu konferansta kadınların insan haklarının tanınması ile dinsel aşırılıklar arasında

yaşanabilecek karşıtlığa dikkat çekilmiştir. Konferansın en önemli özelliği, 'kadınların bütün insan haklarından tam ve eşit olarak yararlanmalarını sağlamanın' hükümetlerin ve BM'nin öncelikli görevleri olarak ilân etmesidir (Berktaş, 2015, ss. 47-48).

Şunu da eklemek gerekir ki feminist yaklaşım açısından uluslararası alanda belgelerle ortaya çıkan ayrımcılık yasağı yeterli değildir. Ayrımcılık eleştirisinin ötesinde zaten öteden beri feminizm hak ve hukuk kavramlarını hem ulusal hem de uluslararası alanda eleştiriye tabi tutulur. Charlesworth'e (1994, ss. 60–61) göre, haklar söylemi soyut ve belirsizdir ve bundan dolayı da manipülasyona açıktır. Ayrımcılıklı olanı korur ve kadınların deneyimlerini de yeterince kapsamaz. Buna rağmen, haklar söyleminin feministler tarafından eleştirel bir biçimde de olsa 'kadının insan hakları'nı dile getirmede kullanılmasının temel nedeni, siyasal ve toplumsal taleplerin dile getirilmesi için herkes tarafından kabul gören bir söylem olmasındandır.

7. TÜRKİYE'DEKİ DÜZENLEMELER

Türkiye, 'kadının insan hakları' bakımından BM'nin en önemli belgesi olan CEDAW'ı 1985 yılında imzalamıştır. Türkiye, bu sözleşmeyi kabul ederken 'Türk Medeni Kanunu'ndaki kadın-erkek eşitliğine aykırı maddeler nedeniyle birçok çekince koymak zorunda kalmış ancak, çeşitli uluslararası toplantılarda bu çekinceleri kaldıracağı vaadinde bulunmuştur. Diğer taraftan Türkiye, BM'nin '4. Kadın Konferansı'nda kabul edilen 'Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı'nı çekince koymadan imzalamış, aynı zamanda CEDAW'a koyduğu çekinceleri kaldırmayı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için eşitlik çerçeve yasası çıkarmayı da taahhüt etmiştir. Aslında Türkiye 1951 yılından itibaren 'Türk Medeni Kanunu'nu yeniden düzenleme çalışmaları için bir komisyon kurmuş ve 1971'de de bir ön tasarı hazırlamıştır. 1984'te ve

1994'te kurulan komisyonlar da ön tasarılar hazırlamıştır. Nihayet, 1998 yılında kurulan komisyon yeni 'Türk Medeni Kanunu' tasarısını kamuoyuna açıklamıştır. Eşlerin eşit haklara sahip olması ilkesinin göz önünde tutulması bakımından aile hukuku alanında önemli bir eşitlik getirdiği kabul edilen bu tasarı, 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. 1998 yılında kabul edilen 4320 sayılı 'Ailenin Korunmasına Dair Kanun' ile şiddete uğrayan veya uğrama ihtimali olan kadınların mahkemeye başvurarak koruma emri çıkartabilmeleri de aile içi şiddeti önlemeye dair olumlu adımlardan olmuştur. Türkiye, 4721 sayılı 'Türk Medeni Kanunu'nda yapılan düzenlemelerle de CEDAW'a taraf olarak üstlendiği taahhütleri yerine getirmeye çalışmıştır.

Konuya eski ve yeni ceza kanunları açısından bakıldığında, 765 sayılı mülga TCK'da kadının özerk bir birey olarak tanımlandığı söylenemez. Örneğin, kaçırılan veya tecavüze uğrayan kadının evli veya bekâr olmasına göre veya tecavüz olayında kızlık zarının bozulmuş olup olmadığı gibi koşullara göre farklı cezalar öngörülmekteydi. Ayrıca 765 sayılı mülga TCK'nın 438. maddesindeki "ırza geçme ve kaçırmak filleri fuhuşu kendine meslek edinen bir kadın hakkında irtikap olunmuş ise ait olduğu maddelerde yazılı cezaların üçte ikisine kadar indirilir" hükmü, anayasanın ayrımcılığı yasaklayan maddelerine ve adalet duygusuna açıkça aykırı olmasına rağmen, toplumun genel ahlak yargısına dayanarak düzenlenmişti. Suçun mağduru olan kadının önce toplum nezdinde iffetini kanıtlaması gerekli kılınyordu. Bu yaklaşım, kadını, kendi bedeni ve namusunun sahibi özgür birey olarak değil, himayesinde olduğu kişilerin mülkü sayan ataerkil anlayışın bir tezahürüydü. 'Türk Medeni Kanunu'nda değişiklik yapılması tek başına yeterli olmamış, iç hukukun tümünde uyum düzenlemelerinin yapılması gerekli olmuştur. Türkiye'nin taraf olduğu CEDAW gibi uluslararası sözleşmeler ve AB uyum yasaları çerçevesinde, Türkiye'deki kadın hareketlerinin de katkılarıyla TCK değiştirilmiştir. 2004 yılında TBMM'de kabul edilen 5237 sayılı yeni

TCK, 2006'da yürürlüğe girmiştir. Böylece cinsel şiddet içeren suçlar artık 'Adabı Umumiye ve Nizamı Aile Aleyhine Cürümler' olarak değil, kişilere karşı suçlara yer veren, kanunun ikinci kısmında cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Türkiye, 1999 tarihli 'CEDAW İhtiyari Protokolü'nü de Eylül 2000'de imzalamış ve 29 Ocak 2003 tarihinde iç hukukun bir parçası olarak yürürlüğe sokmuştur. Bu protokole göre, ülkelerin CEDAW'ı ihlal etmeleri durumunda bireylere ya da gruplara CEDAW Komitesi'ne şikâyetle bulunma hakkı tanınırken, uygulamaları denetleme ve gelen şikâyetleri değerlendirme yetkisi tanınmıştır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2018, s. 18).

Türkiye, 1995 yılında Pekin'de yapılan '4. Dünya Kadın Konferansı'nda karara bağlanan kadınların eşitliğini sağlamaya yönelik 'Eylem Planı'nın da aktif destekçisidir. Söz konusu planın temel düşüncesi uluslararası alanda tartışmasız olarak kabul edilen, "kadın haklarının ihlali, insan haklarının ihlalidir" saptamasıdır. Diğer taraftan, BM Genel Kurulu'nun, 30 Ocak 2003 tarihli oturumunda kabul edilen kararla da üye ülkelerden kadınlara yönelik her türlü şiddetin önlenmesi ve namus adına işlenen suçlarla mücadele etmeleri talep edilmiştir. Ayrıca kararda bu suçların hiçbir koşulda 'dinsel veya kültürel değerler' çerçevesinde değerlendirilemeyeceği vurgulanmıştır. BM Genel Sekreterliği'nin 20 Ağustos 2004 tarihli raporu ise namus adı altında kadınlara uygulanan şiddeti özel olarak ele almış ve üye ülkelerden bu şiddetin ortadan kaldırılması için mücadele etmelerini istemiş olması bakımından önemlidir. Türkiye'nin de taraf olduğu bu kararlar ve eylem planları, kadına yönelik her türlü şiddetin önlenmesi ve namus adına işlenen suçların ortadan kaldırılması için mücadeleyi zorunlu kılmaktadır. Bu amaçla, ülkelerin sadece devlet organlarıyla değil, sivil toplum kuruluşlarını da konuya dâhil ederek, bilinçlendirme hareketi başlatılması konusunda ülkelere yol gösterici olunmuştur.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü '2018 Türkiye'de Kadın Raporu'nda, CEDAW çerçevesinde atılan adımları şöyle açıklamıştır:

CEDAW'ın 18. maddesi uyarınca; taraf devletler, her dört yılda bir dönemsel ülke raporlarını CEDAW Komitesine sunmak zorundadırlar. Türkiye bu zorunluluk kapsamında ilk raporunu 1990, Birleştirilmiş 2. ve 3. Dönemsel Raporunu 1997, Birleştirilmiş 4. ve 5. Dönemsel Raporunu 2005, 6. Dönemsel Raporunu ise 2008 yılında CEDAW Komitesi'ne sunmuştur. 6. Ülke Raporunun Temmuz 2010 itibariyle Komite'de savunulmasının ardından talep edilen Ara Dönem Raporu da 2012 yılı içerisinde sunulmuştur. Ülkemizin 7. Ülke Raporu Kasım 2014'te CEDAW Komitesi'ne iletilmiş, 13 Temmuz 2016 tarihinde de CEDAW Komitesi'nin 64. Oturumu çerçevesinde Cenevre'de raporun savunması gerçekleştirilmiştir. (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2018, s. 17)

CEDAW çerçevesinde atılan adımların dışında, ayrıca söz konusu raporda, yapılan yasal düzenlemeler çerçevesinde Aile Mahkemeleri, Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Aile İçi Şiddet, Sığınma Evleri, eğitim, sağlık, çalışma hayatına katılma, kadına yönelik şiddetle mücadele gibi konularında detaylı bilgilere yer verilmiştir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2018).

Türkiye, yedinci dönem ülke raporunu Kasım 2014'te CEDAW Komitesi'ne iletmış ve 13 Temmuz 2016 tarihinde de CEDAW Komitesi'nin 64. oturumu çerçevesinde Cenevre'de savunması gerçekleştirmiştir. Komite, raporun sunulmasından memnuniyet duyduğunu belirtmekle birlikte raporun hazırlanmasında sivil toplum örgütlerinin katılımının yetersiz olması dolayısıyla endişelerini dile getirmiştir. Öte yandan Türkiye'nin 2010 yılından itibaren göstermiş olduğu gelişmenin, özellikle 2012'de 'Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair 6284 sayılı Kanun'un kabul edilmesi dâhil olmak üzere gerçekleştirmiş olduğu hukuki reformların memnuniyetle

karşılandığı vurgulanmıştır. Buna karşılık CEDAW Komitesi, namus adına işlenen cinayetlere ilişkin olarak endişelerini dile getirmiş, özellikle TCK'da haksız tahriki düzenleyen 29. maddenin namus cinayetlerinde uygulamadan çıkartılmasına yönelik tavsiyelerde bulunmuştur. Namus cinayetlerine ilişkin olarak görüşler şöyle ifade edilmiştir:

Komite, 'namus' adına işlenen cinayetler de dâhil olmak üzere suçların devam etmesi ve intihara zorlama vakaları veya gizlenmiş cinayetlerin sayısının yüksek olmasından endişe duymaktadır. Taraf Devletin, kadınların öldürülmesini sürdüren ve kadınların öldürülmesine göz yuman 'namus' kavramını reddetmek için halkın farkındalığını artırmaya yönelik çabalarının yetersiz olduğunu endişeyle dile getirmektedir. 'Haksız tahrik' durumunda olayın hafifletici şartlar kapsamında değerlendirilmesini öngören Ceza Kanununun 29. maddesinin 'namus' adına işlenen cinayetlere uygulanmadığı yönündeki bilgilerin Taraf Devlet tarafından verildiğini belirtmektedir. Ancak Komite, 29. maddenin uygulanmasını açık bir şekilde yasaklayan hükmün yalnızca 'töre' adına işlenen cinayetlere yönelik olduğu ve bu yüzden 'namus' adına işlenen cinayetleri her zaman kapsamayabileceği göz önünde alındığında bunun yeterli bir hukuki koruma teşkil etmediği konusunda endişe duymaktadır.

Komite, Taraf Devletin 'namus' adına işlenen tüm suçların yeterli bir şekilde kovuşturulması ve cezalandırılmasına yönelik çalışmalarını arttırmasını ve şunları gerçekleştirmesini tavsiye etmektedir:

(a) 'Namus' adına işlenen suçların Ceza Kanununun 29. maddesinin uygulama kapsamından açık bir şekilde çıkarılması amacıyla Kanunda değişiklik yapılması;

(b) Kadın ve kızların intiharı, yaşadıkları kazalar ve diğer şiddet dolu ölüm vakalarının, tıbbi ve/veya psikolojik otopsi gibi adli tıp yöntemleri ve diğer yöntemlerle etkili bir şekilde soruşturulmasının sağlanması;

(c) Savcı ve hâkimlerin Ceza Kanununun intihara dair 84. maddesinin uygulanmasının gerektiği durumlarda bu maddeyi katı bir şekilde uygulamalarının sağlanması;

(d) Bir erkek veya ailenin namus ve prestijinin akrabası olan kadınların hareketleriyle ilişkili

olduğuna dair olarak ataerkil tutumlara dayalı olan ve kadınları kontrol etmeye ve kişisel özerkliklerini sınırlamaya hizmet eden ve Sözleşmeye aykırı olan kavramların sonlandırılması. (CEDAW Komitesi, 2016, s. 9)

Açıkça görülüyor ki, CEDAW Komitesi'nin dikkat çektiği noktalar tam da namus cinayetlerinin ortadan kaldırılmasına ve kadınların korunmasına dönük taleplerdir.

8. SONUÇ

Genel olarak bu makalede toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilebilmesinin en önemli boyutunu oluşturan kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması bağlamında namusa dayalı şiddetin en uç tezahürü olan namus cinayetlerinin Türkiye'deki mevzuat ve uygulama açısından hukuksal değerlendirmesi yapılmıştır. Türkiye, namusa dayalı şiddetin görüldüğü Müslüman toplumlar arasında sayılmasının yanı sıra Batılı anlamda seküler, rasyonel ve modern hukuk sistemini benimsemesi nedeniyle ilginç bir örnektir de. Türk hukuk sistemi, çağdaş hukuk normları ve geleneksel toplumsal değerler arasında gidip gelirken, Avrupa Birliği uyum süreci, uluslararası düzenlemelerin kabul edilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinin en önemli bileşenlerinden biri olan "muhasır medeniyetler seviyesine" ulaşma hedefi, son tahlilde tercihin geleneksele karşı modernden yana olmasını sağlamıştır. Anayasa Mahkemesi'nin 765 sayılı mülga TCK'nın 462. maddesinin Anayasa'ya aykırılık iddiasını reddetmesi Türk yargısının gelgitlerine örnektir.

Buna ek olarak, ataerkil düzenin toplumun her alanında olduğu gibi hukuk sisteminin de kuramına, uygulamalarına ve normlarına nüfuz ettiği açıktır. Kadının kendi hayatı ve bedeni üzerinde vermiş olduğu kararları erkek bakış açısı ile değerlendirip cezai yaptırımların bu bakış açısıyla belirlediği görülmektedir. Batı'da 1978 yılında ilk defa ortaya

atılan ve 1980 sonrasında gelişen 'Feminist Hukuk Teorisi', hukukun toplumsal cinsiyet açısından sorunlu yönlerini ortaya koyarak, hukuki eşitlik kavramını tartışmaya açmıştır (Gürgey, 2014, ss. 29–30). Bu teori, bu çalışmanın sınırları içinde değerlendirilmemiştir. Ancak, burada dikkat çekilen sorunların üstesinden gelinebilmesi, toplumsal cinsiyetten kaynaklanan hak ihlallerinin ortadan kaldırılabilmesi ve hukuksal zeminde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için uygulamadaki kadın sorunlarını odak noktası olarak belirleyen 'Feminist Hukuk Teorisi', göz ardı edilmeyecek kadar önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abdelhadi, W. (2016). *Honour Crimes and Violence against Women: Preventing and Punishing Honour Crimes*. Tilburg University.
- Acar, F. (1998). Kadınların İnsan Hakları: Uluslar arası Yükümlülükler. O. Çitci (Ed.) içinde, *20.Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Anayasa Mahkemesi. (1998, Kasım 22). TCK 462. Madde İptal Talebi. *Anayasa Mahkemesi*. 01.01.2018 tarihinde <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/548fbb07-f326-412e-a54e-372df01e22cb?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> adresinden erişildi.
- Artuk, M. E., Gökçen, A., Alşahin, M. E., & Çakır, K. (2017). *Ceza Hukuku Özel Hükümler*. Ankara: Adalet Yayıncılık.
- Berktaş, F. (2004). Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye. İçinde *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 7*. 05.06.2017 tarihinde http://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf adresinden erişildi.
- Berktaş, F. (2015). *Tarihin Cinsiyeti* (5.Basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- BM. (1948). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi. 10

- Haziran 2018 tarihinde,
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigt_hs_turkce.pdf adresinden erişildi.
- Bozarslan, F. (2017, Temmuz 6). Ablaya töre infazına, iyi hal indirimi ve beraat. *CNNTÜRK*. 06.03.2018 tarihinde
<https://www.cnnturk.com/turkiye/ablaya-tore-infazina-iyi-hal-indirimi-ve-beraat> adresinden erişildi.
- Çakmut, O. Y. (2018). Kavramsal Olarak Kadına Karşı Şiddet/Cinsel Şiddet ve Türk Ceza Hukukunda Cinsel Saldırı Suçunun Genel Değerlendirmesi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 49–54.
<https://doi.org/10.26695/mukatcad.2018.16>
- Caporal, B. (1982). *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- CEDAW Komitesi. (2016). Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Komitesi Nihai Gözlem Raporu (2016) CEDAW/C/TUR/CO/7. 10 Haziran 2018 tarihinde
<http://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/CEDAW-Komitesinin-Nihai-Yorumlari.pdf> adresinden erişildi.
- Centel, N., Zafer, H., & Çakmut, Ö. (2017). *Kişilere Karşı İşlenen Suçlar I*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Charlesworth, H. (1994). What are the 'Women's International Human Rights? R. J. Cook (Ed.) içinde, *Human Rights of Women: National and International Perspectives* (ss. 58–84). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Dağlar, A. (2001, Haziran 12). Töre Cinayetine Ağır Tahrik İndirimi. *Hürriyet*. 06.08.2017 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/tore-cinayetine-agir-tahrik-indirimi-39248303> adresinden erişildi
- Faqir, F. (2001). Intrafamily Femicide in Defence of Honour: The Case of Jordan. *Third World Quarterly*, 22(1), 65–82.
- Göztepe, E. (2005). Namus Cinayetlerinin Hukuki Boyutu: Yeni Türk Ceza Yasasının Bir Değerlendirmesi. *TBB Dergisi*, (59), 29–48. 02.04.2018 tarihinde
- <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-59-152> adresinden erişildi.
- Gürgey, F. İ. Ç. (2014). Feminist Hukuk Kuramı Nedir? *Hukuk Kuramı, Cinsel Pol(5)*, 28–44. 05.04.2018 tarihinde
http://www.hukukkurami.net/editor/Sayi_5/05_03_gurgey.pdf adresinden erişildi.
- Idriss, M. M. (2011). Honour, violence, women and Islam – an introduction. M. M. Idriss & T. Abbas (Ed.) içinde, *Honour, Violence, Women and Islam* (ss. 1–15). New York: Routledge.
- İstanbul Barosu Yargıtay Karar Arşiv. (2011). 28 Nisan 2018 tarihinde,
<http://bilgibankasi.istanbulbarosu.org.tr/karar/tore-saikiyle-kasten-insanoldurme/jzxD> adresinden erişildi.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2018). Türkiye’de Kadın. 28 Nisan 2018 tarihinde,
<https://kadininstatusu.aile.gov.tr/uygulamalar/turkiyede-kadin> adresinden erişildi.
- Kaya, K. (2014). Kanun ve Kültür:Töre Kavramının Hukuki ve Sosyolojik Bir Analizi. *TAAD*, (16), 405–440. 15.04.2018 tarihinde
www.taa.gov.tr/.../kanun-ve-kultur-tore-kavraminin-hukuki-ve-sosyolojik-bir-analizi-...%0A%0A%0A%0A%0A adresinden erişildi.
- Koca, M., & Üzülmmez, İ. (2018). *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*. Ankara: Adalet Yayıncılık.
- Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2004, 12 Ekim). 5237 Sayılı TCK. 05.03.2018 tarihinde
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> adresinden erişildi.
- Sev’er, A., & Yurdakul, G. (2001). Culture of Honor, Culture of Change: A Feminist Analysis of Honor Killings in Rural Turkey. *Violence Against Women*, 7(9), 964–998.
- Tezcan, D., Erdem, M. R., & Önok, R. M. (2016). *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tezcan, M. (2003). *Türkiye’de Töre (Namus) Cinayetleri (Sosyo-Kültürel Antropolojik Yaklaşım)*. Ankara: Naturel Yayıncılık.

Yargıtay. (1989). E. 1989/1-133, K. 1989/192, T. 22.05.1989. *Yargıtay Kararları Dergisi*, XV(10), 1468–1469. 08-05.2018 tarihinde <https://www.yargitay.gov.tr/dergi/yargitay-kararlari-dergisi/ekim-1989/279> adresinden erişildi.

Yürüt, B. (2017). Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri. *TBB Dergisi*, (Özel Sayı), 365–396. 15.05.2018 tarihinde <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-2017-1728> adresinden erişildi.

TOPLUMSAL CİNSİYET AYRIMI VE CAM TAVAN SENDROMU ÜZERİNE OYUN TEORİSİ MODELİ: CAM TAVANIN KIRILDIĞI OYUN DENGESİ

A GAME THEORY MODEL UPON GENDER DISCRIMINATION AND THE GLASS CEILING
SYNDROME: THE BALANCE OF GAME WHERE GLASS CEILING IS BROKEN OF

Elif ASOY^a

ÖZ

21. yüzyılda dahi, kadınlar, hakim yapı içerisinde biyolojik kimlikleri gerekçe gösterilerek bir takım ön yargılara ve ayrımlara tabi tutularak profesyonel yaşamda ikincilleştirilmektedirler. Gözetilen bu ayrımın rasyonel ve etkin olup olmadığı literatürde sıklıkla tartışılan konular arasında yer almaktadır. Özellikle 18. yüzyılda kadının yönetim alanına girmesiyle başlayan bu tartışmalar doğrultusunda feminist kuramın geliştirmiş olduğu karşı argümanlar kadınların, maskülen nitelik gerektirdiği öne sürülen işlerde en az erkekler kadar verimli olabileceğini ortaya koymaktadır. Söz konusu argümanlar kemikleşmiş ön yargıların gelişmişlik düzeyi her ne olursa olsun tüm toplumlarda kadınların lehine değiştirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Bu çalışmada ataerkil dünya düzeninin yol açtığı toplumsal cinsiyet ayrımı sorunu ele alınmaktadır. Örgütsel yapı dahilinde kadınların neden yönetici pozisyonunda aktif olarak yer alamadıklarını açıklayan cam tavan sendromu, Akerlof ve Kranton'un, Economics and Identity (İktisat ve Kimlik) adlı makalelerinde geliştirdikleri model çerçevesinde yeniden irdelenmektedir. Bu perspektif doğrultusunda kadınların karşı karşıya kaldıkları cam tavanların kırılması için hukuki düzenlemelerin ve yaptırımların önemi ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, cam tavan sendromu, oyun teorisi, iktisat ve kimlik

ABSTRACT

Even in the 21th century, in the dominant structure, due to the their biological identities, women are subordinated in professional life by being subjected to a number of biases and discriminations. There are a vast number of arguments which discuss about whether these distinctions are rational and effective or not. Especially, in the 18th century when women began to enter management departments, these arguments were intensified. On the other hand feminist theory as an across argument has defended that women are at least as efficient as men. According to the feminist theory, whatever the level of development, societies's judgments towards women should be turned in favor of women.

This paper analyzes the gender discrimination problem led to by patriarchal world order. Glass ceiling syndrome, which explains why women aren't in higher management positions in the organizational structure, within the context of model developed by Akerlof and Kranton, is handled once again. In this perspective, it is revealed that legal regulations and sanctions are important for breaking glass ceiling which women face with.

Key words: Gender inequality, glass ceiling syndrome, game theory, economics and identity

^a Öğretim Görevlisi. İstanbul Aydın Üniversitesi. Anadolu BİL MYO, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü.

elifasoy@gmail.com

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Elif Asoy, e-posta: elifasoy@gmail.com

Gönderilme/Submitted: 05.10.2018, **Düzenleme/Revised:** 28.11.2018, **Kabul/Accepted:** 30.11.2018.

1. GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet ayrımı 1970'li yıllarda kadının yönetim, politika, işletme gibi alanlara girmesiyle birlikte aşılması güç bir problem haline gelmiştir. Eril dünya düzeni, örgütsel yapıların şekillenmesinde etkili olmakta ve her türlü alanda da erkek egemen bir anlayışın kemikleşmesini sağlamaktadır. Bu anlayış, meslekleri cinsiyete göre ayırtmakta ve bir iş için gereken nitelikleri cinsiyetlere atfetmektedir. Dolayısıyla kadının maskülen nitelikler gerektirdiği ileri sürülen yönetim, işletme, otomotiv, inşaat vs. gibi alanlarda yapısı gereği etkin olamayacağı savı hakim bakış açısı tarafından savunulmaktadır.

Yıllar içerisinde bu düşünce yapısında esnemeler meydana gelse de toplumsal cinsiyet ayrımı kadınlar için hala varlığını devam ettiren bir engeldir. Yüksek pozisyonlarda yer almak isteyen kadınlar yeterli niteliklere sahip olmalarına rağmen üzerlerine örülmüş camdan bir tavanla karşı karşıya kalmaktadırlar. Söz konusu durum literatürde cam tavan sendromu (glass ceiling syndrome) olarak tanımlanmaktadır. Kadınların cam tavanı kırmaları için kendi gayretleri kâfi olmamaktadır. Burada hukuki yapı ve toplumsal bilincin önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Bu çalışmada kadının yönetimde yer alması üzerine bir oyun stratejisi geliştirilmektedir. Akerlof ve Kranton (2000)'un modellerinden hareketle cam tavan sendromu hipotetik bir işe alım süreci üzerinden irdelenmektedir. Bu amaçla bir oyun ağacı oluşturulmaktadır. Daha sonra oyunun olası

alt-oyun mükemmel dengeleri bulunarak cam tavanın hangi dengede kırılacağı tespit edilmeye çalışılmaktadır.

2. TOPLUMSAL CİNSİYET AYRIMI

Toplumsal cinsiyet (gender), salt biyolojik ayrımı ifade eden cinsiyeti (sex) merkezine alan ancak bu çekirdeği sosyolojik bir çerçeveye sarılan bir kavramdır. Kadın ve erkeğin toplum ve örgüt yapısı içerisindeki rolleri toplumsal cinsiyet kavramı ile açıklanmaktadır (Robbins ve Barnwell, 2002, s. 437). Dolayısıyla rollerin ve faaliyetlerin kadın-erkek düalizmine göre ayrıştırılması "toplumsal cinsiyet ayrımını" da beraberinde getirmektedir.

Feminist kuramın 18. yüzyılda ortaya çıkması ile birlikte toplumsal cinsiyet ayrımı üzerinde sıklıkla durulan bir konu haline gelmiştir. Feminist teoride ataerkil ve kadını boyunduruğu altına almış tarih öncesi anlayıştan cinsiyet kimliğini kabul eden daha yapıcı bir düşünceye doğru geçiş mevcuttur. Bu aşamada kalıplaşmış fikirler sorgulanmakta ve kimliğin biyolojik olarak tanımlanan bir kavram olmaktan ziyade sosyal bir temele sahip olduğu fikrinin altı çizilmektedir. Söz konusu alternatif bakış açısı ile birlikte yeni alanlar, anlamlar ve değerler üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla kadın ve erkeği, feminen ve maskülen olarak indirgemeyen feminist kuramda kadın, erkek tarafından baskılanan kadından daha karmaşık bir yapıya sahiptir (Thomas, Mills ve Mills, 2004, s.5).

Eşitsizliğin bireylerce kabul edilip, her birime yayıldığı toplumlarda cinsiyet eşitsizliğinin politik, ekonomik ve sosyal boyutu kümülatif bir halde "cinsiyet fetişi" altında yer almaktadır (Spivak, 1993). Gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde bu fetişin suretine rastlamak kaçınılmazdır. Ülke yönetiminden mikro birimler olarak şirket yönetimine kadar genel olarak bir eril hakimiyet söz konusudur. Kadının zirveye çıkmak üzere kullandığı merdiven zirvedeki erkekler tarafından tekmelenmektedir.

Yönetim alanındaki cinsiyet ayrımı literatürde üç farklı teori tarafından ele alınmaktadır. Bunlar kalıp yargılar teorisi (stereotyping theory), atıf teorisi (attribution theory) ve adillik teorisi (equity theory) dir (Macarie ve Moldovan, 2012, s.156-157).

2.1. Kalıp Yargılar Teorisi

Kalıp yargılar (stereotypic), bir gruba, duruma, vakaya vs. ilişkin olarak toplum içerisinde var olan, değişmeyen, sabit kanıları ifade eden bir kavramdır. Organizasyon yapısı içerisinde ise "cinsiyet" odaklı oluşan kanılar kadınların mesleki tercih ve kazanımlarında bir bariyer olarak karşılına çıkmaktadır (Cejka ve Eagly,1999).

Özellikle yönetim pozisyonlarında kalıp yargıların hakim olduğu görülebilmektedir. Dolayısıyla kadınlar bu pozisyonlar için oluşmuş kanılar doğrultusunda tanımlanan bir alt grubu meydana getirmekte olup, erişim (access discrimination) ve muamele ayırımına (treatment discrimination) tabi tutulmaktadır (Levitin, Quinn ve Staines, 1971: 237-254). Erişim ayırımında,

kadının pozisyona başvurusu iş ile alakalı olmayan sebeplerden ötürü geri çevrilebilmektedir. Muamele ayırımında ise alt gruptan herhangi bir üye pozisyon için kabul edildikten sonra terfilerden, zamlardan, mesleki eğitim fırsatlarından mahrum bırakılabilmektedir. Kadınlara olanaklar tanınsa dahi bu olanaklar erkeklere tanınana oranla daha düşüktür. Aynı pozisyondaki iki kişiden birinin (erkek olanın) diğerine (kadın olana) oranla daha yüksek maaş alması muamele ayırımına örnek olarak gösterilebilmektedir (Terbor ve Ilgen, 1975, s. 353).

Söz konusu ayrımların özünde genel olarak kalıp yargılar yer almaktadır. Kalıp yargılar teorisine göre yönetici olmak maskülen bir yapı gerektirmektedir. Oysa kadınlar, duygusal, empati kuran, sabırlı, içgüdüsel hareket eden, agresif olmayan bir yapıya sahiptirler. Bu özellikler her ne kadar ideal gibi görünse de "yönetici" olabilmek için uygun olarak görülmektedir. Kadınların aksine erkekler ise rekabetçi, hırslı, karar verirken duygusal değil akılcı hareket eden, agresif, objektif bir yapıya sahiptirler (Terbor ve Ilgen, 1975; Baroudi ve Truman, 1992, s.5). Bu tanımlamaların toplumun geneline yayılmış yargılar olarak belirtilmesinde fayda vardır. Zira literatürde yapılan araştırmalarda kadının yönetici pozisyonu için uygun niteliklerde olduğu vurgulanmaktadır (Diamond, 1971). Day ve Stogdill'in (1972) kadın ve erkek müfettişler üzerine gerçekleştirmiş oldukları inceleme bu araştırmalardan bir tanesidir. Day ve Stogdill (1972) tarafından yürütülen çalışma neticesinde her iki grubun üyelerinin de ortalama olarak aynı liderlik özelliklerine sahip oldukları tespit edilmiştir.

Ataerkil dünya düzeninde yönetici kimliklerinin maskülen özellikler ile tanımlanması kadınların yönetimde yer almalarını engelleyen unsurlardan biri olabilmektedir. Tarihsel süreç içinde bu kalıplar değişebilir ya da seyreltilir. Yönetim kademelerinde söz sahibi olan kadınlar burada etkin rol oynayabilmektedir. Küresel ekonomi içerisinde önemli yere sahip Almanya ve İngiltere gibi iki ülkenin kadın liderler tarafından yönetiliyor olması 21. yy'da kalıp yargıların ortadan kaldırılması için örnek teşkil etmektedir.

2.2. Atıf Teorisi

Cinsiyet ayrımını ele alan bir diğer yaklaşım ise atıf teorisi. Bu teoride başarı ve başarısızlık durumlarında yöneticinin katkısı değerlendirilirken cinsiyete göre bir ayırım gözetilmektedir. Kadın yöneticinin başarılı olması halinde muhtemel başka etkenlere atıfta bulunulurken, erkek yöneticinin başarılı olması halinde ise erkeğin sahip olduğu yönetme yeteneğine atıfta bulunmaktadır (Meece, Glienke ve Burg, 2006).

Teoriye göre bir görev sonucu meydana gelen çıktı (başarı ya da başarısızlık durumu) yetenek ve görevin zorluğu gibi bir takım unsurlara bağlı bulunabilmektedir. Kadın veya erkeğin kendi cinsiyetine uygun herhangi bir işteki başarısızlığı ya da kendi cinsiyetine uygun olmayan herhangi bir işteki başarıları beklenmeyen çıktılar olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla kadının bir yönetici olarak başarı elde etmesi kendi yeteneğinden çok şans gibi faktörlere, başarısızlığı ise işe uygun niteliklerden yoksun olmasına (feminen özelliklere sahip

olmasına) bağlanmaktadır. Erkek yöneticilerde başarı tamamen erkek yöneticinin yeteneklerinden ve işe uygun niteliklerinden (maskülen özellikler) kaynaklanırken, başarısızlığı sadece kötü şans olarak yorumlanmaktadır (Weiner v.d., 1971). Dolayısıyla kadın yöneticinin başarısı dışsal faktörlere atfedildiği için mevcut pozisyona ilişkin teşviklerden mahrum edilmesi ve muamele ayrımıyla karşı karşıya kalması olası hale gelmektedir.

Diğer taraftan aynı pozisyonda olan kadın ve erkek için başarı derecelendirilmesi yapılırken başarının erkek yöneticiye atfedilme oranı kadın yöneticiye atfedilme oranından daha yüksektir. Ancak başarısızlığın kadın yöneticiye atfedilme oranı erkek yöneticiye atfedilme oranından daha yüksektir. Dolayısıyla performans değerlendirmelerinde cinsiyete dayalı bir ön yargı söz konusudur (Weiner v.d., 1972; Ethaugh ve Brown, 1975).

Gözetilen cinsiyet ayrımcılığının kadın ve erkeklerin görevlerine ilişkin motivasyonlarında farklılıklara yol açması olası sonuçlar arasında değerlendirilebilmektedir. Cinsiyetine bakılmaksızın kişinin verimliliğinin sürdürülebilir olması açısından takdir edilmesi veyahut ödüllendirilmesi gerekebilmektedir.

2.3. Adillik Teorisi

Adillik teorisinde bir grubun varlığı ve grupta yer alan bir X kişisinden hareket edilmektedir. Gruptaki X kişisi dışında yer alan tüm kişiler Y olarak ifade edilmektedir. X, iş sonucunda ödüllendirmeyi Y'nin yapmış olduğu katkıyla orantılı olarak gerçekleştirmektedir (Adams, 1965). Ancak kişilerin katkıları içsel (yetenek, eğitim vs.) ve dışsal (zaman, sınırlamalar vs.) zorluklara göre farklılık göstermektedir. Y'nin içindeki en çok kısıta sahip olan herhangi bir kişi, X'in beklediğinden daha iyi bir performans sergilemesi halinde, eşit katkıyı sağlayan ancak daha az kısıta sahip olan diğer kişiye nazaran ödülü daha fazla hak etmektedir (Leventhal ve Michaels, 1971).

Bu bağlamda teori, toplumsal cinsiyet ayrımını temel alarak incelendiğinde pozitif bir dışsallıktan bahsetmek mümkün olabilmektedir. Eşit pozisyondaki kadın ve erkeğin durumları göz önünde bulundurulduğunda erkek egemen yapı içerisinde kadının varlığını sürdürmek ve yönetim hakimiyetini koruyabilmek için ekstra efor sarf etmesi söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla yüklendiği bu artı maliyetin karşılığını da en azından kabul görerek ve takdir edilerek alması gerekmektedir.

Teoriye göre, maskülen yapı içerisinde aynı işi yapan kadın ve erkek farklı değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Zira kadın, erkek egemenliğinde zorunlu kısıtlamalara rağmen bir başarı elde ediyorsa ödüllendirilmesi de eşit başarıya ulaşan bir erkekten daha fazla olmalıdır (Taynor ve Deaux,

1973, s. 365). Ancak bu bakış açısının yer edinmesi bir kenara gerçek hayatta katkısı ne olursa kadın ve erkeğe yapılan ödüllendirmelerde hatta maaşlarda ve terfilerde dahi bir ayrımın olduğu söylenebilmektedir. Aynı pozisyonda çalışan kadın ve erkeğin maaşlarının farklı olması toplumsal cinsiyete yönelik muamele ayrımını göstermektedir. Bu durum kadınların motivasyonlarını düşürebilmektedir.

Kalıp yargılar, atıf ve adillik teorilerinde vurgulanan toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, kadının karşılaştığı kısıt ve bariyerler literatürde cam tavan sendromu (glass ceiling syndrome) başlığı altında ele alınmaktadır.

3. Yönetimde Cam Tavan Sendromu

Cam tavan sendromu, kadının örgütsel yapı içerisinde karşılaştığı engelleri ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır. Kadının çalıştığı alanda yukarıya doğru hareketinin önündeki engellerin adete bir tavan görevi gördüğü düşünülmektedir. Dolayısıyla kadın söz konusu engel ve bariyerleri aşamaz ise tavan sınırına kadar yükselebilecektir (Ragins, Townsend ve Mattis, 1998).

Cam tavan sendromu, 1970'li yıllar itibariyle kadının politika, işletme, sanayi ve yönetim gibi alanlara katılımının artmasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Tavanın cam olarak ifade edilmesinin sebebi, örgütsel yapının ön yargılarıyla ördüğü, kadınların uzmanlık pozisyonlarına erişmesini engelleyen bariyerlerin görünmez olmasıdır (David ve Woodward, 2005, s.14; Wirth, 2001,s.1). 1970'li yıllardan günümüze yaklaşık yarım

asır geçmesine rağmen cam tavan sendromu dünyanın her yerinde kadınlar tarafından hala tecrübe edilmektedir. Yaklaşık yarım asır süren mücadele süreci içerisinde karşı önlemlerin alınması eril örgütsel yapının, özellikle yönetim alanında, cam tavanları örmesine yeteri düzeyde engel olamamıştır.

Kadının yönetim pozisyonuna katılımında ciddi artışların görüldüğü 1974 yılında dahi yönetici kadınların oranı Birleşik Krallık'ta sadece %2'iken, Avrupa' da %32'nin üzerinde gerçekleşmiştir. Katılımdaki artış sürse de erkek egemen yapı devam etmektedir. Diğer taraftan kadın yöneticiler yüksek eğitim ve iş tecrübesine sahip olsalar bile erkek yöneticilerden farklı değerlendirilmektedirler. Erkek yönetici daha yüksek maaş, daha hızlı terfi vs. imkanlarına sahipken, kadın yönetici bu imkanlardan mahrum kalmakla birlikte cinsiyet ayrımı, ön yargılar ve izolasyon gibi sorunlarla karşılaşmaktadır (Broadbridge ve Hearn,2008, s.43). Ancak literatürde yapılan çalışmalar kadın yöneticilerin en az erkekler kadar yönetme yeteneğine sahip olduğunu hatta kimi zaman daha üstün olduğunu göstermektedir (Powel,2011; Sharpe, 2000; Haslam ve Ryan, 2008;Bass vd., 1996,;

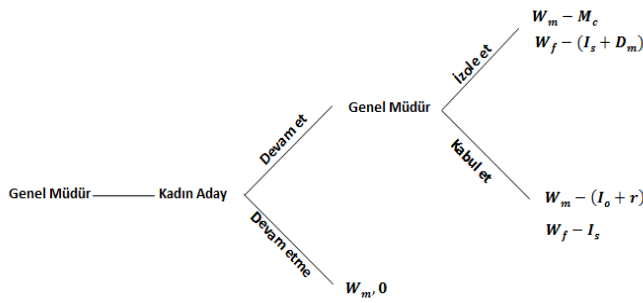
Bass ve Avolio (1994), bir liderin özelliklerini tespit etmek üzere Çok Faktörlü Liderlik Anketi'ni (Multifactor Leadership Questionnaire-MLQ) geliştirmişlerdir. Bass ve Avolio 582 erkek ve 219 kadına bu anketi uygulamışlardır. Katılımcılar, 150'si erkek ve 79'u kadın olmak üzere toplam 212 yöneticiyi ankette verilen sekiz maddelik özelliklere

göre derecelendirmişlerdir. Netice olarak kadın yöneticilerin sorun çözmede erkek yöneticilere oranla daha etkin olduğu, çalışmak için daha hevesli olduğu ve başkalarını düşünerek hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

4. CAM TAVAN SENDROMU ÜZERİNE OYUN STRATEJİSİ: TAVANIN KIRILDIĞI DENGİ

Bu çalışmada Cam Tavan Sendromu üzerine bir oyun stratejisi oluşturulmaktadır. Akerlof ve Kranton'un (2000), Economics and Identity (İktisat ve Kimlik) adlı makalelerinde kullandıkları model, sosyolojik bir sorun olarak toplumsal cinsiyet ayrımına uyarlanmaktadır. Burada hipotetik bir mülakat süreci üzerinden oyun ve denge noktalarına ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu sebeple oluşturulan senaryo aşağıdaki gibidir:

Bir inşaat firmasında müdür pozisyonu için ilan verilmektedir. Söz konusu firmanın genel müdürü bir erkektir. Genel müdür tarafından başvurular değerlendirilmekte ve adaylarla mülakat yapılmaktadır. Bir kadın ve bir erkeğin pozisyon için başvurduğu varsayılmaktadır. Kadın adayın erkek adaya oranla daha vasıflı olduğu bilinmektedir. Genel müdür, kadın aday için ön yargılıdır. Ancak öz geçmişini incelediğinde kadının oldukça başarılı bir kariyer hayatı olduğunu ve almış olduğu eğitimin de kendi eğitiminden üstün olduğunu fark etmektedir. Bu durumu pozisyonu için bir risk olarak algılamaktadır.

Şekil 1: Genel Müdür ve Kadın Adayın Stratejilerine İlişkin Oyun Ağacı

Modelde;

W_m : Genel müdürün aldığı ücreti,

W_f : İşe girmesi halinde kadın adayın alacağı ücreti,

M_c : Genel müdürün kadın adaya mobing uygulaması halinde karşı karşıya kalacağı maliyeti,

I_s : Kadın adayın kimliğindeki değişimin kendisine yüklediği maliyeti (örneğin astlarının çoğunlukla erkeklerden oluşması sebebiyle feminen kimliğinin dışında maskülen davranışlar sergilemek zorunda kalması)

I_o : Genel müdürün kadın adayın işe alımını kabullenmesi halinde diğer çalışanların tepkileri sonucu faydasında meydana gelen azalmayı,

D_m : Yapılan mobbingin kadın adayda yarattığı rahatsızlığı,

r : Kadın adayın genel müdürün pozisyonunu riske atma ihtimalini

göstermektedir.

$$M_c = f(C_m) \quad (1)$$

1 numaralı fonksiyonda C_m , cezai soruşturma sonrasında mobbingin tespit edilmesi halinde ödenecek tazminat tutarını göstermektedir. Dolayısı ile M_c , C_m 'nin artan bir fonksiyonudur.

$$I_s = f(a_n) \quad (2)$$

2 numaralı fonksiyonda a_n , yönetimin kadınlara uygun bir pozisyon olmadığını düşünen n kadar erkek çalışanın kadına karşı cinsiyetçi tutumunu göstermektedir. Dolayısıyla a_n arttıkça kadın adayın hakimiyet sağlayabilmesi için kendi kimliğinin dışında davranması gerebilecektir.

$$I_o = f(a_{n-1}) \quad (3)$$

3 numaralı fonksiyonda a_{n-1} ise, genel müdürün kendisi dışındaki erkek çalışanların bir kadının yönetici olarak işe alınması sebebiyle gösterecekleri olumsuz tepkiyi ifade etmektedir. a_{n-1} 'in artması halinde genel müdürün faydası azalacaktır.

Şekil 1'de de görüldüğü gibi oyun genel müdürün stratejisiyle başlamaktadır. Genel müdür kadını hem cinsiyetinden ötürü hem de ileride kendisine rakip olma ihtimali nedeniyle mülakat esnasında kadın adayı caydırmaya çalışmaktadır. Bu sebeple kadına içinde bulunduğu sektör dikkate alındığında şirketin erkek egemen bir yapısı olduğunu ve bir kadınının üstesinden gelmesinin ne kadar zor olacağını anlatmaktadır. Genel müdürün bu hamlesine karşılık sıra kadın adaya geçmektedir. Kadın ya bahsedilen kısıt ve zorluklardan ötürü geri

çekilecek ya da kararlılıkla işi almak için devam edecektir. Kadın vazgeçerse oyun bitecektir. Kadının devam etmesi halinde ise hamle sırası genel müdüre geçmektedir. Genel müdür her halükarda kadını işe alacaktır. Çünkü vasıf olarak erkek adaydan daha üstündür. Fakat işe alınmasını ya kabullenecek ya da kadını izole edecektir.

Burada olası dört tane alt-oyun mükemmel dengesi bulunmaktadır. Bunlar;

- I. $M_c < I_0 + r$ ve $I_s < W_f < I_s + D_m$ olması halinde genel müdür, kadın adayı işe girmekten caydırmayı tercih etmektedir.
- II. $M_c < I_0 + r$ ve $I_s + D_m < W_f$ olması halinde genel müdür, kadın adayı işe girmekten caydırmaz ancak kadın işe girdikten sonra onu erkek egemen yapı içerisinde yalnızlaştırmayı tercih etmektedir.
- III. $M_c > I_0 + r$ ve $I_s < W_f$ olması halinde genel müdür kadın adayı işe girmekten caydırmaz ve durumu kabullenip sessiz kalmayı tercih etmektedir.
- IV. $I_s > W_f$ ise kadın aday genel müdürün tutumu ne olursa olsun işe girmekten vazgeçecektir.

Şekil 1'de ve denge koşullarında da görüldüğü gibi kadının cam tavanı kırdığı denge III numaralı koşulda gerçekleşmektedir. Öncelikle,

$$M_c > I_0 + r$$

olabilmesi için 1 numaralı fonksiyondan hareketle ülke içerisindeki hukukun güçlü bir şekilde işlemesi gerekir. Mobbinge karşı uygulanan yaptırımların suçu işleyene yüklediği maliyetin yüksek olması beklenir. Bu durum mobbingi caydırıcı bir hale getirebilmektedir. Dolayısıyla hukuku karşısına almak istemeyen genel müdür için $I_0 + r$, M_c ile kıyaslandığında önemsiz hale gelebilmektedir. Ayrıca örgütsel yapı içerisindeki tavanlar bir kere kırılmaya başlayınca kadının yönetim alanına dahil olması ve inşaat sektörü gibi eril hakimiyetin yoğun görüldüğü alanlarda toplumsal cinsiyet ayrımının minimize edilmesi söz konusu olabilmektedir. Böyle bir durumda I_0 'da bir azalma ortaya çıkabilmektedir. Bunun nedeni I_0 'ın n-1 kadar erkek sayısına bağlı olmasıdır. İnşaat sektöründe çalışan kadın sayısındaki artış, n-1' de azalma yaratmaktadır. Dolayısıyla genel müdürün diğer çalışan erkeklerin tepkilerine ilişkin endişesi azalmaktadır. Diğer koşul, $I_s < W_f$ 'nin sağlanmasıdır. I_s 'in, n'e bağlı olması sebebiyle sektöre katılan kadın sayısındaki artış kadının kimliğinde daha az kayıplara yol açmaktadır.

Bir ülkede kadının cam tavanları kırıp yükselebilmemesinin önünü açacak en önemli unsur hükümetin konuya ilişkin politikalarıdır. Güçlü bir hukuk sisteminin işlediği ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bilincin yükseldiği ülkelerde yönetim pozisyonunda bulunan kadın sayısı görece daha fazladır. Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization-ILO) tarafından yapılan çalışmada bu bilincin oldukça az olduğu ülkelerde kadının yönetim alanına girmesi üzerine oluşturulan senaryoda 2025 yılına kadar GDP'de meydana

gelebilecek artışlara dikkat çekilmektedir (ILO,2016).

5. SONUÇ

Tarihsel sürece bakıldığında komünal toplumda kadın ve erkeğin neredeyse eşit olduğu görülmektedir. Ancak yerleşik hayata geçilmesi ile birlikte bu eşitlikçi yapı bozulmaya başlamıştır. Nihayet sanayileşme evresinde ise kadın ve erkeğin ayrıştığı, erkek egemenliğinin net bir şekilde belli olduğu bir toplumsal düzen ortaya çıkmıştır. Örgütsel yapı hiyerarşisinde piramidin üst katmanlarında kadına ayrılan yer oldukça azdır.

Kadın emeğinin ikincilleştirildiği bu durum 1970'li yıllarda Marksist ve feminen çalışmalarla eleştirilmeye başlamıştır. Toplumsal cinsiyet ayrımının vurgulandığı bu çalışmalarda kadının, maskülen nitelikler gerektirdiği iddia eden alanlarda en az erkekler kadar başarılı olabileceği ifade edilmektedir. Ancak hakim anlayış bu savı göz ardı etmekte ve iş hayatında kadının yükselmesini engelleyecek bariyerleri yükseltmeye devam etmektedir. Dünyada kadının yönetim alanına dahil olması için teşviksel politikalar uygulansa da gelişmiş ülkelerde dahi toplumsal cinsiyet ayrımı varlığını sürdürmektedir.

Kadının cam tavan olarak nitelendirilen engelleri aşarak yüksek pozisyonlara erişmesi sadece sosyolojik açıdan değil iktisadi açıdan da fayda sağlamaktadır. İLO'nun kurgulamış olduğu senaryo bu gerçeği gözler önüne sermektedir. Burada kilit

rol bir ülkedeki politika yapıcılara düşmektedir. Politika yapıcıların hukuki dayanaklar oluşturarak cinsiyet ayrımı gözetenler üzerinde uygulayacağı yaptırımlar ya da ayrımcılığı önlemek üzere vereceği teşvikler var olan cam tavanların kırılmasını sağlarken yenilerinin örülmesine de engel olabilecek niteliktedir.

Bu çalışma sosyo-kültürel ve psikolojik temelleri olan toplumsal cinsiyet ayrımını mikro iktisat bağlamında oyun teorisi ile birleştirerek interdisipliner bir perspektif sunmaktadır. Diğer taraftan kullanılmış olan model özgünlüğü açısından daha sonra yapılacak akademik çalışmalara katkı sağlayabilecek bir nitelik taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Adams, J. S.(1965). *Inequity in social Exchange.*, Berkowitz, L. (Ed.). *Advances in experimental social psychology.* (s. 267-299).New York: Academic Press.
- Akerlof, G.A. Ve Kranton, R. E.(2000). *Economics and identity. The Quarterly Journal of Economics.* Vol.CXV. Issue.3. s. 715-752.
- Baroudi, J.J. Ve Truman, G.E.(1992). Gender differences in the information systems managerial ranks: an assessment of discriminatory practices. *Working Paper Series*, New York University, s.5.
- Bass, B. M., Avolio, B. J., & Atwater, L. (1996). The transformational and transactional leadership of men and women. *Applied Psychology: An International Review*, 45, 5–34.

- Bass, B. M. Ve Avolio, B. J. (1994). Shatter the glass ceiling: women may make better managers. *Human Resource Management*. Vol.33. No.4. s. 549-560.
- Broadbridge, A. Ve Hearn, J.(2008). Gender and management: new directions in research and continuing patterns in practice. *British Journal of Management*, Vol. 19. s.43.
- Cejka, M.A. ve Eagly, A. H., (1999). Gender-Stereotypic Images of Occupations Correspond to the Sex Segregation of Employment. *Personality and Social Psychology Bulletin*.Vol.25. No.4.s. 413-415.
- David, M.E. Ve Woodward, D. (2005). *Negotiating the glass ceiling-careers of senior women in academic world*. London: Falmer Press. s. 14.
- Day, D. R. Ve Stogdill, R. M. (1972). Leader behavior of male and female supervisors: A comparative study. *Personnal Psychology*. No.25. s. 353-360.
- Deaux, K. Ve Emswiller, T. (1974). Explanations of successful performance on sex-linked tasks:what is skill for the male is luck for the female. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.29, No.1, s. 80.
- Diamond, E. E. (1971). Occupational level versus sex groups as a system of classification. *Journal of Vocational Behavior*, 1, s. 305-315.
- Etaugh, C. ve Brown, B. (1975). Perceiving the causes of success and failure of male and female performers. *Developmental Psychology*. Vol.11. No.1. s. 103.
- Haslam, A. S. ve Ryan, M.K. (2008). The road to the glass cliff: Differences in the perceived suitability of men and women for leadership positions in succeeding and failing organizations. *The Leadership Quarterly*.Vol.19. Issue.5.s.530-546.
- Leventhal, G. S. Ve Michaels, J. W. (1971). Locus of cause and equity motivation as determinants of reward allocation. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol.17. No.3. s. 229-235.
- Levitin, T., Quinn, R. P. Ve Staines, G. L. (1971). Sex discrimination against the American working women. *American Behavioral Scientist*. No.15, s. 237-254.
- Meece, J.L., Glienke, B.B. ve Burg, Samantha. Gender and motivation. *Journal of Social Psychology*. 2006. s. 351-373.
- Meir, E. I. (1972). Relationship between intrinsic needs and women's persistence at work. *Journal of Applied Psychology*. Vol.56. No.4 s. 293-296.
- Sherman, H. J. (2015). *How society makes itself: the evolution of political and economic institutions*. London:Routledge.
- Ragins, Belle R, Townsend, Bickley ve Mattis, Marry. Gender gap in the executive suite: CEOs and female executives report on breaking the glass ceiling. *Academy of Management Executive*. Vol. 12, No. 1. 1998. s.28-42.
- Robbins, S. P. Ve Barnwell, N. (2002). *Organisation Theory - Concepts and Cases*. Fourth Edition. London: Pearson Education .
- Sharpe, R. (2000) As leaders, women rule: New studies find that female managers outshine their male counterparts in almost every measure. *Business Week*.(November 20, 2000).
- Taynor, J. Ve Deaux, K. (1973). When women are more deserving than men: equity, attribution, and perceived sex differences. *Journal of Personality and Social Psychology*. 28. S. 360-367.

Terborg, J.R. Ve Ilgen, D.R. (1975). A theoretical approach to sex discrimination in traditionally masculine occupations. *Organizational Behavior and Human Performance*. Vol. 13. No.3. s. 353.

Thomas, R., Mills, A.J. Ve Mills, J. H. (2004). *Identity Politics at Work-Resisting Gender, Gendering Resistance*. New York:Routledge.

Weiner, B., Frieze, I., Kukla, A., Reed, L., Rest, S., Ve Rosenbaum, R. M., (1971). *Perceiving the causes of success and failure*. New York:General Learning Press.

Weiner, B., Heckhausen, H., Meyer, W. Ve Cook, R.E., (1972) Causal ascriptions and achievement behavior: a conceptual analysis of effort and reanalysis of locus of control. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol.21. No.2. s. 239-248.

Wirth, Linda. (2001). *Breaking Through The Glass Ceiling*. Geneva:International Labour Organization

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ VE KADINA KARŞI AİLE İÇİ ŞİDDETLE MÜCADELE KAMPANYALARI; SABANCI VAKFI "İŞ DÜNYASI AİLE İÇİ ŞİDDETE KARŞI" PROJESİ ANALİZİ

SOCIAL GENDER INEQUALITY AND CAMPAIGNS OF COVERAGE OF VIOLENCE AGAINST WOMEN; SABANCI FOUNDATION'S "BUSINESS AGAINST DOMESTIC VIOLENCE" PROJECT ANALYSIS

Özgenur Reyhan Kurtuldu^a

ÖZ

Kadına karşı şiddetle mücadele konusunda dünyada ve Türkiye’de hükümet, sivil toplum kuruluşları ve şirketler tarafından yoğun çalışmalar yürütülmektedir. Buna rağmen kadına yönelik şiddet, özellikle de aile içi şiddet tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çözümü beklenen önemli insan hakları sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Nitekim kadına karşı şiddetin kadın başta olmak üzere tüm toplumu etkileyen sonuçları bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yapılan çalışmalar ve yaratılmak istenen farkındalık ile birlikte günümüzde şirketlerin de kurumsal politikalarına bu anlayışı dahil ettiği bilinmektedir. Buna bağlı olarak aile içi şiddete karşı, çalışanlarına yönelik destekleyici adımlar atmak isteyen şirketlerin sayısı çoğalmaktadır. Toplumsal cinsiyet ve kadına aile içi şiddet temelinde şirketlerin çalışmaları ve politikalarını irdeleyen bu çalışmada, hükümetlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve şirketlerin bu konudaki faaliyetlerinden yola çıkarak, Sabancı Vakfı’nın kadına yönelik şiddetin önlenmesine yönelik politikaları ve çözüm mekanizmaları kapsamında yürüttükleri kampanyalardan biri olan, Sabancı Üniversitesi Kurumsal Yönetim Forumu, TÜSİAD, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) işbirliği ile gerçekleştirdiği “İş Dünyası Aile İçi Şiddete Karşı” projesi ele alınacak, kadına yönelik şiddete karşı farkındalık yaratmaya; bu konuda toplumu eğitmeye; şiddet gören kadınlara destek vermeye, yardım etmeye, korumaya; yönelik politikaları nitel bir araştırma türü olan örnek olay yöntemi ile analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, kadına yönelik şiddet, Sabancı Vakfı, toplumsal cinsiyet eşitliği

ABSTRACT

Combating violence against women in the world and in Turkey the government, civil society organizations and carried out intensive studies by companies. Nevertheless, violence against women, especially domestic violence, continues to be one of the important human rights problems that are expected to be solved in our country as well as all over the world. As a matter of fact, violence against women has consequences that affect the whole society, especially women. It is known that the companies included this understanding in their corporate policies with the studies on gender equality and the awareness to be created. Accordingly, the number of companies that want to take supportive steps towards their employees against family violence increases. In this study, domestic violence based on gender and women's studies in Turkey and is being reviewed and policies of companies around the world. The activities of states, governments, non-governmental organizations and private companies are underlined. And in this study, yönelik Business World Against Domestic Violence çalış project carried out by Sabancı University Corporate Governance Forum, TÜSİAD, United Nations Population Fund (UNFPA), which is one of the campaigns carried out by Sabancı Foundation in the context of policies and resolution mechanisms for the prevention of violence against women, to raise awareness against violence against women; to educate the society on this subject; to support, help and protect women who are subjected to violence; policies will be analyzed with case study method.

Keywords: Violence, violence against women, Sabancı Foundation, gender equality

^a Öğretim Görevlisi. Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, ozgenur.kurtuldu@marmara.edu.tr

1. GİRİŞ

Toplumlardaki en yaygın şiddet türü olan aile içi şiddet, birbirini tanıyan ve aynı ortamda yaşayan bireyler arasındaki şiddet türüdür. Genellikle kadınların mağdur olduğu; fizikî, ekonomik, cinsel ve psikolojik her türlü şekilde uygulanabilmektedir. Bir aile bireyinin, diğer aile bireyine zarar verme veya hükmetme güdüsü ile ortaya çıkmaktadır. Dünyada giderek artan aile içi şiddet, halen önemli bir toplum sağlığı sorunudur (Weaalen vd. 2000: s.232). Kadına aile içi şiddet unsurları, kültürel aktarımlar sebebiyle, zararlı alışkanlıklar sonucu, ruhsal bozukluklar neticesinde veya ekonomik sıkıntılar nedeniyle olabilmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı kadın şiddeti, sırf kadın olduğu için uygulanan, orantısız etkileri olan cinsiyet temelli şiddettir (Demirgöz Bal, 2014: s.24).

“Kadına aile içi şiddet” ifadesi ile akla ilk olarak darp veya dayak gibi şiddet türleri gelmekte; bunun yanında tehdit, tecavüz, ve psikolojik baskı gibi birçok şekilde şiddet türü uygulanabilmektedir. Aile kurumunu temelden sarsan, kadınların çalışma hayatını etkileyen, ruhsal ve fiziksel sorunlara yol açan aile içi şiddet, birçok ülkede ceza gerektiren bir suç olarak kabul edilmektedir. Toplumlar bilinçlendikçe aile içi şiddete karşı duyarlılık artmış, kadınları koruma kanunları çıkarılmış ve zaman içerisinde şiddet uygulayan kişilere karşı çeşitli cezalar getirilmiştir.

Sosyal, psikolojik ve biyolojik yönlerden incelenen aile içi şiddet vakaları; yoksulluk, kontrol isteği ve alkol-uyuşturucu bağımlılığı gibi başlıklar altında ele alınmaktadır.

Bu bakımdan; yoksul ailelerde aile içi kadına şiddet daha fazla görülmektedir. Sosyo-ekonomik sorunlara davetiye çıkaran yoksulluk, bireylerin tepkisini aile içine çevirmektedir. Psikolojik sorunlara bağlı aile içi şiddet, genellikle erkek egemen toplumlarda görülmektedir. Erkeğin, kadın üzerinde kontrol ve egemenlik isteği, olumsuz sosyo-ekonomik koşullar ve psikolojik sorunlar ile

birleştiğinde kadının mağdur olduğu ve hor görüldüğü bir şiddet türünü ortaya çıkarmaktadır. Alkol, uyuşturucu madde ve kumar bağımlıları, şiddete eğimli bireylerdir. Özellikle bağımlı erkekler, bağımlı oldukları maddelerin eksikliğinin veya fazlalığının yol açtığı travmaları en yakınındaki kadınlara yöneltmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, (WHO), yayınladığı bir raporda, şiddetin en fazla aile ortamında ve kadına yönelik olduğunu ortaya koymuştur (WHO, 2002). Bu bakımdan dünyadaki aile içi şiddet vakalarına ilişkin istatistikler dikkat çekmektedir.

Kadın ve çocuklara cinsel, fiziksel ve psikolojik şiddet ve istismarların yüzde 90'ı aile bireyleri tarafından yapılmaktadır. Amerika'da mahkemeye intikal eden şiddet olaylarının yüzde 95'i kadınlara yöneliktir. Dünya genelinde her 4 kadından 1'i, hayatlarında en az 1 kez aile içi şiddete maruz kalmaktadır. Dünya genelinde kadınların yüzde 35'i tanıdıklarından şiddet görmektedir. Alkol alan ve uyuşturucu bağımlısı bireylerin yüzde 25'i ailesindeki bireylere şiddet uygulamaktadır. Dünyada her yıl 18 yaş altı yaklaşık 15 milyon kız çocuğu evlendirilmektedir (WHO, 2002).

Kadınının korkutularak, fiziksel güç kullanılarak yıldırılması; kadınlara, kız çocuklarına yönelik, cinsiyetleri sebebiyle uygulanan zarar verici davranışların tümü, “kadına şiddet” konusu içinde değerlendirilmektedir (Aktaş, 2006: s.47). Kadına şiddet vakalarında önemli bir işlev gören kadın sığınma evleri, dünya genelinde yeterli miktarda bulunmamaktadır. Sığınma evleri, eşinden veya ailesinden destek göremeyen kadınlar için “tutunacak bir dal” konumundadır.

Avrupa Birliği (AB) standartlarına göre, her 7 bin 500 kadın için 1 sığınma evi kurulması gerekmektedir. Türkiye'de toplam 137 kadın sığınma evi vardır. Türkiye'nin mevcut kanunlarına göre nüfusu 50 bine ulaşan yerlerde sığınma evi bulunması öngörülmektedir. Bu ihtiyaca göre uygulandığında Türkiye'de 1600 sığınma evi olması gerektiği karşımıza çıkmaktadır. Toplumbilimciler,

Türkiye nüfusuna göre 8000 kadın sığınma evi kurulması gerektiğini belirtmişlerdir. Rakamlar arasındaki uçurum, Türkiye’de özellikle aile içi şiddet olgusuna verilen önemi gözler önüne sermektedir. Bu çalışmanın amacı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan aile içi şiddet olgusunun açıklanması ve bu soruna yönelik çözüm arayışlarından biri olan Sabancı Vakfı projesini analiz etmektir.

Çalışmada öncelikle konunun kuramsal çerçevesinden bahsedilmiş ve bu verilere dayanarak çalışma kapsamında dünyada ve Türkiye’de kadına yönelik şiddet, aile içi şiddet konusu araştırılmış, Türkiye’deki tabloyu göz önüne alarak işletmelerin konu hakkındaki anlayış ve yaklaşımları irdelenmiştir. Günümüzde işletmeler kar amacı gütmeyen yanında toplumsal sorunlara duyarlı projeleri hayata geçirmekle ve sosyal sorumluluk projeleri üretmekle de ön plana çıkmaktadırlar. İşletmeler ekonomik faaliyetleri nedeniyle toplumu ve çevreyi doğrudan etkiledikleri gibi uyguladıkları politikalar vasıtasıyla da dolaylı olarak etkilemektedirler. Bu bağlamda işletmelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için kadına yönelik şiddete tolerans göstermeyen bir iş kültürünün geliştirilmesinde şirketlere yardımcı olmak amacıyla hazırlanan Sabancı Vakfı projesi analiz edilmiştir.

1.1. Kadına Yönelik Şiddet

Kadına yönelik şiddet; Birleşmiş Milletler (BM) Genel Meclisi tarafından 1993 yılında kabul edilen “kadına yönelik şiddetin yok edilmesi bildirgesi”nde; cinsiyete dayalı şekilde gerçekleşen, kadınlarda, , cinsel, fiziksel psikolojik, herhangi bir maduriyet sonucunu doğuran veya bu sonucu doğurmaya yönelik her tür tehdit, davranış, baskı veya özgürlüğün keyfi olarak engellenmesi” şeklinde tanımlanmaktadır (CEDAW 1993: s.48). Yine BM tarafından “ 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Platformu ve Pekin Deklarasyonu”nda

ise kadına yönelik şiddet, “kadının fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel olan bu tip hareketlerin tehdidini, baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, ister toplum önünde ister özel hayatta meydana gelmiş olsun, cinsiyete dayalı her türlü şiddet” olarak tanımlanmaktadır (ICPD 1994).

Şiddet sorununun önemli noktalarından bir, kuşaktan kuşağa aktarılma özelliğidir. (Kaufman ve Zigler 1987: s.187). Sosyal Öğrenme Kuramına göre şiddetin aktarılması, öğrenilebilen, aktarılabilen, her zaman basitçe şiddetin kendisi değil, bu durumu çevreleyen duygusal atmosferdir. İçselleştirilen öfke, korku ve çökkünlük duyguları, kişinin tutum ve davranışlarını yaşam boyu etkileyebilmektedir. Şiddet ve ihmal sonucu oluşan intrapsişik yapı, çoğu kez yine çeşitli biçimleriyle şiddeti doğuran bir saldırganlık kaynağıdır (Yanikkerem ve Arkan, 2001: s.288). Kaynak Kuramına göre; aile içinde şiddet kullanımı zaman zaman güç faktörü ile ilişkilendirilmektedir. Ev ortamında erkek, ekonomik ve sosyal açıdan kendisini güçlü hissediyorsa şiddet uygulamamaktadır. Tam tersine, eşler arasındaki statü farkı kadının lehine ise erkek evde şiddet uygulayıcısı olabilmektedir (Karaduman ve Uyanık, 1993: s.12). Çevresel faktörlerden ekonomik stres, iş stresi, işsizlik aile içinde erkek eşin kendini güçsüz hissetmesine yol açmakta ve şiddet davranışı göstermesine neden olmaktadır (Dökmen, 2004: s.7). Değişim Kuramına göre ise, aile içi şiddet kullanımında fayda maliyet ilişkisi olduğu savunulmaktadır. Şiddet kullanımının maliyeti faydadan daha ağır basıyorsa şiddet oluşmamaktadır. Şiddetin yararı bir insan üzerinde güç kullanabilme, maliyeti ise şiddet kullanma sonunda oluşabilecek toplum dışına itilme, polis müdahalesi ve cezalandırma. Kişi bu sonuçlara katlanmayı göze alıyorsa kurbanı

uyguladığı şiddeti devam ettirmekte, eğer bunun toplumsal sonuçlarına katlanamıyorsa bu davranıştan vazgeçmektedir.

Bu bakış açısıyla kadına yönelik şiddet, aile içi şiddete, özellikle koca dayacağına toplumsal ön yargılarla yaklaşan bakış açısı, şiddete maruz kalan kadını korumaktan çok eylemin varlığını ve sürekliliğini destekler niteliktedir. Cinsiyetçi rollerin şiddeti kabul edişleri, toplumsal normların sürekliliğinin bir sonucu olarak kabul edilebilir.

“4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Platformu ve Pekin Deklarasyonu”nda kadına yönelik şiddet, genel bir bakış açısıyla, şöyle sıralanmıştır:

- Dayak dâhil aile içinde meydana gelen fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet evdeki kız çocuklarının cinsel istismarı, çeyizle bağlantılı şiddet, evlilikte tecavüz, kadının cinsel organına zarar verme ve diğer geleneksel uygulamalar, nikâh dışı şiddet ve istismarla bağlantılı şiddet;
- Tecavüz, cinsel taciz, işyerinde, eğitim kurumlarında ve başka yerlerde sarkıntılık ve cinsel zorlama dâhil toplum içinde meydana gelen fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet, kadınların alınıp satılması ve fahişeliğe zorlanması;
- Nerede olursa olsun, devletin yürüttüğü ve göz yumduğu fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet.
- Kadınlara yönelik şiddetin diğer türleri arasında, silahlı çatışma durumlarında kadınların insan haklarının ihlal edilmesi, özellikle cinayet, sistematik tecavüz, cinsel kölelik ve gebeliğe zorlama vardır.
- Kadınlara yönelik şiddet hareketleri, aynı zamanda zorla kısırlaştırma ve düşüğe zorlama, kontraseptiflerin zorla/baskıyla uygulanması kız bebeklerin öldürülmesi ve doğum öncesi cinsiyet seçimini de kapsamaktadır (ICPD 1994; T.C. Başkanlık 1996).

1.2. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Toplumsal cinsiyet; kadın ve erkeğin sorumluluklarını, rollerini, toplumsal konumlarını, güçlerini ve ilişkilerini belirleyen ve tanımlayan bir kavramdır. İnsanların cinsiyetlerine göre sahip olmaları beklenen sosyal rol, davranış ve fiziksel görünüşü ifade etmektedir. Bu kavramın içindeki normlar, sosyalleşme sürecinde öğrenilmektedir (Ataman, 2009: s.1).

“Farklı cinsiyetlerdeki bireylerin eşit haklara sahip olması” olarak tanımlanan toplumsal cinsiyet eşitliği; insanları sadece “birey” olarak gören, cinsiyetinden dolayı hiçbir olumsuzlukla karşılaşmamasını öngören bir durumdur. Cinsiyetinden dolayı aşağılanan, hakarete uğrayan, iş dünyasında ayrımcılığa maruz kalan ve evrensel haklarından yoksun bırakılan bireylerin yaşadığı durumlar da “cinsiyet ayrımcılığı” veya “toplumsal cinsiyet eşitsizliği” olarak tanımlanır.

Aktaş (2006: s.87), “toplumsal cinsiyet eşitliği” kavramını “bütün kadın ve erkeklerin aynı hak ve ayrıcalıklara sahip olması” olarak tanımlar. Bu tanıma göre, insanları farklı yapan cinsiyetler ve fiziksel özellikler değil; düşünce ve davranışlardır. Gökkaya’ya göre ise; insanların nerede doğduğu, hangi dili konuştuğu önemli değildir. Cinsiyet, fiziksel özellikleri ve maddi imkânları kimseyi üstün yapmaz. Cinsiyetini üstün görerek karşı cinse ayrımcılık ve baskı yapmak sorunlu bir davranış biçimidir. Kadına yönelik her türlü şiddet eylemi, toplumun her alanında var olan cinsiyet eşitsizliğinin bir yansımasıdır (Gökkaya,2009: s.170).

Dünya genelinde yaklaşık 150 ülkede kadın-erkek eşitliği, anayasalarda garanti altına alınmıştır. Ancak buna rağmen toplumun bu konuda bilinçlenmesi ve yasaların uygulanmasında büyük eksiklikler görülmektedir. Örneğin; kadına şiddetin ilk adımlarından biri, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesidir. Ergenliğe erişen kız çocukları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine daha fazla maruz

kalmaktadır. Bu konuda toplumlarda ve devletlerde duyarsızlık göze çarpmaktadır.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 2016 raporuna göre; Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için önerilen adımlar şunlardır;

- Kadınların ve kız çocuklarının konumları güçlendirilmelidir.
- Kız çocuklarının devletin eğitim ve sağlık olanakların erkek çocukları ile eşit oranda faydalanması sağlanmalıdır.
- “Çocuk gelin” kavramı üzerinde durulmalı, kız çocuklarının evlendirilmesi önlenerek, eğitim almaları sağlanmalıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, temel bir insan hakkıdır. Kadınların fırsat eşitliğinden faydalanması için bütün engeller kaldırılmalıdır. Kadınların iş gücüne katılımı teşvik edilmeli, istihdam alanlarından erkeklerle eşit ücret almaları ve adil sosyal haklar sağlanmalıdır.

1.3.Ulusal ve Uluslararası Kurumların Kadına Yönelik Şiddet ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kapsamında Yürüttükleri Çalışmalar

Ekonomik faaliyetler, cinsiyet eşitliği konusunun gündeme geldiği en önemli faaliyet alanlarından biridir. Şirketlerin cinsiyet ayrımcılığı içeren bilinçli veya bilinçsiz politikaları ve özellikle kadın işgücüne önem vermemeleri, cinsiyet eşitsizliğini doğurmaktadır. Son çeyrek yüzyıl içinde özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadın işgücüne daha fazla önem verilse de, kadınların eşit istihdam fırsatı ve eşit kazanç yakaladığı söylenememektedir. Şirketlerin aynı bölümlerinde çalışan kadın ve erkekler, buna bağlı olarak farklı ücret politikalarının bir parçası olmaktadır. Hemen hemen her ülkede kadınlar, “düşük üretkenlikli” faaliyetlerde çalıştırılmaktadır. Aile işletmelerinde ve enformel ücretli sektörlerde çalışma olasılığı daha yüksek olan kadınlar, daha fazla kazanç sağlayabilmektedir. İmalat sektöründeki

uluslararası şirketlerin istihdam ettiği kadınlar, tüm ülkelerde erkeklerden daha az miktarlarda ücret kazanabilmektedir. Ayrıca, dünya genelinde kadınların yönettiği şirketlerin sayısı çok düşüktür. Bunun yanında dünya genelinde tarım ve ev işleri gibi faaliyetlerde bulunan kadınlar, tipik olarak erkeklere kıyasla daha fazla saat çalışmaktadır. Bu durum, kadınları olumsuz etkilemektedir.

Dünya genelinde hükümetler, özel şirketler, sendikalar, yargı ve meslek kuruluşlarının cinsiyet eşitliği konusunda etkin mücadele etmesi gerekmektedir. Bunun için özellikle gelişmiş ülkelerde çeşitli uygulamalar sürdürülmektedir.

İçişleri Bakanlığı Kadınların İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği raporuna göre (2009), Devlet kurumlarının da desteği ile özel şirketlerin sürdürdüğü “toplumsal cinsiyet eşitliği” faaliyetlerinden bazıları şunlardır;

- Kadınların sesini yükselten tedbirler desteklenmektedir.
- Şirketlerde kadın istihdamı için kotalar belirlenmektedir.
- Kadınların şirketlerde istihdam edilebileceği alanlarda rehberlik programları uygulanmaktadır.
- Kadın ağları ve beceri geliştirme programları ile kadınların işgücüne katılımı desteklenmektedir.
- Kadın gruplarının toplu olarak hareket etmesi sağlanmaktadır.
- Kadınların formal kuruluşlarda temsil edilmesi için çalışmalar sürdürülmektedir.
- Kanun ve yönetmeliklerle cinsiyet eşitliği farkındalığına dikkate çekilmektedir.

1.3.1. Avrupa Birliği Ülkelerindeki Durum

Avrupa Birliği Komisyonu (AB), Aralık 2015 tarihinde “2016-2019 Toplumsal Cinsiyet İçin Stratejik Angajman” başlıklı bir doküman yayınlamıştır. Buna göre, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda atılacak adımlarla ilgili bir çalışma

programı belirlenmiştir. Stratejik angajman, şu alanlarda çalışmalar yürütmüştür;

- Dünya genelinde cinsiyet eşitliğini ve kadın haklarını desteklemek;
- Karar alma süreçlerinde kadın-erkek eşitliğini desteklemek;
- Kadınların piyasaya katılımını sağlamak;
- Kadın-erkek arasında eşit ekonomik bağımsızlık sağlamak;
- Ücretlerde, maaşlarda ve emeklilik ödemelerinde eşitlik oluşturmak;
- Toplumsal cinsiyete dayalı farklılıkları azaltmak;
- Kadın yoksulluğuyla mücadele etmek;
- Cinsiyete dayalı kadın şiddeti ile mücadele etmek
- Mağdur kadınları korumak ve desteklemek.

Bu çerçevede Komisyon;

Nisan 2017’de AB üyesi devletlere “iş-özel hayat dengesi” konulu teklifin kabul edilmesini istemiştir. Toplumsal cinsiyet dengesini iyileştirici somut tedbirler alınması doğrultusunda karar alma süreçlerinde hükümetler ve sosyal ortaklar teşvik edilmiş, en büyük şirketlerin toplumsal cinsiyet eşitliği direktifinin kabulünü kolaylaştırıcı düzenlemelerin yapılması çağrısında bulunulmuştur.

1. 3.2. BM Kadın Birimi

Kadının güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için kurulan Birleşmiş Milletler (BM) Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi (BM Kadın Birimi), Ankara’da faaliyet göstermektedir. 2012 yılından bu yana Türkiye’de projeler yürüten birimin BM Kadın Birimi Avrupa ve Orta Asya Bölge Ofisi, 2014 yılında İstanbul’da açılmıştır. Türkiye’deki kamu ve özel kurum ve kuruluşlarla iş birliği çalışmalarını 2016 yılında hızlandıran birim, BM Ülke Ekibi Toplumsal

Cinsiyet Eşitliği Grubu’nun başkanlığını da üstlenmiştir.

BM’ye üye ülkelere, “toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmak adına küresel standartların belirlenmesi” için destek veren BM Kadın Birimi, hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve şirketler nezdinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için mevzuat, politikalar ve programların tasarlanması ve bu alandaki küresel standartların uygulanması için gerekli olan hizmetlerin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütmektedir.

BM Kadın Birimi;

- Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadının güçlenmesi için çalışmaktadır.
- Kadınları, hayatın her alanına eşit katılımları için desteklemektedir.
- Kadın-erkek eşitliği için öncelikli alanlara odaklanmaktadır.
- Kadının liderliğini ve siyasi katılımını arttırmak için projeler geliştirmektedir.
- Kadınların ekonomik olarak güçlenmelerini sağlamak için politikalar oluşturmaktadır.
- Kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddeti sonlandırmak için araştırmalar ve programlar sürdürmektedir.
- Barış, güvenlik ve insani yardım süreçlerinin her alanında kadınların katılımını sağlamaya çalışmaktadır.
- Toplumsal cinsiyet eşitliğini, ulusal kalkınma planlama ve bütçelemelerinin merkezine yerleştirmektedir.

Şiddet ve özellikle de kadına şiddet, tarihten günümüze dünyayı saran evrensel bir sorundur. Son 30 yılda dünya genelinde kadına yönelik şiddet çalışmaları yaygınlaşmıştır. Türkiye’de de son çeyrek yüzyılda bu yöndeki araştırma ve projelerin arttığı söylenebilmektedir. Batı kültürlerinde kadına yönelik şiddetle ilgili toplumsal ve bilimsel çalışmalar, son 50 yılı kapsıyor. Türkiye’de ise, son 20 yıldır bu konuda farkındalık oluşturulmaya çalışılmaktadır (Vatandaş, 2003: s.73).

Türkiye’de aile içi şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında devletin ve özel şirketlerin bir takım çalışmaları bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda Türkiye’de özel şirketlerin yürüttüğü faaliyetler de mevcuttur. Kadın dostu şirketlerin sayısının artırılması için çeşitli programlar planlanmaktadır. Sabancı Vakfı ve Doğuş Grubu gibi Türkiye’nin önde gelen özel teşebbüsleri, karar verme pozisyonlarında kadının yerini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu tür şirketler, kadınların, anne, eş ve yönetici şapkasını bir arada taşıyabilmesi için kariyer gelişimlerini desteklemektedir. Aile içi şiddetin sadece özel hayatla sınırlı kalmadığının bilincinde olan şirketler, bu tür şiddet faaliyetlerinin iş hayatını da etkilememesi için yeni politikalar geliştirmektedir.

1.3.3. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü – Türkiye’de Kadının Durumu Raporu

Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün 2010 yılında hazırladığı “Türkiye’de Kadının Durumu” başlıklı rapor, işgücü sektörlerinde kadınların istihdam durumunu ve yaşanan sorunları gözler önüne sermiştir.

Türkiye’de kadınlar en çok hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. hizmet sektöründeki bazı iş alanları özellikle kadınlar için uygun alanlar olarak görülmüştür. Sanayi sektörü ve imalat sanayisi, kadın işgücünün en düşük olduğu sektörlerdir. Aynı sektörde tekstil, gıda, hazır giyim gibi emek yoğun sanayi dallarında ise kadınlar en çok tercih edilen işgücüdür. Her iki sektörde de, kadınlar her türlü sosyal hak ve güvenceden yoksun olarak çalıştırılmaktadır.

Rapora göre, İstihdam alanında kadınların en çok karşılaştığı sorunlar şunlardır;

- Kadınlar arasında eğitim düzeyi arttıkça işgücü olanakları da artmaktadır; ancak halen eğitimde kadınlar için eşitsizlik söz konusudur.

- Kadınlar, çalışma yaşamında işe devamları konusunda cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalmaktadır.
- Kadınlara sadece bazı sektörlerde belirli iş ve mesleklerin uygun görülmesi, görev dağılımında adil davranılmasını engellemektedir.
- Ekonomik kriz dönemlerinde ilk olarak kadınlar işten çıkarılmaktadır.
- Kayıt dışı sektörde kadınlara yönelik düşük ücret politikaları gibi ayrımcılık örnekleriyle karşılaşmaktadır.
- Toplumsal olarak bazı sektörlerde çalışmaları kabul görmeyen kadınlar, geleneksel kadın mesleklerinde yoğunlaşmaktadır ve bu sektörlerde daha düşük statülü ve ücretli işlerde çalışmaya zorlanmaktadır.
- Tarım sektöründeki kadınlar, “ücretsiz aile işçisi” konumundadır; bu sebeple sosyal güvenlik kapsamına girememektedirler.
- Kadının aile yaşamında çocuk bakımı yaşlı ve hasta bakımı gibi yükümlülükleri, kariyer planlarını olumsuz etkilemekte, özellikle özel sektörde çocuğu olan kadın “işten çıkarılması gereken personel” olarak görülmektedir.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği ve aile içi şiddet konusunda sivil toplum kuruluşlarının da çalışması bulunmaktadır. Özellikle çeşitli kadın dernekleri, aile içi şiddete maruz kalmış kadınlara yardım etmektedirler.

2. ARAŞTIRMA AMACI VE YÖNEMİ

Bu çalışma kadına yönelik aile içi şiddetin iş dünyasındaki temsili ve bununla mücadele kampanyalarına ilişkin bir örnek olay/vaka incelemesi olarak tasarlanmıştır. Daha çok eğitim bilimlerinde kullanılan bir araştırma yöntemi olarak örnek olay incelemesi, sosyal bilimler araştırma yöntemleri arasında nitel bir yaklaşım olan olasılığa

dayalı olmayan örnekleme kategorisinde değerlendirilebilir. Bu çalışmanın örnek olay seçimi, amaçlı örnekleme uygunluk göstermektedir. Amaçlı (purposive), bir diğer ifadeyle yargısal örneklemede, “araştırmacı kimlerin seçileceği konusunda kendi yargısını kullanır ve araştırmanın amacına en uygun olanları örnekleme alır. Sabancı Vakfı İş Dünyası Aile İçi Şiddete Karşı Projesi, bu tür bir örneği teşkil etmektedir. Bu çalışma, örnek olaya ilişkin betimleme, açıklama ve yargılamaları içerdiğinden, değerlendirici örnek olay olarak nitelendirilebilir. Bu çalışma bir alan çalışması niteliği göstermemekle birlikte; çalışmanın verileri, belge (haber, rapor, köşe yazısı vb.) toplama tekniği ile elde edilmiştir. Toplumsal Cinsiyet eşitliği bağlamında kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele örneği olarak seçilen örnek olay, bu çalışmanın özel sektör bağlamında da mücadele kampanyalarının yaygınlaştırılmasını tartışmaya açmak istediği bağlam açısından amaca uygun bir örnektir. Bu örnek olayda, kampanyanın içeriği nedeniyle şirketlerin kar odaklı olmanın ötesinde sosyal sorumluluk bilinci ile hareket ederek kadına yönelik şiddetin toplumsal bir sorun olarak ele alınışı ve bunun yaygınlaştırılması ile ilgili itici bir güç olması çalışmanın odağına yerleşmiştir.

2.1. Türkiye, Kamu ve Özel Sektör; Sabancı Vakfı “İş Dünyası Aile İçi Şiddete Karşı” Projesi Analizi

İnsan hakları ihlallerinden en yaygını olan kadına aile içi şiddet, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel hayata katılan kadınları olumsuz etkilemektedir. Dünyada ve Türkiye’de milyonlarca kadın fiziksel, duygusal ve psikolojik şiddete maruz kalmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın 2014 yılında hazırladığı Türkiye Kadına Yönelik Şiddet araştırmasına göre, Türkiye genelinde hayatının belli bir döneminde fiziksel şiddete maruz kaldığını belirten kadınların oranı yüzde 36’dır. Türkiye’de her 10 kadından 4’ü en az 1 kez herhangi bir şiddetle karşılaşmaktadır.

İşgücünde kadınların istihdamını ve çalışan kadınların iş verimini olumsuz etkileyen bu durum, özellikle büyük şirketlerin dikkatini çekmiş; bu minvalde bazı projelere imza atılmıştır. Bu projelerden biri de Sabancı Vakfı’nın desteği ile hayata geçirilen İş Dünyası Aile İçi Şiddete Karşı Projesi’dir. “İş Dünyası Aile İçi Şiddete Karşı” (Business Against Domestic Violence - BADV) Projesi, 2013 yılında Sabancı Üniversitesi Kurumsal Yönetim Forumu tarafından hayata geçirilmiştir. Proje, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) iş birliği, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) ve Sabancı Vakfı’nın desteğiyle yürütülmüştür. Projeye genel olarak, çalışanların yakın ilişkide maruz kaldıkları şiddete karşı iş yerlerinde destek mekanizmaları oluşturulması amaçlanmıştır. İş çevrelerinin, örgütsel ve yönetsel deneyim ve yeteneklerini kullanarak aile içi şiddeti azaltıcı uygulamaları hayata geçirmeleri ve ilgili yöntemleri yaygınlaştırmaları temelinde tasarlanmıştır.

BADV Projesi, aile içi şiddete karşı iş yerlerinde destek mekanizmaları oluşturup, “kadına şiddet” olgusunu daha görünür hale getirmeyi amaçlamaktadır. İş yerleri, çalışan kadınlar, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ‘İş’te Eşitlik Platformu’ bildirgesini imzalayan şirketler ve dernekler, projenin hedef kitlesi olarak belirlenmiştir. Projenin; iş dünyasının yönetim ve örgüt ile ilgili yetenekleri çerçevesinde kadına şiddete karşı alınabilecek tedbirler ve destek yöntemleri belirlenmesi; kadın hakları konusuna iş dünyasının dikkatini çekmek; kadınların çalışma ortamlarını iyileştirmek ve iş yaşamında daha etkin rol alabilmelerini sağlamak gibi amaçları bulunmaktadır.

Projenin hedefleri şunlardır;

- Kadınların iş hayatında tam anlamıyla var olmasını sağlamak,
- Firmalar açısından kadınların da yer aldığı daha güçlü ekonomiler kurmak,

- Şiddetten uzak mutlu kadınlarla daha istikrarlı toplumlar oluşturmak,
- Uluslararası platformlarda insan hakları ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak,
- Kadınların, ailelerin ve toplumların yaşam kalitesini artırmak.

Birleşmiş Milletler, kadınların işyerlerinde ve toplumda güçlendirilmesi için iş sektörüne yönelik “Kadınların Güçlendirilmesi İlkeleri” hazırlamıştır. Bu ilkelerden biri, “kadınların sağlığının, güvenliğinin ve refahının sağlanması” maddesidir. Sabancı Vakfı’nın projesi, bu madde ve BM’nin kadınlara yönelik ilkeleri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu kapsamda, iş yerlerinde aile içi şiddete karşı önlemlerin alınmasının, çalışanların verimliliğini ve motivasyonlarını artıracığı belirtilmektedir. Projenin temelindeki ilkelere göre, aile içi şiddet önlemlerinde çalışanların işten ayrılma oranı azalacaktır. Ayrıca, kadına yönelik şiddet riskinin azaltılması, insan haklarının gelişmesine de katkıda bulunacaktır. Projenin temel aşamalarında en iyi örnek uygulamalarının araştırılması ve ilgili şirketlerle iletişime geçilmesi de planlanmıştır.

2.1.1. Kadına Şiddetle İlgili İş Yeri Politikaları Geliştirme ve Uygulama Rehberi

BADV’nin projesi çerçevesinde, şirketlerin aile içi şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitliği faaliyetlerine katkı sunmak amacıyla hayata geçirilen diğer bir uygulamada, iş yerlerinde uygulanmak üzere hazırlanan “Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle İlgili İş Yeri Politikaları Geliştirme ve Uygulama Rehberi”dir.

Adı geçen rehberin temel amacı, işyerlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaktır. Ayrıca, kadına yönelik şiddete hoşgörü göstermeyen bir iş kültürünün geliştirilmesi için şirketlere yardımcı olmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, çalışanların yakın ilişkide maruz kaldıkları şiddete karşı harekete geçmelerini sağlamayı amaçlanmaktadır.

Rehber; geçmişte veya bugün kadınların yakın ilişkide oldukları kişilerden gördükleri şiddet ve bu şiddetin kadınların işine ve işyerine etkilerine odaklanmıştır. Şiddetle mücadele çerçevesinde şirketlerde nasıl bir politika oluşturulması gerektiği ile ilgilenilmektedir. Ayrıca, çeşitli politika örneklerini şirketlerin geliştirmesine ve bilgisine sunmaktadır. Türkiye’de ve diğer ülkelerdeki şirketlerin kadına yönelik şiddet alanında yürüttükleri politika ve çalışmalar, farklı şirket temsilcilerinin bilgisine sunulmak üzere özetlenerek, bu tür faaliyetlerin örnek olması hedeflenmiştir.

2.1.2. Anket ve Araştırmalar

Kadının Güçlenmesi Prensipleri imzacı şirketlerinin katılımı ile hayata geçirilen anket uygulaması, şirketler nezdinde yürütülen cinsiyet eşitliği ve kadına şiddet çalışmalarının durumunu ele almaya yardımcı olmaktadır.

Proje kapsamında gerçekleştirilen anket çalışmasında, her şirket için özel bir link oluşturulmuştur. Böylece, şirketlerin kadınlara yönelik uygulamalarda kendi durumlarını görmeleri sağlanmıştır. Çalışanların aile içi şiddet konusundaki farkındalığını irdeleyen anket, kadınların şiddete maruz kalma durumu ve şiddete maruz kalan kadınların iş performansındaki değişiklikler araştırılmaktadır. Ayrıca, şirketlerin aile içi şiddete karşı aldıkları tutumlar da ele alınmaktadır. Proje temsilcileri, bu tür anket ve araştırma çalışmalarını değerlendirerek, her şirketle ilgili sonuçları şirket yönetimi ile paylaşmaktadır. Sonuçlar ise kamuoyuna açıklanmaktadır. Proje kapsamında 2014 yılında bir anket çalışması yapılmıştır. Buna göre, çalışanların aile içi şiddet hakkındaki farkındalıkları ve şiddete maruz kalma durumları araştırılmıştır. Ankette 20 şirketteki durum ele alınmıştır. Anket sonuçları;

Sabancı Üniversitesi, TÜSİAD, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu ve Sabancı Vakfı’nın hazırladığı rapora göre (2016: s.14), Beyaz yakalı, üniversite mezunu

çalışan kadınların yüzde 75'i en az 1 kez şiddete maruz kalmaktadır. Duygusal ve psikolojik şiddet gören çalışan kadınların oranı yüzde 40'dır. Çalışan kadınların yüzde 35'i sosyal şiddete uğramaktadır. İş dünyasındaki kadınların yüzde 8'i fiziksel, yüzde 17'si ekonomik şiddete maruz kalıyor şeklinde ortaya çıkmıştır. Aynı erkeklerin yüzde 40'ı eşine veya birlikte olduğu kişiye en az bir kere şiddetin bir türü kapsamına giren bir davranışta bulunduğunu kabul etmekte, şiddet gören kadınlar bunu en çok iş dışındaki arkadaşları ve komşuları ile paylaştığı belirtilmekte ve çalışanların yaklaşık ¼'ü şiddete uğradığını düşündüğü iş arkadaşının performansında değişiklik olduğunu fark etmektedir. Kadınların yaklaşık yarısı (yüzde 45) şiddete uğradıkları takdirde bunu işyerindeki yöneticileriyle paylaşmaktan çekineceğini söylemektedir.

2.1.3. Projedeki Diğer Çalışmalar

2014 yılındaki anket sonuçlarına göre, 2015 yılında projenin ikinci aşaması uygulamaya konulmuştur. Bu aşamada, şirketlerin, aile içi şiddetin işi, iş yerini ve çalışan kadınların işgücüne etkin katılımını olumsuz olarak etkilemesini engellemesine odaklanılmıştır.

Bu amaçla, bir şirket politikası oluşturulması ve çözüm mekanizmaları üretilmesini desteklemek amacıyla "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ile Mücadele İçin İşyeri Politikaları Geliştirme ve Uygulama Rehberi" hazırlanmıştır. 2016 yılı ise, "Pilot Uygulama Yılı" olarak belirlenmiştir. Pilot çalışma, ilk uygulamaların yakından izlenmesini; sonuçların ve tecrübelerin rehberin iyileştirilmesinde kullanılmasını amaçlamaktadır. Rehberin uygulanması için gönüllü olan şirketler "pilot şirket" olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda rehberi kullanarak aile içi şiddet konusunda bir şirket politikası oluşturacağını taahhüt eden şirketler, süreç boyunca izlenerek, desteklenmiştir. 2017 yılında ise, pilot uygulama Bursa'da yaygınlaştırılarak sürece devam edilmiştir.

3. SONUÇ

Kadına şiddet konusunda iş dünyası temsilcileri üzerinde farkındalık yaratmak ve kadınların iş dünyasına katılımını etkin ve verimli hale getirmek için destek mekanizmaları ve yöntemleri oluşturmayı hedefleyen projeler, kadına şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili kadınların lehine sonuçlanacak hedeflerin hayata geçirilmesini amaçlamaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve aile içi şiddet konularında kamu ve özel sektör tarafından hayata geçirilmesi gereken uygulamalar iş dünyası ile paylaşılmalıdır. Akademi dünyası, hükümetler, işçi dernekleri ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri, ortak eylem planları üzerinde çalışmalar yürütmek zorundadır. Bu çalışmalar, cinsiyet eşitliği konusunda toplumsal farkındalığı en üst düzeyde tutmayı amaçlamalıdır. Şirketlerin tek başına üstlendikleri çabalar, cinsiyet eşitliği ve aile içi şiddet sorunlarına çözüm olamamaktadır. Kadınların iş ve sosyal hayatta konumunu iyileştirmek amacıyla düzenlenen forumlara iş dünyası temsilcilerinin katılımı sağlanmalıdır. Bu anlamda, uluslararası kuruluşlar ve hükümetler tarafından, şirketlerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini geliştirmek amacıyla toplumsal cinsiyet eşitliği konularına eğilmeleri için yol haritaları oluşturulmalıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanması için yürütülen faaliyetler kapsamında belirlenen "BM Kadının Güçlendirilmesi Prensipleri" (Women's Empowerment Principles) imzacısı şirketlerin sayısı artırılmalı; bu yönde hükümetler ve şirketler nezdinde sürdürülen çalışmalar desteklenmelidir.

Şirketin kadına yönelik şiddete karşı oluşturduğu politikayı kamuya açıklaması politikanın şirket içinde uygulanmasını güvence altına almakta etkin bir rol oynar. Şirket politikası aynı sektörde yer alan diğer şirketlerle, alt işverenlerle, tedarikçi firmalarla, medyayla ve ilgili sivil toplum kuruluşlarıyla paylaşılabilir, kurumsal iletişim

temaları arasına dahil edilebilir. Çalışanların da bu konudaki şirket politikasını diğer paydaşlara aktarması kadına yönelik şiddet ile mücadelenin yayılmasına ve etkin işbirlikleri geliştirilmesine vesile olacaktır. Şirketleri, çalışma ortamını ve tüm çalışanları etkilemesi nedeniyle, kadına yönelik şiddetle mücadelede, işçi ve işveren sendikaları ile konfederasyonlarının işbirliği yapması olumlu sonuçlar yaratacaktır.

Şirketlerin kadına yönelik şiddet politikası düzenli bir şekilde gözden geçirilmeli, yaşanan deneyimler ve şirketin çalışan profilindeki değişiklikler doğrultusunda yenilenmelidir. Bu bağlamda, politika ekibinin hem şirket çalışanlarından hem de tüm paydaşlardan kadına yönelik şiddet konusundaki farkındalıkları ve şiddete maruz kalma ve şiddet uygulama riski altındaki çalışanlar ile ilgili düzenli geri bildirim alması politika ve yönergelerinin etkin bir şekilde uygulanması için önemlidir. Ayrıca, kadına yönelik şiddet politikasının şirketin iç denetim ve risk yönetim süreçleri içine dahil edilmesi uygun olacaktır. Şirketin geliştireceği politika şirketin içinde bulunduğu ülkenin kamu ve sivil kurumlarının geliştirdiği politika ve önlemler ile doğrudan ilişkilidir. Şiddet sırasında ve sonrasında kamu ve sivil kurumların sunabilecekleri desteğin kapsamı ve niteliği şirketin de politikasını şekillendirir. Bu nedenle politikadan sorumlu birim/ekip yasa ve mevzuattaki değişiklikleri ve bunların uygulanmasında görülen teamülleri takip etmelidir.

Kadına yönelik aile içi şiddet politikasının etkin olabilmesi için her düzeyde şirket çalışanları için eğitimler düzenlenmelidir. Politikayı geliştirecek olan ekibin ve sorumlu üst yöneticinin süreç başlamadan kadına yönelik şiddetle ilgili kavramlar, şiddetin iş, işyeri ve çalışanlar üzerindeki etkileri konusunda eğitim almaları faydalı olacaktır. Bu ekibin süreci nasıl yürütmeleri gerektiği konusunda (rehberin kullanımı) eğitim alması önerilir. Çalışanların şiddet gören veya uygulayan kişilerde

gözlemlenebilecek işaretleri anlayabilmeleri, bu işaretlere hassasiyetle ve gizlilik içerisinde ne şekilde tepki vereceklerini ve mağdur ve/veya şiddet uygulayan ile ne şekilde iletişime geçeceklerini öğrenmeleri için de eğitim verilebilir. Özellikle yöneticiler bu konuda eğitilmelidir. Kadına yönelik aile içi şiddet ile ilgili kurum içi eğitimler düzenli bir şekilde tekrarlanmalıdır.

Şirket tarafından geliştirilecek olan kadına yönelik aile içi şiddet politikasının başarısı, yönetimin ve çalışanların politikayı sahiplenmesi ve desteklemesi ile doğru orantılıdır. Kadına yönelik şiddetle ilgili farkındalık çalışmaları ve şirket çalışanlarının politika konusunda düzenli olarak eğitim almaları çalışanların meseleyi şirket içinde olduğu gibi şirket dışında da sahiplenmesini sağlayacaktır.

Şirket çalışanlarının kadına yönelik şiddete maruz kalmaları halinde şirketlerinin kendilerine destek olacağını, uğradıkları mağduriyetten dolayı iş güvencelerinin etkilenmeyeceğini ve bir hak ve/veya fırsat kaybına uğramayacaklarını bilmeleri önemlidir. Bu bilgi ayrıca hem mağdurların hem de şiddet işaretlerini gözlemleyen çalışanların gerekli mercilere başvurmasını teşvik eder ve konu ile ilgili gözlem ve önerilerini şirketle paylaşmaları için gerekli güven ortamını oluşturur. Tüm bu süreçlerde mağdur ve failin mahremiyetine saygı duyulması ve yaşadıklarının gizliliğinin korunmasına özen gösterilmelidir. Aksi halde şirket ve mağdur arasındaki güven ilişkisi zedelenir.

Şiddet uzmanlıkla ele alınması gereken bir meseledir. Politika hem şirket hem de çalışanların güvenliğini temel alacak şekilde geliştirilmelidir. Atılacak yanlış bir adım güvenlik riski yaratabilir. Şirket çalışanlarının konuya duyarlı olmaları arzu edilse de herhangi bir şiddet vakasında meseleye ancak ilgili yönergeler dahilinde ve yetkileri oranında müdahil olmaları gerekmektedir.

Politikaya uygun olarak kadına yönelik şiddet mağdurlarının ihtiyacı olan desteğin sağlanabilmesi

için şirketin muhtemel kaynak gereksinimini önceden tahmin ederek bütçelemesi gerekir. Mağdur, bazı durumlarda kendisinin ve varsa çocuklarının güvenliği açısından hızlı hareket etmeye ihtiyaç duyabilir. Ev değiştirmesi, hukuki süreci başlatması, psikolojik destek hizmetlerinden yararlanması gerekebilir. Böyle bir durumda şirket mağdura maddi destek sunabilir. Mağdura sunulacak destekler nakdi olabileceği gibi mağdurun kaynaklara ulaşmasını ve konuya zaman ayırmasını sağlamaya yönelik de olabilir. Mağdurun bu süreçte zamanını esnek şekilde kullanmasına, yarı zamanlı çalışmasına veya evden çalışmasına izin verilebilir. Şirketin hukuk birimi veya varsa çalıştığı hukuk bürosunun mağdura konuyla ilgili bilgi vermesi sağlanabilir. Bu gibi durumlar için kurumun önceden bir kaynak ayırması zaman kazanmak açısından da yararlı olacaktır.

Kadına yönelik şiddet mağduru, şirketin iş yeri hekimi ve/veya psikoloğu, bunların olmadığı durumlarda şirketin anlaşmalı olduğu sağlık kurumları tarafından ilgili destek merciine yönlendirilmelidir. Uzmanların gerekli görmesi halinde mağdurun, şirket psikoloğu veya şirket dışından uzman bir psikolog tarafından terapi desteği alması sağlanabilir. Şirket çalışanlarına özel sağlık sigortası sunan şirketlerde ise psikolojik destek bu sigortanın kapsamına alınabilir. Şirket, mağduru psikolojik destek alması için varsa şirketin birlikte çalıştığı uzman sivil toplum kuruluşlarına veya diğer uzman kurumlara yönlendirebilir. Şirket konunun uzmanı sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde mağdura rehberlik ve/veya acil yardım hattı hizmeti sunulmasını da sağlayabilir.

Mağdur, şirketin var olan performans değerlendirmesi içinde yer almayı sürdürmeli, ancak kendisine uygulanacak performans kriterleri yeniden belirlenmelidir. Zira yakın ilişkide maruz kalınan şiddet, kadının performansını işin niteliğine göre değişik şekillerde etkileyebilir. Yöneticisi mağdurun performans gelişim planı ile bizzat ilgilenmelidir. Mağdurun iş güvencesi sağlanmalı ve

mağdur tüm çalışanlara sunulan performansa dayalı ödüllendirme ve yan haklardan yararlanmaya devam etmelidir. Tüm bu süreçte mağdurun mahremiyetine özen göstermeye ve gizlilik ilkesine uymaya devam edilmelidir.

Kadına yönelik şiddet uygulayan çalışanlara uygulanacak önlemler hassasiyetle ele alınmalıdır. İş sözleşmesinde varsa şiddet uygulayan çalışanın işten çıkarılması da söz konusu olabilir. Ancak, şiddet uygulayanın işten çıkarılması veya cezalandırılması dikkatle ele alınması gereken bir konudur. Zira şiddet uygulayan failer bu durumdan mağduru sorumlu tutabilir ve şiddetin dozunu arttırabilir. Bu nedenle konu, öncelikle kadına yönelik şiddet uzmanlarına danışılmalıdır. Kadına yönelik şiddet uygulayan kişi onaylarsa, şirket kendisini rehabilitasyona veya psikolojik destek sürecine yönlendirebilir. Şirketin çalışanlarını şiddet uygulamaktan caydırmak amacıyla alabileceği önlemler arasında yönetsel sorumlulukların geri alınması, görev ve/veya statüsünün düşürülmesi, terfisinin ertelenmesi veya yan haklarının dondurulması düşünülebilir. Ancak, bu caydırıcı cezaların uygulanabilmesi için şirket politikası içinde yer almasına, politikanın tüm çalışanlara bildirilmiş ve şirket içinde açıklanmış olmasına dikkat edilmesi gerekir.

KAYNAKLAR

- Aktaş Mavili A. (2006). "Aile İçi Şiddet: Kadının ve Çocuğun Korunması". Elma Kitabevi, İstanbul
- Ataman, H. (2009). "LGBT Hakları İnsan Haklarıdır" Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği.
- Avrupa Yerel Yaşamda Kadın – Erkek Eşitliği Şartı, Avrupa Belediyeler Ve Bölgeler Konseyi (CEMR) Raporu, s. 18-19
- Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri http://www.un.org.tr/wp-content/uploads/5_Toplumsal_Cinsiyet_E%C5%9Fi_tli%C4%9Fi.pdf. Erişim Tarihi 06.12.2018).

- BM Kadın Birimi - BM Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ve Kadının Güçlenmesi Birimi Faaliyet Raporu – 2017
https://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/mce/2012/t_rde_kadinin_durumu_2012_ekim.pdf
- CEDAW (United Nations Convention On The Elimination Of All Forms of Discrimination Against Women) (Kadınlara karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) 85th Plenary Meeting, GENERAL ASSEMBLY A/RES/48/104, 20 December 1993.
 Türkiye'deki durum - <https://www.dogusgrubu.com.tr/tr/dogus-grubu-cinsiyet-esitligi-konusunda-toplumsal-farkindalik-yaratmayi-hedefliyor>
- Demirgöz Bal M. (2014). "Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakış" KASHED, 1(1):15-28
 Türkiye'deki durum - https://tr.wikipedia.org/wiki/Aile_ici_siddet
- Gökkaya V. (2009). "Türkiye'de şiddetin kadın sağlığına etkileri". C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi;10(2):167-179.
 Türkiye'deki durum - Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü – Türkiye'de Kadının Durumu Raporu – (2010)
- Freedman, Jonathan L.; Sears, David O. ; Carlsmith, J. Merrill (1989). Sosyal Psikoloji (Çeviren: Ali Dönmez). İstanbul: Ara Yayıncılık.
<https://badv.sabanciuniv.edu>
https://badv.sabanciuniv.edu/sites/badv.sabanciuniv.edu/files/badv_serkitapci.pdf
- ICPD (International Conference on Population and Development) (Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı). Programme of Action of the International Conference On Population and Development, Cairo, 5-13 September 1994.
 Vatandaş C. (2003). "Aile ve Şiddet: Türkiye'de Eşler Arası Şiddet" 1.Baskı, Uyum Ajans. Ankara.
- Karaduman T.A, Uyanık D.Karakaya Z. Şiddeti İçselleştiren Kadın Profili: Türkiye İçin Nicel Yaklaşım, 1993. Erişim Adresi: www.Die.Gov.Tr/Tkba/English_TKBA/Makaleler.Htm-12k. Erişim Tarihi:14.7.2004
 Yanikkerem E.Arıkan A.. Aile İçi Şiddetin Çocuk Sağlığı Üzerindeki Etkileri. 1.Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu,,T.C.Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları .Ankara.2001 :Ss:286-291
- Kaufman, J., & Zigler, E. (1987). Do abused children become abusive parents? American Journal of Orthopsychiatry, 57(2), 186-192. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1939-0025.1987.tb03528.x> Erişim Tarihi 25.06.2018).
 Weaalen J. Goodwin M. Spitz A. Petersen R. Saltzman L.(2000). "Screening for intimate partner violence by health care provider"s, American Journal of Preventive Medicine ;19(4):230-237.
- T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, (2016), Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele (2016-2020) Ulusal Eylem Planı, S. 43-52, Ankara
 WHO (Dünya Sağlık Örgütü) (2002). World Report on Violence and Health, Geneva,http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/wrvh1/en/.(Erişim Tarihi: 28 Aralık 2007).
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2010), Türkiye'de Kadının Durumu Raporu, Aralık ,Ankara, s. 29-30
 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 2016 Raporu (http://www.un.org.tr/wp-content/uploads/5._Toplumsal_Cinsiyet_E%C5%9Fitli%C4%9Fi.pdf, Erişim Tarihi 06.17.2018).
http://www.un.org.tr/wp-content/uploads/5._Toplumsal_Cinsiyet_E%C5%9Fitli%C4%9Fi.pdf Erişim Tarihi 06.12.2018).

<http://www.kshddergisi.com/index.php/kshd/article/viewFile/58/15>

Uluslararası şirketlerin faaliyetleri
<http://documents.worldbank.org/curated/en/753081468338506032/pdf/646650V10WDR0B0URKISH0Overview02012.pdf>(Sayfa 18, 19, 34)

İçişleri Bakanlığı Kadınların İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği raporu
https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files/2018-03/EU%20factsheet%20on%20gender%20equality_BC.pdf Erişim Tarihi 06.17.2018).

2016-2019 Toplumsal Cinsiyet İçin Stratejik Angajman Raporu,
https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files/2018-03/EU%20factsheet%20on%20gender%20equality_BC.pdf Erişim Tarihi 06.12.2018).

Birleşmiş Milletler (BM) Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi www.weprinciples.org Erişim Tarihi 06.11.2018). (http://www.un.org.tr/wp-content/uploads/5._Toplumsal_Cinsiyet_E%C5%9Fitli%C4%9Fi.pdf, Erişim Tarihi 01.12.2018).

Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle İlgili İşyeri Politikaları Geliştirme Ve Uygulama Rehberi
http://research.sabanciuniv.edu/28157/1/badv_13_12_15_small_final.pdf Erişim Tarihi 06.12.2018).

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN KADIN SANATÇILARA YANSIMASI

THE REFLECTION OF GENDER INEQUALITY ON WOMEN ARTISTS

Tolga Akalın^a, Rahime Baş^b

Öz

Yazımızda, erkek egemen toplum düzeninin eşitsizlikler zemininden yola çıkılarak toplumsal cinsiyet kavramının kadın sanatçılar üzerindeki etkileri değerlendirildi. Sanat, feminizm ve toplumsal cinsiyet ayrı ayrı disiplinler olsalar da kadın ortak bileşeni etrafında konular iç içe geçerek incelendi.

Sosyal hayattaki cinsiyet eşitsizliğine karşı getirilen eleştirel bakış kısa zamanla kendini sanatta da hissettirmiştir. İdeolojik savaş halini alan bu sorgulamalar esnasında feminist sanatçılar, erkek egemen gücü yıkmak için sanatı propaganda aracı olarak kullanmaktan geri durmadılar. Yüzyıllardır eril gücün psikolojik ve fiziksel şiddetine maruz kalmış kadınlar, erkeğin tahakkümünden çıkmak üzere "itaatsizlik" ve "düzene isyan" ettiklerinde, sanat dâhil her türlü fırsatı kadınlara hükmetmek üzere kullanan erkekleri şaşırtmayı başardılar.

Araştırmamızda; konu ile ilgili kitap, dergi, bilimsel araştırma ve makaleler taranarak bilgilere ulaşıldı. Yine konumuzu aydınlatması bakımından geçmişten günümüze kadar gelen ve halen devamlılığını sürdüren her hangi bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan nitel araştırma yöntemine yer verildi. Ayrıca incelemeye çalıştığımız konunun hem kendisi hem de bağlantılı olduğu olaylar ile ilişkisini belirlemek adına örnek olay incelemeleri ve çeşitli örnekler kullanılarak yargı kısmının çerçevesi çizildi.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, feminizm, postmodern feminizm, feminist sanat, kadın ve sanat

ABSTRACT

In our essay, we analyzed the impacts of gender concept on women artists on the basis of the inequalities of the male-dominated society. Although art, feminism and gender are different disciplines, the subjects are studied one within another around the common component that is women.

The judgemental point of view against gender inequality at social life is felt within art soon. These questioning turned into an ideological war and during this war, feminist artists did not hesitated to use art to demolish the male-dominated power. Women who have been exposed to the psychologic and physical violence of male power for ages "rebelled" and "disobeyed" to be free from the male dominance succeeded to shock the men who used all the opportunities to dominate women.

In our research; information reached by scanning books, magazines, scientific researches and essays about the subject. To enlighten our subject we used qualitative research method that aims to describe a situation that has come from past to present and still goes on as it is. In addition, we formed a frame for the judgement part by using case studies and various examples to describe our study subject and the cases it is related.

Keywords: Sex, gender, gender inequality, feminism, postmodern feminism, feminist art, women and art.

---

^a Öğretim Üyesi, Giresun Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Baskı Bölümü, tolgaakalin@hotmail.com

^b Öğr.Gör. Ordu Üniversitesi, Rektörlük, rahime_bass@hotmail.com

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Tolga Akalın, e-posta: tolgaakalin@hotmail.com

Gönderilme/Submitted: 29.06.2018, **Düzenleme/Revised:** 05.12.2018, **Kabul/Accepted:** 10.12.2018.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca kadını temsil eden sembollerin ve kadınlık rollerinin değişimine bakarak kadınların gücünün ve toplumsal hayattaki varlıklarının zamanla görünmez kılındığını söyleyebiliriz. Paleolitik çağlarda ve Helenistik dönemde kadın, “doğurganlık” “bereket” ve “tanrıça” sembolleri ile tarif edilirken, sonraları Ortaçağ Avrupa’sında “içine şeytan kaçmış yaratık” olarak karşımıza çıkmaktadır. İlkçağlarda erkeğin avcılık toplayıcılık yapması, kadının ise erkeğinin getirdiği avı pişirmesi ve evle ilgilenmesi şeklinde başlayan işbölümünün zamanla modern çağın ataerkil yapısına evrilmesi, kadını eşitsiz bir dünya içinde yaşamaya zorlamıştır. Ancak tarihi süreçte kadının ötekileştirilerek ve ikincilleştirilerek günümüze kadar getirilen konumuna, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ideolojisi ve feminizm akımı etrafında şiddetle meydan okunmuştur. Kadın sanatçılar, ataerkil düşüncenin kendilerine uygun gördüğü rolleri reddederek, alışlagelmiş ve kendisinden beklenen davranış şekillerinin dışına çıkarak kendilerine yeni, özgün davranış şekilleri belirleyebilecekleri kimlikler aramışlardır. Bu yeni kimlik arayışı, geleneklerden gelen erkek üstünlüğü karşısında hiç de kolay olmamıştır.

Özellikle modernist sanat tarihçilerinin kadın sanatçıları görmezden gelişleri, kadınların yaptığı sanatı, zanaatla ilişkilendirerek, kadınları sadece el becerileri gerektiren işlerden bahsederken kullanmaları sanattaki cinsiyet eşitsizliğine açık bir örnek olarak sunulabilir. Kadının sanattaki yerinin sorgulanması ile birlikte zorlu bir feminist mücadeleye girişen kadın sanatçılar; eşit haklar için müze ve sanat akademilerinde protesto gösterileri yapmış ve nihayetinde kendi sergilerini kendileri organize edip, kendi galerilerini işletip, kendilerine ait sanat okullarını açmayı başaramışlardır(Eyigör ve Korkmaz, 2013).

Birçok alanda karışılabilirliğimiz cinsiyet eşitsizliğinin kadın sanatçılar üzerindeki etkilerini incelemeye geçmeden önce etkileşim halinde olduğu cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve feminizm kavramları hakkında genel bilgiler vererek konunun bu kısımına bağlantısını kurmaya çalışacağız.

2. KONU İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

2.1.Cinsiyet (Sex): Cinsiyet, biyolojik olarak kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özelliklerden meydana gelmiş bir bedendir (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008, s.6). Biyolojik beden zamanla ilişki içinde olduğu toplumun cinsiyet normları doğrultusunda sosyalleşmektedir.

2.1.1.Toplumsal Cinsiyet (Gender): Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin erillik dişilik söylemleri üzerinden her iki cinse atfedilen biçimlendirilmiş davranış modelleri etrafında şekillenen sosyal yapılanma halidir. Bu sosyal yapılanma tarihsel gelişim içerisinde zamandan zamana, ülkeden ülkeye, hatta kültürden kültüre değişiklik arz ettiği için tek tip bir modelle açıklamak mümkün değildir. “Kadınlık” ve “Erkeklik” kalıpları her zaman sorunsuzca da kabul edilmeyebilir. Kandiyoti, bir erkeğin erkekliğini ispatlaması ve koruma noktasında erkekliğini kaybetme kaygısı ile daima gerilim yaşadığını ve bu gerilimin kadın üzerindeki cinsiyetçi yaklaşımlara sebep olduğunu söylemiştir (Kandiyoti, 1997,s.75). İçine doğulan toplumda, toplumsal cinsiyet kalıplarından etkilenmek ne kadar doğalsa, kadın ve erkek için ileri sürülen hangi yaşam şeklinin uygun olup olmadığı fikrinin kapsayıcılığını kaybederek, muhalefetle karşı karşıya kaldığında da güç dengelerini alt üst edecek bir sarsılmaya sebep olması o kadar mümkündür.

Kadına ve erkeğe biçilen cinsiyet rollerinde güç-kuvvet-yönetme yetileri erkeğe ayrılırken zayıflık ve yönetilme durumları ise kadının payına düşmüştür. Ayrımcılığa yol açan bu tür geleneksel yaklaşımlar

siyasal, sosyal, ekonomi alanında kadını daha geride bıraktığı gibi, aile reisliği, mülkleri yönetme, iş kurma alalarında da eşitsizlik çarklarını kadınlar aleyhine döndürmüştür. (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008, s.7).

Tam da bu noktada Butler, cinsiyetçi yaklaşım ve feminist görüşler arasındaki fikirsel ayrılığa dikkat çeker. Cinsiyetçi yaklaşımda, bir kadının ancak ve ancak tabii oluşunun hazzına dönüştüğü heteroseksüel birleşmede kadınlığını sergilediği iddia edilirken, feminist görüşte ise tam tersi toplumsal cinsiyetin devrilmesi, tasfiye edilmesi arzulanmıştır (Butler, 2018, s.17).Feminizmin en temel eleştirisi konusu da toplumsal cinsiyet düzenlemelerinde ortaya çıkan bu eşitsiz durumdur. Ne yazık ki toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunu, değişkenleri farklı olmakla birlikte dünyanın pek çok ülke ve toplumunda yaşanmaya devam etmektedir. Bu sorunun temelinde erkeğe ve kadına biçilen değerler, rol ve kalıplar hiyerarşik olarak erkeği önde ve üstte tutan anlayış yatmaktadır.

“Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar” adlı kitabında Sancar; toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, biyolojik ve toplumsal örüntüyü birlikte ele alarak incelemiştir. Hiyerarşik(sınıfsal)ayrımların ve eşitsizliklerin var olduğu modern toplumlarda özellikle cinsiyete dayalı eşitsizlikler ortaya çıkmış ve diğer toplumsal eşitsizliklerle iç içe geçmiştir. Modern toplumlarda cinsiyete dayalı toplumsal eşitsizliklerin aslında biyolojik özelliklerden kaynaklandığı ileri sürülse de aslında bu biyolojik farklar, insanlığın var olduğu andan itibaren mevcuttur ve daha sonra toplumsal yaşamın içinde farklı anlamlandırmalara maruz kalmıştır. Asker olma ve anne olma arasındaki fark biyolojik gibi görünse de aslında fark ideolojiktir yani toplumsal bazı işler belirli cinslere özgü kılınmıştır. Çocuk dünyaya getirmek ve yetiştirmek için kadının fiziksel ve duygusal özelliklerine, askerlik için ise erkeğin bedensel gücüne ve dayanıklılığına sahip olunması beklenmektedir. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere

toplumsal olan biyolojik olana transfer edilmiştir (Sancar, 2017,ss.23-24).

Yukarıdaki ele aldığımız yorum ve ifadelerden yararlanarak, sorunlu bir toplumsal cinsiyet algısının beraberinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini getirdiğini söyleyebiliriz. Cinsiyet eşitsizliği(önlenebilir olmakla birlikte) adil olmayan farklılıklardan meydana gelmektedir. Bu nedenle kadın ve erkek arasındaki genetik, fizyolojik ve biyolojik özelliklerinden kaynaklı farklılıkları eşitsizlik çerçevesinde ele alınması mümkün değildir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği daha çok geçmişten getirilen yönetsel ilişkilerinin sonucu olarak toplumun kadın ve erkeğe bakışı ile alakalı bir durum haline gelmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hâkim olduğu yerde kadınlar politik, ekonomik, sosyal, kültürel, insan hakları ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlanamamaktadır. Hakların kullanılması ve yararlanılması konusunda engelleyici ve cinsiyete bağlı mahrumiyet içeren uygulamalar kadınların karşısında aşılması gereken yüksek bir duvar olarak durmaktadır. Kadınlar üzerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan bu baskı sanat dünyasında da kendini hissettirmiş ve kadınların sanatta hak ettikleri yere gelmelerini engel olmuştur.

2.1.2.Feminizm: Feminizmle ilgili farkı teori ve yaklaşımların varlığı konunun sabit bir tanımını yapmayı güçleştirmektedir.

Marshall (2005: s.240) feminizmi, on sekizinci yüzyılda İngiltere’de doğan, cinsler arası eşitliği, kadın haklarının genişletilmesi ile sağlamaya çalışan toplumsal hareket olarak tanımlarken, Michel(1995: ss.6-7); kadınların kendi aralarında bir dayanışma yaratarak, erkek egemen dünyanın norm ve değerlerine, cinsiyetçi politikalarına karşı başlatmış olduğu mücadele olarak görmüştür. Hooks ise(2016: s.2) *“Feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir”* şeklinde yorumlamıştır. Arat’ın(2010: ss.29-30), Feminizm tanımı ise; *“cinslerin eşitliği kuramına dayanan, kadınlara eşit haklar isteyen, temelde kadın-erkek arasındaki*

iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan bir akım” olduğu şeklindedir.

Bu açıklamalardan yola çıkarak feminizmi kabaca her türlü kadın erkek ayrımcılığına karşı çıkan, özgür kadın benliğinin oluşabilmesi için cinsler arasındaki siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitliği savunan görüş olarak tanımlayabiliriz.

Feminizm başlangıçta Thomas Hobes, John Locke gibi aydınlanmacı düşünürlerin insan haklarından sadece erkeklerin yararlanabileceği yönündeki söylemlerine ve hemen hemen tüm Avrupa tarihi boyunca kadınların sosyal hayattan dışlanmışlıkları ve çeşitli işkencelere maruz kalmışlıklarına tepki olarak ilk defa Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Ardından Amerika’ya oradan da tüm dünyaya yayılan feminizm akımı varlığını günümüze kadar sürdürmeyi başarmıştır. (Öztürk, 2011,s.10).

Feminizmin tarihi gelişim sürecinde kendi içerisinde farklı yaklaşımları ortaya çıkardığı bilinmektedir. Liberal Feminizm, Marksist Feminizm, Radikal ve Sosyalist Feminizm düşünce sistemleri feminizm konusuna farklı yaklaşımlar getirmiştir.

Özgürlük ve fırsat eşitliğini savunan Liberal Feministler için önemli olan cinsiyet değil zekâdır. Liberal Feministler kadınlık gereği görülen ev işlerinin erkek ile paylaşılmasını önermişlerdir. Kadının ezilmişliğini cinsiyete değil sınıf farklılığına bağlayan Marksist Feministler ise; kadının ekonomik olarak bağımsızlığını ilan ettiği sürece ezilmekten kurtulabileceğine inanmışlardır. Bunun için ev işleri ücretlendirmeli, toplumsallaştırılmalı ve karşılığı devlet tarafından ödenmelidir. Dönemin feminist yaklaşımlarına tepki olarak ortaya çıkan Radikal Feminizm ise; kadının kurtuluşunu ataerkil düzenin ve kapitalizmin tamamen ortadan kaldırılmasına bağlamışlardır. Çoğu radikal feministler evliliğe kadını baskı altına aldığı için karşı çıkmıştır. Aile ve evliliğin anlamsız görüldüğü bu anlayışta çocuğu büyütecek kişinin illaki anne

olmasına gerek olmadığı bu işi profesyonel bakıcıların da üstlenebileceği fikri öne sürülmüştür. Sosyalist Feministler, Marksist Feministlerin aksine kadınların ezilmişliğinin ancak sınıfsız topluma erişince ortadan kalkacağı tezini yetersiz bulmuşlardır. Radikal Feministlerin savunduğu ataerkil düzenin tamamen ortan kaldırılması fikrine da karşı çıkmışlardır(Demir, 2014,ss.45-79).

Çeşitli feminizm düşünce sistemlerinin yansıra, Postmodern Feminizm akımı da feminizm konusundaki mevcut söylemlere getirdiği eleştirel bakış açısıyla, konuya farklı bir boyut kazandırmıştır.

2.1.3.Postmodern Feminizm: Daha önceki tüm feminist düşünceleri alt üst eden Postmodern Feminizm, yeni bir toplumsal ve siyasal eleştiriye beraberinde getirmiştir. Postmodernistler, cinsiyet kavramının oluşturduğu ayrımı yok sayarak, farkın biyolojik cinsiyette değil fikirlerde olduğunu ileri sürmüşlerdir(Benhabib vd.,2017).Postmodern düşüncenin hareket noktasını özcülüğün reddi oluşturmuştur. Post modern düşüncede; toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf gibi toplumsal kategorilerin belirleyiciliğine karşı çıkmıştır. Kadın, toplumdaki ırk, sınıf, cinsel kimlik, cinsel eğilim, kişilik gibi kategorilerden istediğine dâhil olabilir. Yani tek tip bir kadın modeli ve ona uygun çözüm önerilerinin üretilmesi mümkün değildir. Postmodern feministler, “*nerede toplum varsa orada toplumsal cinsiyet vardır*” varsayımından hareketle toplumsal cinsiyeti, toplumsal eşitsizliğin meşrulaştırıcı bir temeli olarak görmüşlerdir. Kadın ve erkek arasındaki ilişki oldukça karmaşıktır. Bu nedenle ilişkiyi “*toplumsal cinsiyet*” kategorisine indirgenerek açıklanamayacağını savunmuşlardır(Demir,2014,s.111).

3. CİNSİYETÇİ YAKLAŞIMA KARŞI VERİLEN FEMİNİST MÜCADELE

Buradaki cinsiyetçi tartışma kadınların insan olup olmadığı sorusunun sorulmasıyla başlamaktadır. Kadınların insan olup olmadığını tartışan eski bir anonim eserde kadın dostu bir Cizvit ile kadın düşmanı bir Benedikten'in tartışmalarında; "*Homo (insan) sözcüğü humo'dan, yani topraktan türetilmiştir, dolayısı ile kadın insan olamaz ya da insan olarak nitelenemez; çünkü topraktan değil, erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmıştır*" denmektedir. Devamında "*kadınların kendilerini (doğurdukları için) insan saymalarına verilecek cevap şudur; hayvanlar da acılar içinde doğurlar ama bundan ötürü insan değildirler. (...)* Sözü'nün özü: *Hiçbir hayvan o kadar zehirli değildir kadın çok daha zehirlidir, hatta şeytandan bile daha şeytan, daha kötüdür*" (Bock, 2004, s.11) ifadeleri yer alır. Bu ifadeler geçmişteki kadın algısının ne derce hasarlı olduğunu bizlere göstermektedir. Kadın, bazı eserlerde hiciv malzemesi olarak geçse de bu hicivlerin gerçekdışı olduğu aşikârdır. Ne yazık ki bu hicivler cinsiyetler arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Öyle ki ilk feminist yazarlardan biri olarak görülen Christine De Pisan kendini bu edebiyatın kurbanı olarak sunmuştur. Bir yazısında "*doğanın bir hatası*" olduğunu düşünür ve Tanrıya sitem eder: "*Neden dünyaya erkek olarak gelmemi sağlamadın o zaman (...)* eril insanın olduğunu iddia ettiği gibi mükemmel olurum" (Bock, 2004, s.15) diyerek, kadın ya da erkek olarak doğmanın birinin diğerine üstün olamayacağını ironik bir dil ile anlatmaya çalışmıştır.

Avrupa topraklarından çıkan feminizmin yine o topraklar üzerindeki tarihsel geçmişine baktığımızda kadının, "*eşitlik*" anlayışının çok uzağında bırakıldığını görmek hiç de zor olmayacaktır. İlkçağ Avrupa'sında, Yunan kadınının site yaşamında önemsiz bir yeri vardır. Aristoteles kadının tedbirlik, adalet, cesaret ya da ılımlılık ve kanaatkârlık gibi erdemlere sahip olduğu

konusundaki şüphelerini açıkça ifade etmiştir. Kadın evde, gunaikos'da, yani evin birinci katında ayrılmış bir dairede yaşamıştır. Ailesi içinde bir değeri vardır ve saygı görmektedir. Buna rağmen kadın, evinin dört duvarına kapatıldığı için kamu yaşamına katılamamıştır. Olimpiyat oyunlarına yalnız erkekler katılabılmış, yarışları kazananlar kahramanlaştırılmışlar ve bu kahramanların başlarına zeytin dalından bir taç konularak ödüllendirilmişlerdir. Tiyatronun başlangıcında kadın rollerini, kadın kılığına giren erkekler oynamışlardır. Klasik Çağ'da Isparta ve Teos dışında hiçbir sitede kızlar okula alınmamış ve eğitim görememişlerdir (Bensadon, 1990, ss.28-29).

Birçok filozof yetiştiren, devlet kavramının temel düşüncelerinin atıldığı Antik Yunan'da da kadın ve erkeğin eşit olmadığı bilinmektedir. Kadın siyasal ve toplumsal haklara sahip olmayan bir canlı olarak eve hapsedilmiş ve dünya ile bağlantısı sadece yakın olduğu bir erkek tarafından sağlanması uygun görülmüştür. Ev işleri ve çocuklara bakmak gibi görevlerle ev içine hapsedilen kadının duyguları önemsenmeyerek, eşine sonsuz bir bağlılık içinde yaşaması beklenmiştir. Toplumun yarısını görmezden gelen Antik Yunan seçme hakkını da sadece erkeklere tanımış, kadını daha çok şeytani ve akılsız bir varlık olarak addetmiştir. Kadın erkekler gibi düşünemeyen, karmaşık örüntülerden uzak yüzeysel bir düşünce yapısına sahipmiş gibi anılmış ve bu şekilde davranılmıştır (Çolakoğlu, 2015, ss.227-228).

Batı hukuk sisteminin beşiği sayılan Roma hukukunun, kilise hukukunu derinden etkilediği bilinmektedir. Bu hukukta kadın doğumundan ölümüne kadar babasının ya da kocasının vesayeti altına alınmıştır. Hıristiyanlık inancında azizlik mertebesine erişebilmenin yolu bekâretten geçmektedir. Evlenen kadının reisi kocası olur ve evliliğin zorunlu haller (sapkınla evli olmak) dışında ömür boyu sürmesi gerekmektedir. Kadının çocuk aldırması, şarap içmesi ve zina yapması mümkün değildir. Boşanmaya eşinin zina yapması

durumunda bile izin verilmemiştir (Besadon,1990,ss.30-34).

Feodalitenin hakim olduğu Orta Çağ Avrupa'sında, dış ve kamusal işler erkeklere, çocuk doğurmak ve ev işleri de doğal olarak kadınlara bırakılmıştır (Tabakoğlu, 1996,s.160). Orta Çağ Avrupa'sındaki kadının durumunu Öztürk; "*Ortaçağ'da kadınların kiliseden uzak tutulması ve miras, boşanma gibi pek çok haklarından mahrum bırakılmalarından da başka, bu dönemde, kadınlara yapılan çok daha ağır bir muamele vardır. Bu muamele cadıların yakılmasıdır. Cadıların yakılmasına değinmeksizin Ortaçağ Avrupa'sında kadının sosyal konumu hakkında bilgi vermek imkânsızdır. Cadıların yakılması daha sonra yalnızca feminizmin oluşmasına esin kaynağı olmakla kalmayacaktır. Cadılar Feminizmin simgesi bile olacaklardır*" diyerek açıklamıştır (Öztürk,2017,ss.30-31).

Ortaçağdan itibaren Antik Çağ eserlerinin okunup çevrilmesi 15. ve 16. yüzyıllarda yerleşik inancın alt üst olmasına sebep olmuştur. Rönesans dönemi boyunca muazzam bir özgürlük hareketi her alana yayılmış, dinin yeniden yorumlanması kilisenin toplumsal hayattaki gücünü kırmıştır. Bu özgürlük ortamında kadınların, erkeklerle aralarındaki eşitliğin sağlanacağını umut etmelerinin oldukça doğal olmasına rağmen, bunun için bir müddet daha beklemeleri gerekmiştir.

Fransız İhtilalı ile birlikte düşünen kadın kendini daha fazla göstermeye başlamıştır. Rönesans'ın yarım bıraktığı özgürlük ve eşitlik beklentisi belki de bu ihtilal sürecinde karşılığını bulmuştur. Kadınlar 1789 olaylarına aktif şekilde katılmışlar, dönemin olaylarıyla yakından ilgilenmişler ve seslerini daha fazla yükseltmeye başlamışlardır.

Aydınlanma Çağı ve Fransız İhtilalı'nde olduğu gibi Sanayi Devrimi de feminist hareketin şekillenmesinde etkili olmuştur. Sanayi Devriminin yaşandığı süreçte kadınlarda erkekler gibi devrimin malzemesi olan işçi sınıfını oluşturmuşlardır. Ancak

aynı işi yapan erkeklere göre daha az maaş almışlar ve daha kötü koşullarda çalışmışlardır. Bu sıkıntılardan şikâyetçi olan kadınların haklarını araması feminizmin daha çok parlamasına sebep vermiştir.

Feminist hareket, devrin olaylarından farklı şekilde etkilendiği ve her dönem farklı taleplerle eylemlerine devam ettiği için Birinci, İkinci ve Üçüncü Dalga Feminist hareket olarak bölümlere ayrılmıştır.

On dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın başları birinci dalga feminist hareketin mücadele alanıdır. Bu süreçte kadınlar, hak ve özgürlük mücadelesi, eğitim hakkı, mülkiyet hakkı eşit işe eşit ücret, siyasal hakların kazanılması (oy hakkı) gibi taleplerini dile getirmişlerdir. Dönemim öne çıkan kadın düşünürleri Olympe de Gouges, Mary Wollstonecraft, Elizabeth Cady Stanton'dur.

Kadın özgürlüğünün en şiddetli savunucularından Olympe de Gouges (1748-1793), 1789 yılında yayınlanan "*İnsan Hakları Bildirgesine*" karşılık, 1791 yılında "*Kadın Hakları Bildirgesi*"ni kaleme almıştır. Bildirisinde kadınların özgür ve erkeklerle eşit haklara sahip olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Gouges, kadınların dişi rolleri nedeniyle politikadan uzak bırakılmalarına karşı, mücadelesini sert bir şekilde yürütmüştür. Gouges'e göre, evrensel olduğu iddia edilen temel haklar arasında anneliğin meşru bir yeri vardır. Gouges'in "*Kadınlar kadın olmalarına rağmen değil, kadın oldukları için insandır*" sözü tarihe mal olmuştur (Bock, 2004,s.61). "*Kadınların giyotine gitme hakları varsa, kürsüye çıkma hakları da olmalıdır!*" (Öztürk,2017,s.42) diyen De Gouges fikirlerinden dolayı Robespierre ve taraftarlarını kızdırınca giyotinle idama mahkûm edilmiştir. Bu idam uygulanmış ve bundan dolayı da De Gouges devrim şehidi olarak feminizmin tarihine geçmiştir (Bock, 2004, s.63).

1792'de Mary Wollstonecraft, İnsan Hakları Bildirgesi, Olympe de Gouges'in Kadın Hakları

Bildirgesi ve Amerika Birleşik Devletlerinde kabul edilen Temel Haklar Yasasından esinlenerek "*Kadın Haklarının Savunusu*" kitabını yayınlamıştır. Wollstonecraft'un, en çok savunduğu konular; kadınları cehaletten kurtarmak için eğitim hakkı, kadınların eşlerine bağımlı kalmamaları için iş edinmeleri, toplumsal hayata katılabilmeleri için de medeni ve siyasi hakların verilmesi gerektiğidir (Bensadon, 1990, s.49).

Temel doğal haklar doktrinini kadınlara uyarlayan Gouges'in girişiminden çok daha sonra, Elizabeth Cady Stanton öncülüğünde 19-20 Temmuz 1848'de toplanan Seneca Falls Kongresi'nde "*Duygular Bildirisi*" (Declaration of Sentiments) açıklanmıştır. Deklarasyon 100 kadın ve erkek tarafından imzalanmıştır (Öztürk, 2017, s.53). Bu olay, tarihte kayda geçen ilk örgütlü kadın hakları ve kadınlara eşit oy hakkı savunusu olmuştur (Sancar, 2009, s.36). Gouges'de, olduğu gibi Duygular Bildirisinde de kadın ve erkeklerin eşit yaratıldığı vurgulanmış, ayrıca kadınlara oy verme hakkı, yönetimde hizmet etme hakkı ve bu tür hizmetlere imkân sağlayacak düzgün bir eğitim hakkı da talep edilmiştir (Öztürk, 2017, s.54).

1960'lı yıllarda ikinci dalga feminizm dönemine geçilmiştir. İkinci dalga feminizmde kadınlar, bilinç yükseltme toplantıları yaparak şiddet, cinsellik, kürtaj (Kürtaj; 1967'de İngiltere'de, 1973'te ABD'de, 1975'te Fransa'da, 1978'de İtalya'da, 1983'de Türkiye'de yasalaşmıştır.), taciz gibi meselelere odaklanarak çeşitli kampanyalar, yayınlar ve kurumsal tartışmalara ağırlık vermişlerdir (Çakır, 2007, ss.436-437). İkinci dalga feminist hareketin tarihsel arka planında II. Dünya Savaşı, sömürgecilik karşıtı hareketler, işçi hareketleri, siyah(zenci) hareketleri, öğrenci hareketleri, gençlik ve hippie hareketleri vardır. Bu dönemde Simon De Beauvoir'in "*İkinci Cins*" adlı eserinde ünlü "*Kadın Doğulmaz Kadın Olunur*" (Beauvoir, 1973, s.301) sözü slogan olmuştur. Kadınların gündeminde aile, ev içi emek, cinsellik, üreme, aşk ve kadına yönelik şiddet vardır.

1990'larda başlayan üçüncü dalga feminizm kadınları, ikinci dalga feminizm kadınlarının ortaya çıkardıkları tek tip kadın modelini reddederek, sadece beyaz kadınların sorunları olmadığını, bu nedenle de tüm dünyadaki kadınların sorunlarının bireysel düzlemde ele alınmasını gerektiğini savunmuşlardır. Üçüncü dalga feministler daha çok kadına yönelik şiddet, cinsellik, kadının güçlendirilmesi mikro politikalarıyla ilgilenmişlerdir

Feminist dalgalanma evrelerinin etkileri siyasal, sosyal, ekonomik hayatın birçok alanında olduğu gibi ayrıntılarını ikinci bölümde ele aldığımız sanat alanında da kendini göstermiştir. İkinci dalga feminist hareketin bilinç yükseltme eylemlerine paralel olarak, cinsiyet ayrımcılığının sorgulandığı, kadının değerinin ve deneyiminin ortaya çıkarılacağı sanatta feminist eylemler başlamıştır. Feminist sanatçılar kadının sanatta yeterince temsil edilmemesi hatta dışlanmasına karşı seslerini yükseltmişlerdir.

4. KADININ SANATTAKİ YERİ

Araştırmanın ilk bölümünde ortaya konulan veriler ışığında, ilkel toplumlardan günümüz modern toplumlarına değin kadının toplumsal hayatın dışında kalışı ve buna karşı verdiği mücadeleler ele alınmıştır. Kadın bu denli dışlanmış ve önemsiz addedilmekle birlikte bedeni, sanatın ilk var olduğu andan itibaren bir obje veya haz nesnesi olarak birçok eserde kullanılmıştır. Erkek sanatçılar, kadını ve kadın bedenini eserleri için oldukça incelemiş olmalarına rağmen onların da birer sanatçı olabileceği gerçeğini gözden kaçırmışlardır. Bundan dolayıdır ki sanat dünyası ve erkek egemen toplumunun erkek sanatçıları, tüm aydın görüşlerine karşın cinsiyetçi bir yaklaşım sergileyerek kadını sanat alanında yok saymışlardır.

Sanat ortamının kadını bünyesine geç almasını hatta bir adım daha ileri giderek hala bünyesine

kabul etmeme çabasını toplumsal cinsiyet rollerine atıfta bulunarak açıklayabiliriz:

“Toplumsal cinsiyet rolleri sosyal ortamın vazgeçilemeyen özelliklerinin temelini oluşturmaktadır. Bu durum bireyin sosyal kimliğini ortaya koymada hayli önemlidir. Sosyal ortamlarda bireylerden cinsiyetlerine ve bu cinsiyetlere biçilen davranış modellerine göre kendilerine en uygununu seçmesi ve bunu ortaya koyması beklenmektedir. Bundan dolayı toplumsal cinsiyet rolleri bireyin zihin ve benlik süreçlerini etkileyen en önemli araçsal semboller bütünüdür. Bu araçsal semboller üzerinde eril söylemin iktidar kurması bu araçları kullananların bu bakışın iktidarına maruz kalmasına neden olmaktadır. Sanatsal üretimde sosyal benliğin bir parçasıdır” (Sankır,2010,s.2).

Eril söylemin baskın olmasından dolayı, sosyal benliğin kodlarında kadının toplumsal yeri bellidir. Bu yüzden sanat ortamlarına kadınların, erkek sanatçılar kadar rahat girememesi normal görünmektedir. Sanat tarihinde de bilindiği üzere bazı kadın sanatçılar, kabul göremeyeceklerini düşündükleri için kimliklerini gizlemiş ve eserlerini erkek isimleri ile imzalamışlardır. Günümüzde dahi erkek isimleri ile imzalanmış kadın sanatçıların eserleri olma ihtimali oldukça yüksektir.

Günümüzden daha geriye yani 1500’li yılların Avrupa’sına gidildiğinde kadınlar ve de kadın sanatçılar için durumun hiç de iç açıcı olmadığı görülür. Dönemin kadın algısı evlenmek, çocuk yapmak, eşinin isteklerini yerine getirmek ve eşinin sosyal statüsüne göre davranış sergilemekten öteye gidememiştir. Erkek egemen bu toplumda kadınların sanat dallarının hiçbirinde yeri olmadığı

gibi resmi herhangi bir kurumdan (sanat okullarından) ders almaları da mümkün değildi. Her şeye rağmen az da olsa bazı kadın sanatçılar kalıpların dışına çıkabilmiş ve Rönesans hareketine katılabılmıştır. Bunlar genelde aile büyüklerinin desteğini almış özel sanat eğitiminden geçmiş kadın sanatçılardır.

Bu kadın sanatçılardan birine örnek olarak aydınlanmacı Simon Bening’in, Belçikalı büyük kızı Levina Teerlinc’i gösterebiliriz. Sanatçı ve onu yetiştiren ustaları hakkında fazla bilgi olmadığından çalışmalarının hangi otoriteye veya üsluba dayandığına dair ayrıntılı bilgiye sahip değiliz ancak yaşadığı yılların, Rönesans dönemine denk düşüğünü söyleyebiliriz. Bazı saray üyelerinin resimlerini yapan Levina’nın, bu ve diğer yapıtları resmi sergilerde sergilenmemiştir. Bunun nedeninin ise sanatçısının kadın olmasından kaynaklandığı bilinmektedir. Döneminin ressamlarının eserleri incelendiğinde Levina’nın, eserlerinin hiç de onlardan geri kalır yanı olmadığı hatta bazı erkek ressamların eserlerinden daha etkili olduğu görülmektedir. Buna rağmen yazılı kaynaklarda adına sıklıkla rastlanılamamaktadır. Adının en çok geçtiği yerler babasının kaleme aldığı yazılardadır. Aydınlanma Çağı olarak bilinen Rönesans döneminde de kadın sanat alanında yok sayılmaya mahkûm edilmiştir. Levina, sarayda yaşayan önemli insanların resimlerini yapmamış olsaydı bugün böyle bir sanatçının varlığından haberimiz dahi olmayabilirdi.

Resim 1: Levina Teerlinc resmine örnek “Birt of the Princess Elizabeth”

Yine Rönesans döneminde yaşamış ve sanat alanında çok yetenekli olmasına rağmen günümüze çok az sayıda eseri ve bilgisi ulaşmış olan kadın sanatçılardan bir diğeri de İtalyan asıllı Sofonisba Anguissola’dır. Sanatçı Aristokrat bir ailenin kızıdır. Babası onu ve diğer altı kardeşini sanat eğitimi alması konusunda desteklemiştir. Bu dönemde resmi kurumlardan(sanat eğitimi veren kurumlar) kadın sanatçılar yararlanamadığı için özel sanat eğitimi alarak kendisini yetiştirmesine olanak sağlanmıştır. Anguissola, döneminde çok ünlü olan ve bu ünü günümüze kadar artarak gelen heykeltıraş sanatçısı Michelangelo’nun bulunduğu Roma’ya gitmiş ve onunla tanışmıştır. Anguissola’nın, yetenekli olduğunu anlayan Michelangelo’nun, bazı çizimlerinin kopyasını çıkarması ve eleştirmesi için sanatçıya gönderdiği bilinmektedir. Ancak aynı dönemi paylaştığı diğer erkek sanatçılar kadar ünlü olamayışının ve günümüze kadar fazla eserinin gelemeğinin sebebinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sanata yansımada arayabiliriz.

Resim 2: Sofonisba Anguissola, Kendi Portresi,1554

17.yy’ın yani Barok döneminin en önemli kadın sanatçılarından biriside Roma doğumlu Artemisia Gentileschi’dır. Bu dönemde de kadın sanatçılar resmi eğitim veren(sanat okulları, akademiler)

kurumlara kabul edilmemekteydi. Ancak sanatçının oldukça yetenekli olmasından dolayı, Floransa’da bulunan Accademia di Arte del Disegno’ ya kabul edilen ilk sanatçı olduğu bilinmektedir. İlk sanat eğitimi babasından alan Artemissa, Agostini Tassi’nin yanında çalışmaya başlamış fakat kısa bir süre sonra bu sanatçı tarafından tecavüze uğramıştır. Bu olayda babası kızını suçlamış ve yedi ay boyunca işkence görmesini sağlamıştır. Suçsuzluğu daha sonra anlaşılana Artemissa’nın ruhunda derin yaralar açılmış ve ruhsal durumu yaptığı resimlere yansımıştır. Bu yüzden sanatçının yaptığı eserlerde şiddet oldukça ön plandadır. Özellikle üslup olarak Caravaggio’ya benzeyen, dramatik bir aydınlatma kullandığı, korku verici ve şaşırtıcı derecede net, açık şekilde sunulan bir eski ahit hikâyesini konu eden Judith’in Holofernes’in Başını Kesmesi adlı resimde isyankâr bir ruh hali ortaya koymuştur. Bu resim adeta tecavüzcüsünün ona yaşattığı bedensel ve duygusal buhranların intikamının alınış şekli gibidir(Farthing,214,s.2014).

Resim 3: Artemisia Gentileschi, Judith’in Holofernes’in Başını Kesmesi, 1620

1880’li yıllara gelindiğinde de hala Avrupa’nın büyük sanat akademilerinde kadınların ders almalarının yasak olduğu görülmektedir. Bu dönemde Fransa’da yaşamış olan Camille Claudel de bu yasaktan etkilenmiştir. Akademik eğitim alamadığı için, eserleri ile adını günümüze kadar taşımış ve dönemin en önemli heykel sanatçılarından biri olan Rodin’in, özel atölyesinde dersler almıştır. Claudel’in, erkeklerle yarışır yeteneklere sahip olduğu ve yaptığı heykelleri ile hocası Rodin’i bile etkilediği ve hatta Rodin’in, Claudel’inkendisinden daha yetenekli olmasına katlanamayarak onun eserlerine kendi imzasını atarak sahiplendiği bilinmektedir. Claudel, daha sonra bu sanatçıdan hamile kalmış, talihsiz bir kaza sonucu çocuğunu kaybetmiş ve yaşadığı buhranlar nedeni ile hayatının son dönemini akıl hastanesinde geçirmiş ve burada ölmüştür. Claudel’in bu duruma gelmesinde hocası Rodin’e duyduğu aşk ve hocasının ona karşı olan tutumları, toplumun kadının üzerinde uyguladığı sosyal baskılar ve yaptığı heykellerin sanat alanında yeterince karşılığını bulamamasının etkisi büyüktür.

Resim 4: Camille Claudel ve Rodin Atölyelerinde Heykel Yaparken

1800’lerden 1900’lere gelindiğinde kadın sanatçıların yine erkek sanatçıların gölgesinde kaldığına dair verilecek en iyi örneklerinden birisi, soyut dışavurum sanatının önemli temsilcilerinden sayılan Amerikalı sanatçı Jackson Pollock ile yine Amerikalı sanatçı olan eşi Lee Krasner olacaktır. Yetenekli bir sanatçı olan Krasner’in tüm hayatını eşinin sanatının öne çıkması için harcadığı, eşinin alkol ve akıl hastalığı sorunları ile boğuşarak sanat yaşamını ikinci plana attığı hatta adeta kendini ona adadığı bilinmektedir. Pollock ise ünlü olmaya başladıktan sonra Krasner’in bu fedakârlıklarını görmezden gelerek eğlence hayatına karışmış ve aşırı alkol tüketmeye başlamıştır. Alkol sorunu o kadar büyüktür ki Jackson Pollock’un alkollü araba kullanırken kaza geçirmesine ve genç yaşta hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Eşinin ölümünden sonra Krasner kendi sanat yaşamına önem vermiş ve oldukça güzel eserler meydana getirmiştir.

Resim 5: Lee Krasner ve Jackson Pollock Atölyelerinde Çalışırken

Yine 1950’li yıllarda iri gözlü çocuk resimleri yapmış olan Amerikalı sanatçı Margaret Keane’ ni

ikinci evliliğini yaptığı Walter Keane, “kadın sanatçıların resimlerinin satışı olmadığına” sanatçıyı ikna ederek, Margaret’in yaptığı resimleri kendi imzası ile satışa sunmuş ve resimler döneminde oldukça beğenilmiştir. Günümüz bazı sanat eleştirmenleri ise bu resimlerin sanat tarihine bir katkısı olmadığını ve hatta bazıları bir adım daha ileri giderek bu resimlerin güzel olmadığını söylemişlerdir.

Margaret Keane’nin resimlerinin anlamları ve sanata olan katkısından ziyade burada vurgulamak istediğimiz başka bir özelliği vardır ki o da eşi ile giriştiği hukuksal mücadeledir. Keane resimlerin asıl sahibinin kendisinin olduğunu ispat etmek adına eşine dava açmış ve davayı kazanmıştır. Sanatçının eşi ile yaşadığı bu durum kadınların yasalar karşısında hak arayışlarında onları daha çok yüreklendirmiştir. Keane gösterdiği bu caba ile Amerikan kültürü de dahil olmak üzere birçok toplumun kadına dayattığı “yuvayı dışı kuş yapar ve kadının en önemli görevi aile ve çocuklarıdır” söylemlerine karşı bir duruş sergilenmiştir. Keane’nin adalet karşısında hak araması ve bu çabanın sonunda haklı olduğunu ispatlanması, toplumsal baskılara rağmen sanatına sahip çıkması sanatta var olma mücadelesine verilebilecek güzel örneklerdendir.

Resim 6: Margaret Keane, Atölyesi ve Yaptığı Büyük Gözlü Çocuk Resimlerine Bir Örnek

Verilen bu örnekler gibi, sanat alanında erkek sanatçıların bir şekilde kadın sanatçıların önüne geçerek onların kendilerine sanat ortamında yer edinmelerini önleyici davranışlarını ortaya koyacak fazlasıyla örnek bulunmaktadır. Bu ve buna benzer durumlardan dolayı 1960’lı yılların sonlarında kadının sanat alanındaki temsilinin yetersiz olduğunu hatta önlendiğini ileri süren bazı ABD’li kadın sanatçılar, sanat tarihçileri ve sanat eleştirmenleri, sanatta kadını öne çıkarmayı hedefleyen ve daha sonrada “Feminist Sanat” adını alacak bir hareket başlatmışlardır.

4.1 Feminist Sanat ve Kadının Sanatta Yükselişi

Feminist sanatçılar kadının sanatta yeterince temsil edilmemesi hatta dışlanmasına karşı seslerini yükseltmişler ve erkek egemen kültürün dayattığı estetik değerleri, sanatsal kriterleri ve tarihsel uygulamaları ciddi biçimde sorgulamaya koyulmuşlardır. Bu, baskın ve güçlü bir yapı

tarafından öteden beri bastırılan ve marjinalize edilen kadın sanatçıların, sanata kaynaklık eden olguları derinlikli bir biçimde sorgulamaları ve alternatif bakış açıları yaratma isteminin bir tezahürü gibi de görünmektedir. Bu bağlamda feminist söylem, sanatın pratiği ve pozisyonuyla ilgili de bir hesaplaşmayı barındırmaktadır(Şahiner,2013,s.112).

Kadın yada erkeğin beslendiği yer aynı kültürün parçaları olmasına rağmen feminist sanat ürünlerinde estetik bir ürün olmanın ötesinde başka türlü bir dışavurum sergilenmektedir. Kadın sanatçılar (feminist) ürettikleri eserleri (resim, heykel, performans...vb) haklı göstermeye çalışmışlar ancak bu eserlerin gelişim sürecinde toplumun bu ürünleri anlamada yetersiz kaldığı,gösterdikleri tepkilerden anlaşılmaktadır. Buna rağmen izleyiciler ile iletişime geçmeye çalışan feminist sanatçılar, sanat alanına en önemli katkıyı bu güne kadar benimsenmiş erkek egemen sanat anlayışını parçalamaya başlamalarıdır.

İlk kadın sanat örgütü olan Kadın Sanatçılar Devrimde (WomenArtists in Revolution: WAR) adıyla 1969'da New York'ta açılmıştır. 1970'de LucyLippard tarafından kadın sanatçıların galeri ve müze sergilerinden neredeyse tamamen dışlanmalarını protesto etmek amacıyla Kadın Sanatçılar Geçici Komitesi (Ad Hoc Committee of WomenArtists) kurulmuştur. 1971'de açılan Sanatta Kadınlar (Women in theArts) adlı örgüt, 109 çağdaş kadın sanatçının eserlerinden oluşan büyük bir sergi düzenlemiştir. 1972'de feminist sanatçılar, kadın sanatçıların eserlerine az yer verilmesini protesto etmek amacıyla New York Modern Sanat Müzesini işgal etmişlerdir. Sanatta feminist bilincin yükselmesiyle birlikte ard arda kadın sanatçıların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli örgütler, sergiler, galeriler açılmıştır (Antmen, 2016, ss.13-20).

Bunlarla kalmayıp "*Vatandaşlık Hakları*" hareketi içerisinde başlayan ve çeşitli kollardan adım adım gelişen modern feminizm, temel sanat

uygulamalarında ve akademik dünyada derin bir etki bırakmıştır. Kaliforniya'da 1970 yılında Fresno State College'da öğrenci ve öğretmenlerinden oluşan küçük bir grubun katıldığı deneysel bir ders olan Feminist Sanat Programı'nda düşünceler tartışılmıştır. Bu dersler 1971 yılında Kaliforniya Sanat Enstitüsünde oluşturulan programa örnek teşkil etmiştir. Los Angeles'lı heykeltıraş Judy Chicago yeni Feminist Sanat Programı'nın başına getirilmiştir(Clark,2011,s.172).

Linda Nochlin, 1971'de yayınladığı "*Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?*" adlı makalesinde kadının erkek kadar yetenekli olup olmadığını ve bu durumun cinsiyet farklılıklarına bağlı olup olmadığını sorgulamıştır. Yine yazar bu makalesinde kadına domestik bir rol biçildiğini maskülen(erkeksi) bir yapıya bürünmediği takdirde farklı mecralarda büyük başarılarla ulaşmasının oldukça zor olduğunu söylemiştir.Ayrıca var olan durum ve şartların baştan kadın ve erkeği eşit olmaktan uzak tuttuğunu,buradaki esas durumun kadının kendi kimliği ile yüzleşerek ihmal edilen cins olmaktan çıkıp, kadın kimliğini ortaya koyabilmesinin çabasını vermesi gerekliliğini savunmuştur(Nochlin,1988,ss.17-145). Bu makale yayınlandığı dönemde oldukça ses getirmiş kadının toplumdaki ve sanattaki yerini tartışmaya açmadaki önemli adımlardan sayılmıştır.

Öte yandan 1970'lerde kimi feministlerin, Freud'un,"*erkek çocukların, kadınları kendilerinin hadım edilmiş karşıtı olarak gördükleri düşüncesi ve kadınların penisten yoksun oluşları nedeni ile acı çekmekte oldukları*" düşüncesine destek bulma ve bu düşünceyi özgürleştirme çabasına girdikleri görülmüştür. Bu düşünce bir yandan, cinsel farklılığın olası ve yapısal özelliğini, öte yandan da erkeğin gücünün güvencesini sağladığına inandığı şeyi yitirme olasılığına bağlı sürekli endişesini ortaya çıkarıcı bir etken olarak algılanmıştır(Yılmaz,2009,s.356). Yine bazı feministler de, Freud'un, "*erkeğin iktidarını kaybetmesi ile cinsel organını kaybetmesini*" eş

değer tuttuğu paradoksa savaş açmış ve cinselliğinde iktidarın da eşit olduğunu savunmaya ve kendilerine destek bulmaya çalışmışlardır.

Kadının eksik penisli bir erkek olup olmayacağı yaklaşım ve tartışmalarının ötesinde toplumlar kadını ve dolayısı ile kadın bedenini, fizyolojik özelliklerinden dolayı üreme nesnesi olarak görmüşlerdir. Bu doğurganlığın ilk odak noktası olan kadın cinsel organı “vajina” ilk feminist anlamda eser veren sanatçıların odak noktası olmuştur. Daha sonraki yıllarda bu odak noktası yer değiştirmiş ve “vajina” yerine insan bedenini ve özellikle kadın bedenini çevreleyen “toplumsal kültür ve baskılara” yönelmişlerdir.

Kadın cinselliğini öne çıkaran ve çoğunlukla kendi çıplak bedenlerini kamusal alanda sergileyen “Birinci Dalga Feministler” ataerkil iktidarın yapısıyla oynadıkları için eleştirilmişlerdir. Erkekleri kadınlar üzerinden tatmin eden estetik hazın yok edilmesine çalışan post modern feministler genellikle ikona kırıcı mantıkla hareket etmiş, medyadaki kadın imgelerinin baştan çıkarıcılığını ortadan kaldırma yoluna gitmişlerdir. Ya da her tür kadının nesneleşmesini sürdürdüğü kuramı bir yana bırakıp kadının temsil edilmesinden tamamen kaçınmayı tercih etmişlerdir(Barret,2015,s.256).

Kadın bedeninin cinsel obje olarak algılanmasına tepki duyan ve bununla ilgili pek çok performansa imza atan sanatçıların başında cinsel tercihini lezbiyenlikten ve inancını da ateistlikten yana kullanan Gina Paye gelmektedir. Bu sanatçının performanslarının çoğunda çıplaklık, şiddet ve kan bulunmaktadır.

Sanatçının takipçileri, birçok performansına şahit olmuşlardır. Bir merdivende yer alan kesici materyallere rağmen çıplak ayakla bu basamaklara bastığı “Escale” adlı performansı gerçekleştirmiştir.

Sanatçı sadece kadın hakları ve kadının sanattaki yerini sorgulamanın yanı sıra insan olmanın getirdiği bir tepkisellikle bu eylemini “Vietnam savaşını ve orda duyulan acıyı ve kayıpları protesto ettiğini” söyleyerek açıklamıştır. Sanatçı 1974 yılında ise önemli gösterilerinden birisi olan “Psyche” adlı eylemini sahnede gerçekleştirmiştir. Bu performansta sanatçı; aynanın karşısında yüzünü jiletlemiş ve buradan çıkan kan gözyaşı gibi süzülerek yanaklarından akmıştır. Arkasından göbeğini çizerek kanatmıştır ve daha sonra jiletleri elinden atarak tenis topları ile oynamaya başlamıştır.(<http://www.li-ma.nl/site/catalogue/art/gina-pane/psyche/474>).

Resim 7: GinaPane, Psyche,1974

Bir diğer feminist sanatçı ise Valie Export'tur. Bu sanatçının eylemleri Gina Paye gibi sert değildir. En önemli performansını Touch Cinema (Dokunmatik Sinema) oluşturur. Sanatçı eylemini, bedeninin üst kısmına geçirdiği bir kutu ile yapar. Bu kutunun önünde bir insanın ellerinin sığacağı kadar açıklık bulunur ve bu açıklığın görünmemesi için kutunun önüne bir perde takılmıştır. Sanatçının üst bedeni “göğüsleri” kutunun içinde ve çıplaktır. Yine sanatçı istediği kişilerin sadece 13 saniye boyunca dokunmasına izin vermiştir. Sanatçı bu performansında erkekler tarafından cinsel obje olarak görülen kadın bedeninin asıl sahibinin erkek değil bedene sahip olan kadınıdır mesajını vermiştir. Beden kadınıdır. İsteddiği kişiye istediği

kadar dokunma hakkı vermek onun elindedir. Bu performans sanatı aynı zamanda erkekler tarafından cinsel saldırılara maruz bırakılan kadınlara dikkat çekmek içinde hayli önemli bulunmuştur. Sanatçı devletin pornografiye izin vermemesine rağmen sokakta insanlara böyle bir deneyim yaşatarak “...böylece özgürleşebilirsiniz” mesajı vermek istemiştir(Savoca,1999,s.51).

Resim 8:
ValieExport,TouchCinema(Dokunmatik Sinema),
1968

Kadın feminist ve performans sanatçılarının diğer bir önemli ismi ise Joan Jones'tir. Jones, 1970 yılında Los Angeles'ta sahneye üzerinde hiçbir şey olmadan çıkmıştır. Sadece elinde bir ayna vardır ve bu ayna sadece kendisinin görebileceği kadar küçüktür. Bu ayna ile bedeninin her tarafına bakmaya yani izleyicilerin yanında onlarla hiç temas geçmeden ve göz kontağı kurmadan kendi bedenini keşfe koyulmuştur. Sanatçı tarafından izleyiciartık sıradan bir birey değil toplumun değer yargılarını barındıran röntgencidir. Sanatçı bu performansı yapmaktaki amacını“kadının bedenini izlemesi gereken kendisi olmalıdır, toplumun devamlı kadının bedenini inceleyip, yargıladığını ve bunun aslında böyle olmaması” gerektiği şeklinde ifade etmiştir(Blessing vb, 2015,s.63).

Resim 9: JoanJones, Aynada Kontrol,
Performans 1970

Feminist sanatçılar kadın haklarını ve kadının sanattaki yerini sadece performans yaparak aramamışlardır. Feminist sanatın simgesi haline gelen eserlerin en başında Judy Chicago'ya ait olan 1974 tarihli ahşap, seramik, kumaş, metal ve boya ile yapılmış olan “Yemek Daveti” adlı eser gelmektedir.

Çok sayıda kadın sanatçının katılımı ile gerçekleştirilen bu eser, kadınların ortak bir dava uğruna harcadıkları kolektif çabayı ortaya koymaktadır. Tarih boyunca göz ardı edilmiş pek çok önemli kadının anısını gündeme getirmeyi amaçlayan bu üçgen biçimli sofa, kadın hareketine adanmış bir eserdir(Antmen,2012,s.240). Chicago'nun açıkladığı gibi; “Kadın sanatı ve edebiyatı konusundaki çalışmalarım ve kadınların yaşamları hakkındaki bir kadın ve bir sanatçı olarak kendi geleneğimi oluşturma sürecinin bir parçası olarak giriştiğim araştırmalarım vardı. Bu sonuç kadınlık mirasımız konusundaki genel bilgi eksikliğimizin devamlı baskıya maruz kalmamıza neden olmuştur. Bu hepimizin kendine verdiği değer bilinçsizce azalmasına ve kadınlarda kendileri övünme duygusunun yok olmasına neden olmuştur”(Clark,2011,s.176).

Resim 10: Judy Chicago, Yemek Daveti, 1974

1985 yılından sonra feminist sanata farklı bir soluk getiren Gerilla Kızlar sahneye çıkmıştır. Bu sanatçılar 1985 yılında New York' ta beyaz erkek sanatçıları, sanat galerilerini, sanat eleştirmenlerini eleştiren posterleri ile hayli dikkat çekmeyi başarmışlardır. Çeşitli gerilla taktikleri uygulayan bu gurubun sanat pratiği aktivizmdir. Bu gurubun taktiklerinin başında anonim(kişinin adının belli olmadığı) üyelik, oylamalar ile alınacak kararları gizli sayım ile yapmak, daha önceden hiç bir devlet kurumundan yasal izin alınmadan yapılan sürpriz hareketler(eylem ve performanslar)ve kamusal alanlara yasa dışı poster asmak gelir. Sanat eleştirmeni Lucy Lippard, Palladium'da Gerilla Kızlara bir sergi düzenler. Bu serginin temasını *"Biyoloji kaderdir, hiç büyük kadın sanatçı yoktur, duygusal ve sezgisel olan erkektir, Palladium'da sadece erkek sanatçıların işleri sergilenebilir"* oluşturmuştur. Bu sanatçılar bu maddeler ile hem dalga geçmiş hem de bunların doğru olmadığını göstermişlerdir(Tuncer,2018,s.4).

Resim 11:Guerilla Girls, Grubun Çeşitli Kamu Kurumlarına Astıkları Afislere Örnek.

5.SONUÇ

Önceleri doğurganlığın ve bereketin simgesi iken zamanla içine şeytan kaçmış yaratık ve cadı olarak karşımıza çıkan kadın ve kadınlık algısının geçirdiği dönüşüm bir hayli şaşırtıcıdır. Bu dönüşüm kadını ötekileştirmiş ve eşitlikten yoksun bir hayata mahkûm etmiştir.

Ancak daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan kadın düşünür ve yazarlar, erkek ve kadının arasında sadece cinsiyet farkının olduğu ve bunun da doğal bir süreç olduğu, ne kadının erkekten, nede erkeğin kadından üstün olmadığı fikrini ileri sürmüş ve eşit bir yaşam için hak arayışına girmişlerdir.

Toplumsal hayatta cinsiyet eşitsizliğine karşı verilen mücadele sanat alanında daha da zorlu bir sürece sahne olmuştur. Yetenek, ne kadın ne de erkeğin tekeline alamayacağı cinsiyetten bağımsız kişisel bir ayrıcalık olsa da toplumun sınırlarını çizdiği, cinsiyet rolleri etrafında şekillenmiş erkek

egemen güç tarafından, kadınların sanattaki varlıkları bastırılmış ve hatta yok sayılmıştır.

Sanat akademilerine kabul edilmeyen, sanat etkinliklerinde ve müzelerde kendilerine yer bulamayan, eserlerine hak ettiği değer verilmeyen, hatta yaptıkları eserlerin babaları, kocaları, sevgilileri ve hocaları tarafından sahiplenilen kadınlar seslerini ancak 1960'lardan başlayarak duyurabilmişlerdir.

Feminist sanat, geleneksel sanat tarihinin sadece erkeklerin bakış açısı ile yazılamayacağını ve kadınların da sanatta var olduklarını yaptıkları çalışmalar ile somut hale getirmiştir.

Günümüzde ise sanattaki cinsiyetçi yaklaşımın tamamen ortadan kalktığını söylemek güçtür. Yeteneğe sahip her bir kadının modern bir sanat eğitimi ile buluşabildiği takdirde bu kısıtlayıcı düşünce yapısı karşısında kendine sağlam bir yer bulabileceği inancındayız. Kadın sanatçıların sayılarının artması ve seslerini daha çok duyurabilmeleri için sanat eğitimi veren kurumlara cinsiyet farklarına bakılmadan sadece yetenekleri doğrultusunda insanlar alınmalı, kadın sanatçılarında içinde yer alabileceği daha çok projeler hazırlanmalı ve bu projelerin kadın sanatçıların elinden çıkması için gerekirse bu projeler hükümetler tarafından desteklenmeli ve hayata geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akis, Y., Özakin, Ü. ve Sancar, S. (2009). *Türkiye'de Feminizm ve Kadın Hareketi. Cogito Feminizm Özel Sayısı*, Bahar(58), ss.245-258 İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Antmen, A. (2012). *Sanatçılardan yazılar ve açıklamalarla 20. Yüzyıl batı sanatında akımlar*. İstanbul: Sel
- Antmen, A. (2016). *Sanat cinsiyet sanat tarihi ve feminist eleştirisi*. İstanbul: İletişim
- Arat, N. (2010). *Feminizmin ABC'si*. İstanbul: Say

- Barret, T.(2015). *Neden bu sanat? Çağdaş sanatta estetik ve eleştirisi*. İstanbul: Hayal Perest
- Beauvoir, S. (1973). *The second sex*. H.M. Parsley (Ed.), Newyork: Vintage books.
- Benhabib, S, Butler, J, Cornell. D ve Fraser N. (2017). *Çatışan feminizmler*. (F. E. Sezer, Çev.) İstanbul: Metis
- Bensadon, N. (1990). *Başlangıcından günümüze İstanbul ve kadın hakları*. (Ş. Tekeli, Çev.)İstanbul: İletişim
- Blessing, J, Fortenberry, D, Morrill, R. (2015). *Body of Art*. İtalya: Phaidon.
- Bock, G.(2004). *Avrupa tarihinde kadınlar*. (Z. A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Literatür.
- Butler, J.(2009). Toplumsal cinsiyet düzenlemeleri. *Cogito Feminizm Özel Sayısı*, Bahar(58), ss.73-92 İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Butler, J.(2018). *Cinsiyet belası feminizm ve kimliğin altüst edilmesi*. İstanbul: Metis.
- Clark, T. (2011). *Sanat ve propaganda kitle kültürü çağında politik imge*. İstanbul: Ayrıntı.
- Çakır, S. (2007). *Feminizm: Ataerkil iktidarın eleştirisi*. B.Örs(Der.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla modern siyasi ideolojiler*. ss 413-475 İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çolakoğlu, H. (2015). *Antik yunan ve Platon'da cinsiyet sorunu. Atatürk İletişim Dergisi*, (9), ss.225-229 Erzurum: Atatürk Üniversitesi iletişim fakültesi Yayınları.
- Demir, Z. (2014). *Modern ve Postmodern Feminizm*. İstanbul: Sentez.
- Eyigör, F. ve Korkmaz, F. D. (2013). *1960'dan günümüze plastik sanatlar alanında feminist yansımalar*. (Erişim Tarihi:31.05.2018): <http://feyigor-arttick.blogspot.com.tr/2013/01/1960dan-gunumuze-plastik-sanatlar>
- Gouges, O. D. (1990). *Ute gerhard, Gleicheühne angleichung, Munchen, Verlag* (Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi 7 Eylül 1791. (E. GÖZTEPE Çev.) (Erişim tarihi:28.04.2018): <http://dergiler.ankara.edu.tr>.
- Hooks, B. (2016). *Feminizm herkes içindir tutkulu politika*. (A. K. Saysel, E. Aşan Haz.) İstanbul: Bgst.
- Kandiyoti, D. (2015). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Kimlikler ve Toplumsal dönüşümler*. İstanbul: Metis.
- Marshall, G.(2005). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürçü Çev.) Ankara: Bilim ve sanat.
- Michel, A. (1995). *Feminizm*. (Ş. Tekeli Çev.) İstanbul: İletişim.
- Nochlin, L. (1988). *Why have there been no great women artist?*. USA: Women, Art and Power and Other Essays.

- Öztürk, E. (2017). Feminist teori ve tarihsel süreçte Türk kadını. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Pane, G. <http://www.li-ma.nl/site/catalogue/art/gina-pane/psyche/474> (Erişim: 14.06.2018)
- Sancar, S. (2017). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti: Erkekler devlet kadınlar aile kurar*. İstanbul: İletişim.
- Sankır,H. (2010). Toplumsal cinsiyet rollerinin anlamlandırılış biçiminin “kadın sanatçı kimliği” nin oluşum sürecinde etkileri. ss.1-26. Ankara: Hacettepe üniversitesi sosyolojik araştırmalar E-Dergisi.
- Savoca, G. (1999). *Arte estrema: Dal teatro di performance değli anni settanta alla body art estrema delgi anni novanta*. Roma:Castalvecchi.
- Şahiner, R.(2013). *Sanatta post modern kırılmalar*. Ankara: Ütopya.
- Tabakoğlu, A.(1996). *Batı’da aile ve kadın, sosyal hayatta kadın*. İstanbul: İSAV.
- Toplumsal cinsiyet eşitliği kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele projesi*. (2008). Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Tuncer, S. U. *Güncel Sanatta Feminist Algı*, By Özkan Işık on Prezi, <http://prezi.com>. (Erişim:14.06.2018)
- Yılmaz, M.(2009). *Sanatın felsefesi felsefenin sanatı*. Ankara: Ütopya.

AİLE İÇİ ŞİDDETE ŞAHİT OLAN ÇOCUKLAR: BİR ALANYAZIN DERLEMESİ

CHILDREN WHO WITNESSED DOMESTIC ABUSE: A REVIEW STUDY

Feyza Dinçer^a, Müge Yüksel^b

Öz

Aile içi şiddet olgusu şiddete maruz kalan tarafı etkilediği kadar şiddete şahit olan tarafı da etkilemektedir. Fiziksel, cinsel, duygusal ya da ekonomik anlamda aile içi şiddete maruz kalan kadınların çocukları bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı annelerinin aile içi şiddete maruz kaldığına şahit olan çocukların gösterdikleri duygusal, bilişsel, davranışsal tepkileri anlamak; aile içi şiddete şahit olan çocuklara yönelik koruma ve müdahale yöntemlerini ortaya koymak ve dünyada bu konu üzerinde yapılan uygulamalardan örnekler sunmaktır. Bir alanyazın derlemesi olan bu çalışmanın, Türkiye’de aile içi şiddete şahit olan çocuklar için koruyucu çalışmalar yapılmasına öncülük etmesi beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Aile içi şiddet, çocuk, şahit, istismar, koruma

ABSTRACT

Domestic violence affects the witnesses as well as the victims. Thus, this research focuses on the children witnesses of physical, sexual, emotional or economical abuse of their mothers. The aims of this study are a) to understand emotional, cognitive, behavioral outcomes of witnessing domestic violence; b) exhibiting the protective techniques and interventions for child witnesses of domestic violence and; c) gathering examples of intervention from different countries. With this review study, it is expected to lead new studies and interventions for children who witness domestic violence.

Key words: Domestic violence, witness, children, abuse, protection

---

^a Uzman Psikolojik Danışman. feyzadincer.marmara@gmail.com

^b Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, muge.yuksel@marmara.edu.tr

1. GİRİŞ

Aile içi şiddet eşlerden birinin diğeri üzerinde fiziksel, duygusal, ekonomik, cinsel ya da psikolojik istismar uygulaması, ona bu açılardan zarar vermesi anlamına gelmektedir. Aile içi şiddet, aile içi istismar, eş şiddeti tabirleri bu kavramı karşılamaktadır (Kocacık ve Çağlayandereli, 2009; Howard, Trevillion, Khalifeh, Woodall, Agnew-Davies, ve Feder 2010). Aile içi şiddetin fiziksel formu bir eşin diğeri fiziksel güç uygulamasıdır. Bu fiziksel şiddet yaralanmaya, zedelenmeye, sakatlanmaya ya da ölüme varan sonuçlar doğurabilmektedir. Bir diğeri fiziksel aksiyon olan cinsel şiddet ise eşlerden birinin diğeri zor kullanarak cinsel faaliyete itmesi, bilinci kapalıyken ya da karşı koyamayacak durumdayken cinsel aktivitede bulunması ya da istismar edici cinsel davranışta bulunmasıdır (Bekmuratova, 2012). Aile içi şiddetin mağduru kadın ya da erkek olabildiği gibi kadınlar psikolojik, duygusal, ekonomik, cinsel ve fiziksel aile içi şiddete maruz kalma açısından daha yoğun bir risk altındadır (Howard vd., 2010).

Amerika Birleşik Devletlerinde 2000 yılında yapılan ulusal kadına karşı şiddet araştırmasına göre (NVAWS) her yıl yaklaşık 1.5 milyon kadın, aile içi şiddete bağlı yaralanmalar nedeniyle sağlık hizmeti almaktadır (Bent-Goodley, 2004; Moe, 2009). Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre Türkiye'de kadınların %35,5'i hayatlarının herhangi bir döneminde, %5,5'i ise son bir ay içerisinde fiziksel şiddete maruz kaldıklarını belirtmiştir.

Fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalma oranı ise %37,5'tir (Tüik, 2014). Aile içi şiddet gözle görünen fiziksel yaralanmaların yanı sıra anksiyete, travma sonrası stres bozukluğu, kronik depresyon, akut stres bozukluğu, intihar düşünceleri gibi psikolojik yaralanmalara da sebep olmaktadır. Aile içi şiddetin daha çok düşük sosyo ekonomik seviyeye sahip topluluklarda görüldüğü düşünülmektedir (Bent-Goodley, 2004). Aile içi şiddet, hem doğrudan hem dolaylı olarak maruz kalan aile üyelerinde travma sonrası stres bozukluğuna neden olabilmektedir (Jones, Hughes ve Unterstaller, 2001). Bununla birlikte bilenen bir diğeri şey ise aile içi şiddete maruz kalan bireylerin diğeri bireylere aile içi şiddet uygulama ihtimallerinin yükseldiğidir. Bu bağlamda şiddet olgusu bulaşıcı hale gelmektedir (Bayındır, 2010).

Eğitimciler ve ruh sağlığı çalışanları çocukların davranış problemlerini gelişimsel bağlamda açıklamaya ve sağaltmaya çalışmaktadırlar. Aile içi şiddete maruz kalmak ya da şahit olmak gelişimsel bağlamı etkileyen, çocukta travma sonrası stres bozukluğu belirtileri görülmesine neden olabilen durumlardır. Bağlanma teorisine göre şiddete şahit olan ya da maruz kalan çocuklar güvenilir bir ebeveyne bağlanamayan, seven ve değer veren ebeveyn rolü eksik olan çocuklardır ve bu gelişimsel tıkanma hem öğrenme yaşantılarını hem de davranışlarını olumsuz etkilemektedir (Morley, 1999). Şiddete maruz kalan kadınların, çocuklarının ihtiyacını hissetmesi ve karşılaması zorlaşabilmektedir. Ebeveynin bu tavrı çocukta kaygılı bağlanmaya, dolayısıyla sinirli ve uzak duran

davranışlara sebep olabilmektedir (Bowlby, 1988). Evde aile sıcaklığının eksilmesi, şiddete maruz kalan ebeveynin çocuğun fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayamaması, şiddet sonucu bakım verende ya da çocukta fiziksel sakatlanmalar ve yaralanmalar oluşması gibi etkenler çocuklarda sosyal, duygusal sorunlara ve davranış sorunlarına neden olabilmektedir (Devaney, 2015).

Evde aile içi şiddete şahit olan çocuklar davranışsal, duygusal, fiziksel, bilişsel ve sosyal sorunlar yaşamaktadırlar. Tüm bu gelişim alanlarında yaşanan sıkıntılara binaen annesinin şiddete maruz kaldığını gören çocuklar uyumlu ilgili zorluk çekmektedirler (Kobo, Blakely ve Engleman, 1996). Kitzmann, Gaylord, Holt ve Kenny'nin (2003) yaptığı meta-analiz çalışmasının sonucuna göre aile içi şiddet deneyimi olan çocukların olmayanlara göre 21 farklı gelişimsel ve davranışsal boyutta zayıf kaldıkları ortaya çıkmıştır. Şiddete şahit olan çocukların yaşadığı sorunlar arasında saldırgan davranış, sosyal uyumda düşüş, depresyon, korkular, anksiyete, uyku bozuklukları ve öğrenme sorunları sıralanabilir. Bu tür sorunların altındaki nedenler derin korku, ölüm korkusu, ebeveyni kaybetme korkusu gibi çocukların şiddete vermiş oldukları duygusal tepkilerdir. Bunun yanı sıra çocuklar yaşanan bu şiddete engel olamadıklarını ya da buna sebep olduklarını düşünerek suçluluk duygusuyla da mücadele etmek durumunda kalabilmektedirler (Groves, 1999). Aile içi şiddete maruz kalan ve şahit olan çocuk aynı zamanda ihmale ve cinsel istismara uğrama riski de taşımaktadır. Ebeveynlerinin kavgasına şahit olan

çocuklar olmayanlara kıyasla üç ile dokuz kat arasında daha yüksek istismara uğrama riski taşımaktadırlar (Devaney, 2015).

Aile içi şiddete şahit olan çocuk kavramını açıklayabilmek adına Holden (2003) tarafından aile içi şiddete şahit olmanın on çeşidini içeren bir sınıflandırma oluşturulmuştur.

Tablo 1: Aile İçi Şiddete Şahit Olan Çocuklar

Tür	Açıklama	Örnek
Gebeyken maruz kalma	Gelişmekte olan fetüsün aile içi şiddetten etkilenmesi	Rahimdeki fetüse saldırı; annenin çok korkması; annenin fetüse zarar geldiğini hissetmesi
Müdahale etme	Çocuğun sözel ya da fiziksel olarak şiddeti durdurmaya çalışması	Durmalarını istemek; anneyi korumak
Kurban olma	Çocuğun olay anında sözel ya da fiziksel olarak saldırıya uğraması	Çocuğun kasten yaralanması; fırlatılan bir objenin yanlışlıkla çocuğa çarpması
Katılımcı olan	Çocuk, şiddet eylemine katılmaya zorlanır ya da bir şekilde dahil olur	Katılmaya zorlama; çocuğu ajan olarak kullanma; anneye alay etmeye katılma
Görgü tanığı	Çocuk saldırıyı doğrudan gözlemler	Saldırıyı izleme; sözel aşağılanma yapılırken orada olma
Duyuma	Çocuk saldırıyı duyar ancak görmez	Bağırmaları, tehditleri ya da nesnelere kırılma seslerini duyma
İlk sonuçları gözleme	Saldırının o andaki sonuçlarını görür	Yara ya da sakatlık, polis, ambulans, kırılmış eşya, yoğun duygulanım görme

Sonuçları deneyimleme	Saldırının bir sonucu olarak kendi hayatındaki değişimleri görür	Anne depresyonu; ebeveyn tutumunda değişim; babadan ayrılma; taşınmayı deneyimleme
Hakkında duyma	Saldırı hakkındaki konuşmaları duyar	Saldırılı anneden, kardeşten, bir akrabadan ya da başkasından öğrenme
Görünüşte habersiz	Bilgi alınan kişiye göre çocuk var olan şiddetten habersizdir	Saldırının evden uzakta ya da çocuk evde yokken olması; çocuğun uyuduğu düşünülürken olması

Kaynak: Holden, 2003.

2. AİLE İÇİ ŞİDDETE ŞAHİT OLAN ÇOCUKLARI ANLAMA VE MÜDAHALE

Aile içi şiddete şahit olan çocuklara eğitsel ve psikolojik bir müdahale planı ortaya koymadan önce bu çocukların tanınması ve sorunlarının anlaşılması gerekmektedir. Gerek ruh sağlığı çalışanları gerekse eğitimciler şiddete maruz kalan çocukların ne tür işaretler verdiği konusunda deneyimsizdir, davranış problemiyle gelen bir çocuk değerlendirilirken (görüşme, test teknikleri vb.) şiddete şahit olma genellikle çerçeve dışında bırakılmaktadır (Groves, 1999). Buna göre, sağlıklı müdahaleler oluşturmak için şiddete maruz kalan çocukların nasıl saptanacağına bilinmesi gerekmektedir. Bayındır'ın (2010) araştırmasında çocukların anne babanın kavgası esnasında gösterdiği davranışlar sıklığına göre; araya girerek kavgayı ayırmaya çalışma, belirgin ağlama, anneyi darba karşı korumaya çalışma, şoka girme, anneyi

destekleme, akrabalara haber verme, susma, evde oradan oraya koşuşturma, odaya kapanma ve bağırma-çığlıklar atma olarak sıralanmıştır. Kavgadan sonraki dönemde verdikleri tepkiler ise sıklaşan ağlamalar, okul başarısının düşmesi ve okula gitmek istememe, anneye aşırı bağlılık, insanlardan kaçma ve güvensizlik, saldırganlaşma (kötü alışkanlıklar edinme), dikkat ve yoğunlaşma bozukluğu, fiziki şikayetlerinde artma (uykusuzluk, baş ve karın ağrısı gibi), sürekli sızlanmalar ve mazeretler, yerli yersiz ağlamalar, sık kabus görme, sürekli sinirlilik ve tedirginlik hali, duyarsızlaşma ve unutkanlık, bitkin ve kaygılı görünme olarak belirlenmiştir. Benzer tepkiler yabancı literatürde de yer almaktadır. Tablo 2.1'de aile içi şiddete şahit olan çocukların gelişim dönemlerine göre sergiledikleri gelişimsel sorunlar gösterilmiştir.

Tablo 2: Aile İçi Şiddete Şahit Olmanın Çocukların Gelişimine Etkisi

	Bebekler / Küçük çocuklar	Okul öncesi çocukları	Okul çağı çocukları	Ergenler
Davranışsal	Mızızlık yapmak, yaygara çıkarmak	Agresyon, davranış sorunları	Öfke, işleri yürütmede sorun, söz dinlememe	Flört şiddeti, kurallara uymama, kaçma
Duygusal		Korku ve kaygı, üzüntü, anne için endişe, travma sonrası stres bozukluğu (tssb), olumsuz duygulanım	Korku ve kaygı, desresyon, düşük özgüven, suçluluk, utanç, tssb	Depresyon, intihara yatkınlık, tssb
Fiziksel	Uyku ve yeme sorunu,	Çok hareketli, talepkar,		Madde kötüye kullanımı

	gerginlik	mızımız, bağımlı, regrese		
Bilişsel	Algılamada sorun	Kısıtlı anlama, kendini suçlama	Küçük çocuklara göre anlaması iyi, kendini suçlama, akademik sorunlar, saldırgan tutumlar	Saldırgan tutumlar
Sosyal		Yaşlılarıyla ve yetişkinlerle iletişim kurmakta zorlanma, bakım veren ile ambivalans (çelişkili duygulu) ilişki	Az ve düşük nitelikli akran ilişkisi	Şiddet içeren romantik ilişkiler

Kaynak: Carlson, 2010.

Tablo 2'ye göre aile içi şiddete şahit olan çocuklar diğer sorunlarla birlikte bilişsel düzeyde akademik performansta bir düşüş yaşamaktadırlar. Ancak düşük akademik performansın şiddete şahit olmayla bire bir ilişkisini açıklamak kolay olmadığı için düşük okul performansı eğitimciler tarafından şüpheyle karşılanmamaktadır. Düşük okul performansı, şiddet yaşanan ailelerin düşük sosyo-ekonomik statüsünün bir çıktısı olarak algılanabilmektedir (Carlson, 2010). Bununla birlikte aile içi şiddete şahit olmanın çocukların merkezi sinir sisteminde değişimlere yol açtığı bilinmektedir. Bu değişimlerden etkilenen bölgeler arasında orta beyin, limbik sistem ve beyin kabuğu (korteks) yer almaktadır. Görsel ve işitsel algı ve dikkatten sorumlu olan orta beyinin yetersiz gelişimi dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğuna kadar uzanan dikkat sorunlarına yol

açabilmektedir. Duygulanım ve hafızadan sorumlu olan limbik sistemde yaşanan sıkıntılar öğrenme ve uyum sorunlarının sebebi olmaktadır. Beyin kabuğu dikkat, olgun davranış, hafıza, motivasyon, dürtü kontrolü gibi boyutları olan yürütücü işlevlerden sorumludur. Aile içi şiddete şahit olan çocuklara yapılan beyin taramalarında bu alanda sorun görülmüştür. Bu bilgilerden hareketle aile içi şiddete şahit olan çocukların beyin yapısında oluşan değişimlere bağlı olarak uyum ve öğrenme sorunları yaşadıkları görülmektedir (Tsavoussis, Stawicki, Stoicea ve Papadimos, 2014). Yine Tablo 2'de görüldüğü üzere aile içi şiddete şahit olan çocuklarda flört şiddeti ve şiddet içeren romantik ilişkiler gibi davranışsal ve sosyal çıktılar görünmektedir.

Şiddete şahit olan her çocuk travmatize olmamaktadır. Şiddete şahit olma deneyiminin yaratacağı olumsuz sonuçların boyutlarını çocukların dayanıklılığı belirlemektedir. Dayanıklılık bireylerin yıkıcı hayat olaylarının üstesinden gelmek için kullandıkları kişilik özellikleri ve başa çıkma becerileri, kısacası olumsuz deneyimi en az hasar ile atlatabilme kapasiteleridir (Kragh ve Huber, 2002). Aile içi şiddete şahit olan çocukların şiddet uygulamayan ebeveyn ile ya da güvenli olan ve sağlıklı ilişki kaynağı sağlayan bir başka akraba ile (örneğin nine, dede) kurdukları güvenli bağ çocuklar için travmayı önleyici olmaktadır (Holt, Buckley ve Whelan, 2008). Bu nedenle aile içi şiddete şahit olmuş çocuklarla çalışan ruh sağlığı uzmanları ve eğitimciler öncelikle çocuk ve ebeveyn ya da diğer bir bakım veren kişi arasında güvenli

bağların kurulması yönünde inceleme ve çalışma yapabilirler. Şiddet esnasında her çocuk farklı başa çıkma stratejileri kullanabilmektedir. Bazı çocuklar kavgaya müdahale edip tarafları ayırmaya çalışırken (problem odaklı başa çıkma) kimi çocuklar, özellikle küçük yaşta olanlar, müzik dinleyerek ya da başka bir odaya kapanarak kendilerini ortamdan soyutlamaktadırlar (duygusal başa çıkma). Bu nedenle sakince oynadığı ya da müzik dinlediği gözlemlenen çocuk uzmanları yanıltmamalıdır, bu tür duygusal başa çıkma yöntemlerini kullanan çocuklar uzun vadede psikolojik sorunlar yaşamaya en yatkın gruptur (Carlson 2000; Devaney, 2015). Wolak ve Finkelhor (1998) ise aile içi şiddete şahit olan çocukların ruh sağlığını koruyucu etkenleri üç kategoride toplamıştır: çocuktan kaynaklanan etkenler (uyum sağlama kabiliyeti, zeka ve iyimserlik), aile dışı etkenler (akranların, öğretmenlerin ya da diğer yetişkinlerin desteği) ve toplumsal faaliyetlere katılım. Buna göre aile içi şiddete şahit olan çocuklar için müdahale geliştirilirken ya da onlarla çalışırken başa çıkma şekillerini ve dayanıklılık kaynaklarını tespit etmek önem taşımaktadır. Bunlara binaen aile içi şiddete şahit olan çocuklarla çalışırken izlenmesi gereken bir takım adımlar şu şekilde ifade edilebilir:

1. Aile içi şiddete şahit olduğu düşünülen çocuklara şahit olma ve etkilenme derecelerini belirleyen kapsamlı bir değerlendirme yapılmalıdır.

2. Bu çocuklarla çalışırken çocuğa yönelik olası bir ihmal ve istismar durumu göz önünde bulundurulmalı, böyle bir durumun tespit edilmesi halinde ilgili merciiler bilgilendirilmelidir. Bu

nedenle şiddete şahit olan çocuklarla çalışan uzmanlar ihmal ve istismar konusunda eğitilmiş olmalıdır.

3. Şiddete şahit olan her bir çocuk ile özel olarak ilgilenen bir uzman bulunmalı, bu uzman çocuğun değerlendirmesini yapıp müdahaleyi çocuğa göre oluşturabilmelidir.

4. Aile içi şiddete şahit olan çocuklarla çalışan kurum ve uzmanlar bir kriz durumu ile çalışmaktadırlar. Bu nedenle çocuğun güvenliğini ve gizliliğini sağlamak için protokoller oluşturmalı, travma danışmanlığı yapabilmelidir. Kurum ve uzmanların krize müdahale protokolleri olmalıdır.

5. Çocukların gelişim dönemi ve ebeveynlik ile aile düzeni konusundaki kültürel farklılıklar göz önüne alınmalıdır.

6. Şiddete şahit olan çocuklarla çalışanlar diğer kişi ve kurumlarla işbirliği içinde çalışmaya gönüllü olmalıdırlar. İşbirliği gerektirebilecek kişi ve kurumlar güvenlik birimleri, okullar, sığınma evleri, savcılık, annenin terapisti ve avukatlar olabilmektedir.

7. Aile içi şiddet yetersiz ebeveynlik uygulamalarını beraberinde getirebilmektedir. Bu nedenle, şiddete maruz kalan ve mümkün ise şiddeti uygulayan ebeveynle de çalışılmalı, sağlıklı ebeveynlik uygulamaları öğretilmelidir. Carlson'un (2000) belirttiği gibi ebeveynin çocuğun ihtiyaçlarını gidermeyi öğrenmesi, sağlıklı bir ebeveyn olması çocuk ile tekrar güvenli bağ kurulmasını sağlamaktadır.

8. Şiddet yaşanan ailelerin ayrılık sürecinde velayet sorunları yaşanabilmektedir. Aile içi şiddete

şahit olan çocuklarla çalışan kurumlar bu konuda farkındalık sahibi olmalıdır. Bunun yanı sıra çocuk ile ebeveynin görüşebileceği, iletişim kurabileceği güvenli merkezler sağlanmasına ihtiyaç vardır.

9. Toplumdaki yeni ebeveynlere ve diğer bireylere aile içi şiddete şahit olmanın çocuklar üzerindeki etkilerini anlatan eğitimler verilmelidir. Böylece aile içi şiddetin önüne geçilmeli ve bireylere sağlıklı ebeveynlik öğretilmelidir (Wolak ve Finkelhor, 1998).

Tüm bunlardan yola çıkarak aile içi şiddete şahit olan çocukların sağaltımı için kurumsal ve eğitsel temelde yapılabilecek çalışmalar şu şekilde sıralanabilir:

2.1. Annenin Güçlendirilmesi

Anneyi güçlendirmek, çocuğun ruh sağlığı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Özellikle davranış sorunu olan çocuklara müdahalede anneye çalışılmasının etkili olduğu gözlenmiştir. Güçlendirme annenin kişisel, örgütsel ve toplumsal kaynaklarını bulması; bu kaynaklar sayesinde çevresi üzerinde güç kazanması ve isteklerine ulaşabilmek için bu kaynaklarını kullanması anlamına gelmektedir. Aile içi şiddete maruz kalan kadınların hissettiği genellenmiş çaresizlik duyguları istismar edici ilişkiden çıkma çabasının sonuçsuz kalacağı düşüncesi ve şiddete karşı pasif kalma gibi durumlar kadınların güçsüzleştirildiği alanlardır (Morley, 1999). Ayrıca annelere çocuk bakımı ve sorun çözmeyle ilgili eğitim ve destek vermek de şiddet sonrası çocuğun sağaltımının bir parçasıdır. Böylelikle çocuğun bedensel ve psikolojik

ihtiyaçlarını giderebilen ve etkili sorun çözebilen ebeveyn ile çocuk arasında tekrar güvenli bir bağ oluşabilir (Carlson, 2000).

Şiddet gören kadınların ilişkiyi bitirme nedenlerinden biri hem çocuklarının hem kendilerinin duygusal sağlığını korumaktır. Kanada'da yapılan nitel bir çalışmaya göre partnerinden şiddet gören kadınlar çocuklarında güçsüz anne/ güçsüz kadın algısı oluşmasından tedirgin olmakta, "hak ettiğim muamalenin bu olduğunu düşünecek" şeklinde kaygılar duymaktadır. Buna göre kadınların ilişkiyi bitirme kararlarında çocukların güçsüzlük algısına dair kaygıları etkili olmaktadır. Anne ve çocuklar istismar eden erkekten uzaklaştıklarında daha önce deneyimledikleri yıkıcı aile kalıplarından uzaklaşmakta ve birlikte çalışarak destekleyici ve yapıcı yeni bir aile anlayışı inşa etmektedirler. Böylelikle aile bireyleri güçlenerek duygusal sağlıklarını geri kazanabilmektedir (Wuest, Merritt-Gray ve Ford-Gilboe, 2004).

2.2. Sığınma Evleri/ Barınaklar

Amerika Birleşik Devletleri'nde kadın sığınma evlerinin nihai amacı aile içi şiddet mağduru kadınlara ve çocuklarına destek vererek öznel ve sosyal iyi oluşlarını arttırmak olarak belirlenmiştir. Öznel iyi oluş hayatın güzel olduğu düşüncesi, olumlu duyguları deneyimleyebilme ve olumsuz duygulanımları nispeten daha az deneyimleme olarak tanımlanan bir kavramdır. Sosyal iyi oluş ise kişilerin sağlıklı, güvende ve mutlu olabilmeleri için ihtiyaç duydukları kaynaklara ve kişilerarası

ilişkilere sahip olabilmeleridir (Sullivan, 2018). “Kaynakların korunması” adı verilen kavramsal çerçeve; kadınların ayrılığın ardından yaşayabileceği olası ekonomik, sosyal, duygusal kayıplara işaret ederek bunların korunması ve kadının güçlendirilmesi halinde sığınma evlerinin hedefine ulaşabileceğine vurgu yapmaktadır (Hobfoll, 1989; Hobfoll, 2001). Sığınma evlerinde sağlanan hukuksal ve sosyal destek, kaynakların korunması vasıtasıyla öznel ve sosyal iyi oluşu artırıcı etkenlerdir (Sullivan, 2018)

Eş şiddeti gören kadınların çocuklarıyla birlikte barınabildikleri sığınma evlerinden bazıları ise anneleri güçlendirmenin yanı sıra çocuklar için özel müdahale programları uygulayabilmektedirler (Carlson 1996; Barbeau, 2009).^{c d}

2.3. Çocuklarla Bireysel Çalışmalar

Aile içi şiddete maruz kalan çocukla yapılacak bireysel psikolojik danışmanlık görüşmelerinde dikkat edilecek en önemli nokta çocukla güvenli bir terapötik ilişki kurmaktır. Çocuğun istemediği hiçbir şey hakkında konuşmak zorunda olmadığı, söylediği şeylerin gizli kalacağı aktarılmalıdır. Çocuğa güvenlik becerileri öğretilmeli ancak güvenliğinin tek sorumlusunun kendisi olduğu mesajı verilmemelidir (Carlson 2000). İlişki kurulduktan sonra çocuğa şahit olduğu şiddet olayıyla ilgili deneyimlerini, hislerini anlatması için cesaret verilir ve travmatik semptomlarla başa çıkma öğretilir.

^c <https://www.childandfamilysevice.org/programs/dvshe lters/>

^d <http://www.cawc.org/childrens-services/>

Bunun yanı sıra çocukların öğretmenleri ve bakım verenleri tedavi sürecine dahil edilebilmektedir (Groves, 1999).

2.4. Çocuklarla Grup Çalışmaları

Literatürde 1980li ve 1990lı yıllarda yapılan grup çalışmalarının birbirine benzer içerikli temalara sahip olduğu görülmektedir. Özellikle duyguların ifade edilmesi, suçluluk duygularıyla başa çıkma ve güvenlik bilgileri tekrarlanan temalardandır. Şiddete şahit olan çocuklarla yapılan örnek bir grup çalışmasının temaları aşağıdaki gibidir (Groves, 1999; Carlson, 2000; Sandoval, 2010):

1. Duyguları anlama ve ifade etme,
2. Öfkeyle başa çıkma,
3. Çocuk istismarının önlenmesi ve güvenlik eğitimi,
4. Sosyal destek kaynaklarını tanılama ve kullanma,
5. Sosyal yeterlilik ve kendilik kavramı,
6. Ailedeki şiddet nedeniyle yaşanan sorumluluk duygusuyla mücadele etme,
7. Geleceğin ve ailenin durumunun belirsizliğiyle başa çıkma,
8. Kadın ve erkek hakkındaki cinsiyet kalıp yargılarını (stereotip) ve efsaneleri tartışma.

Türkiye'nin üç büyük şehrinde 1994 yılında yapılan aile içi şiddete olgusunu inceleyen bir araştırmada eşler arasında çıkan en büyük anlaşmazlık sebeplerinin kadının giyiminin eşi tarafından beğenilmemesi; erkeğin, kadının köken ailesi ile görüşmesini istememesi; kadının davranışlarının onaylanmaması; kadının düzensiz ve

tertipsiz bulunması; erkeğin sinirli olduğu zamanlarda kadının ona cevap vermesi olarak sıralanmıştır. Bu anlaşmazlıklara ve şiddete rağmen boşanmayı düşünen kadınların oranı %11.2 olarak belirlenmiştir. Yine aynı çalışmada kadınların %40'ı "Eşinden kötü muamele gören kadınlar ne yapmalı?" sorusuna hiçbir şey yapmamalı, sabretmeli cevabını vermişlerdir. Bununla birlikte kadınların %45'i kendi kızları için de aynı tavsiyede bulunmuşlardır (İçli, 1994). Görüldüğü üzere kadına karşı aile içi şiddet olgusunda kadın ve erkek hakkındaki cinsiyet kalıp yargıları önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle hem şiddete maruz kalan kadınlarla hem aile içi şiddete şahit olan çocuklarla yapılan çalışmalarda cinsiyet kalıp yargılarına ve şiddete kaynak oluşturan toplumsal yapılara dikkat çekilmelidir. Nitekim anneyi güçlendirme çalışmaları ve çocuklarla yapılan grup çalışmalarına dahil edilen "Kadın ve erkek hakkındaki cinsiyet kalıp yargılarını ve efsaneleri tartışma" teması bu konuyla ilgilidir.

Aile içi şiddete şahit olan çocuklarla yapılan grup çalışmalarında ya da bireysel çalışmalarda çeşitli yöntem ve teknikler kullanılabilir. Oyun, drama ve hikaye bu yöntem ve tekniklere örnektir.

2.5. Oyun Terapisi ve Drama Çalışmaları

Küçük yaşta çocuklar için oyun, duyguları ifade etmenin etkili bir yoludur. Çocuklar sözel olarak ifade edemedikleri duygu ve deneyimleri oyuncaklar ve kurdukları oyunlarla göstermektedir. Bilişsel davranışçı oyun terapisi, grup oyun terapisi gibi uygulamalar aile içi şiddete şahit olan

çocuklarla çalışırken etkili olabilecek yöntemlerdir (Yüksel, 2017). Drama ise rol oynama, canlandırma, doğaçlama ve hikayeleştirme aracılığıyla terapötik etki göstermektedir (Sandoval, 2010). Drama çalışmaları çocukların travmatik yaşantıyı güvenli bir ortama aktarmalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda çocuğun gelişim dönemine göre kurgulanan bir drama çalışması duyguların boşaltımına yardımcı olmaktadır (Jarman, 2014).

2.6. Terapötik Hikâye

Hurd (2015) aile içi şiddete şahit olan 5-10 yaş arası çocuklar için terapötik bir hikâye kitabı ve çalışma kitabı yazmıştır. Kitabın ana karakteri Alexis ebeveynleri arasında yaşanan aile içi huzursuzluğa şahit olmuş ve psikolojik semptomlar göstermeye başlamıştır. Hikâyede Alexis'in yaşadığı bu deneyimi anlama ve güvenlik oluşturma mücadelesi anlatılmaktadır. Kitap boyunca aile içi şiddetin temaları ve boyutları, psikopatoloji, öyküsel terapi, oyun terapisi, bibliyoterapi, dayanıklılık ve başa çıkma kullanılmıştır.

Aile içi şiddete şahit olmak çocuklar için genellikle travmatiktir (Jones, Hughes ve Unterstaller, 2001). Buna binaen söz konusu çocuklarla yapılacak psikolojik danışmanlık ve psiko-eğitim gibi çalışmalarda travmaya maruz kalan bireylere uygulanan sağaltım biçimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte çalışılan grubun çocuk olması kullanılacak yöntem ve tekniklerin buna göre çeşitlendirilmesini gerektirmektedir.

3. DÜNYADAN UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Türkiye’de kadın sığınma evlerinde aile içi şiddete şahit olan çocuklarla, kurum psikoloğunun takdiriyle bireysel görüşmeler yapılabilmeyle birlikte, bu konuda yürütülen yapılandırılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Aynı şekilde aile içi şiddete şahit olan çocuklarla ilgili yerli bir alanyazın oluşmamıştır.

Kanada 1990lı yılların başından beri aile içi şiddete şahit olan çocuklara psikolojik danışmanlık hizmeti vermekte, bu hizmet için donanımlı danışmanlar yetiştirip özel birimler kurmaktadır. 2009 yılı verilerine göre Kanada’nın yalnızca British Columbia eyaletinde şiddete şahit olan çocuklara psikolojik hizmet veren 90 adet özel birim bulunmaktadır. Bu birimler çocuklara hem bireysel hem grup olarak psiko-eğitim vermekle birlikte annelerle ve okullarla da çalışmaktadır (Barbeau, 2009). Programın amaçları şu şekilde sıralanmıştır:

- Şiddet döngüsünü kırmak,
- Aile içi şiddete şahit olan çocuklara özgüven geliştirme, güvenlik konusunda bilinç oluşturma, ilişki içerisinde kadına karşı şiddetle ilgili döngüyü anlama ve kendi duygularını fark etme konularında yardımcı olmak,
- Çocuklara destek grupları ve bireysel danışmanlık gibi hizmetler sunmak,
- Annelere destek sağlamak (kaynaklar, gruplar, danışmanlık vb.) ve
- İlişkilerde kadına karşı şiddet ile ilgili konularda toplumsal bilinç uyandırmak.

Bu birimlerde hizmet alan çocuklar mevcut kriz halini atlattı, anneleri zarar veren kişiden uzak bir yere yerleşmişlerdir. Kullanılan psiko-eğitim programı oldukça yapılandırılmıştır ve çocukları desteklemeyi, onlara somut beceriler öğretmeyi hedeflemektedir (Barbeau, 2009). Kanada’da verilen bu hizmetin genel amacı 3-18 yaş arası çocukların duygularını ifade edebilecekleri ve sağlıklı başa çıkma stratejilerini öğrenebilecekleri güvenli bir ortam sunmaktır.^e

Amerika’nın Boston eyaletinde Şiddete Şahit Olan Çocuk Projesi isimli yapılanma Boston Sağlık Merkezi’ne bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Bu yapılanma hem aile içi şiddete hem toplumsal şiddete şahit olan çocuklara hizmet sunmaktadır. Bünyesinde sosyal çalışmacı, psikolog, çocuk gelişimi uzmanı, müşavir çocuk doktoru ve müşavir avukat bulunduran bu yapılandırma şiddete şahit olan çocuklara bütüncül bir yardım hizmeti sunmayı amaçlamaktadır.^f

Avrupa’da şiddete şahit olan çocuklara yönelik yapılandırılmış bir destek merkezi bulunmamakla birlikte Avrupa Ekonomi ve Sosyal Komitesi tarafından 2011 yılında konuyla ilgili bir rapor hazırlanmıştır. Hazırlanan raporda her çocuğun güvenli bir ortamda büyümeye hakkı olduğu ve bunu sağlamanın devletlerin sorumluluğunda olduğu; aile içi şiddete şahit olan çocukların korunması için Avrupa Birliği’nin ve Avrupa

^e

<https://www.interiorhealth.ca/YourHealth/Assault/SexualAssault/Pages/Prog-ChildrenWitnessAbuse.aspx>

^f <http://www.childwitnessstoviolence.org/>

Meclisi'nin harekete geçmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (Czalbowski vd., 2011).

4. SONUÇ

Aile içi şiddet hem mağdur taraf hem şahit olan taraf için fiziksel ve psikolojik olarak yıpratıcı olabilmektedir. Annelerinin şiddete maruz kaldığına şahit olan çocuklar çeşitli gelişimsel sorunlar yaşayarak varlıklarını göstermektedir. Bu durumdaki çocukları tanıyıp onlara psikolojik ve eğitsel destek verebilmek amacıyla bir takım basamaklar, yöntemler ve teknikler belirlenmiştir. Dünyada aile içi şiddete şahit olan çocukların öfkelerini sağlıklı ifade edebilmelerini sağlamak, onlara güvenlik becerilerini öğretmek ve şiddetle ilgili farkındalık oluşturmak gibi amaçlarla hareket eden kuruluşlar mevcuttur. Aile içi şiddet istatistiklerine bakıldığında Türkiye'de de bu alanda çalışma yapılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Yetişmekte olan nesillerin şiddet döngüsünü devam ettirmeden sağlıklı ve güvenli bir hayat yaşamaları hem bireysel hem toplumsal olarak önem taşımaktadır. Bu nedenle çeşitli alanlardan araştırmacıların annelerinin şiddet gördüğüne şahit olan çocuklara yönelik sağaltıcı müdahaleler oluşturmasına ve bu alanın daha çok tanınmasına gerek duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Barbeau, E. (2009). *Best practices for the children who witness abuse program*. British Columbia: BC Yukon Society of Transition Houses.
- Bayındır, N. (2010). Aile içinde yaşanan şiddete karşı çocuğun gösterdiği tepkiler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 1-9.

- Bekmuratova, S.Z. (2012). Study of international students' definitions of, and perceptions about, domestic violence against women. Master thesis, Minnesota State University, Mankato.
- Bent-Goodley, T.B. (2004). Perceptions of domestic violence: A dialogue with African American women. *Health&Social Work*, 29(4).
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. New York: Basic Books.
- Carlson, B.E. (1996). Children of battered women: Research, programs, services. In. A.R. Roberts (Ed.), *Helping battered women* (pp.172-187). New York, NY: Oxford University Press.
- Carlson, B.E. (2000). Children exposed to intimate partner violence: Research findings and implications for intervention. *Trauma, Violence, & Abuse*, 4, 321-342.
- Czalbowski, S., Villanueva, I.F., Martin, I.L., Aleu, M.P., Trigales, L.G., Rodriguez, V., Frisanco, R., Candia, G., Gallo, A., Serughetti, G., Thorlacijs, Ö., Sigurjonsdottir, S.A., & Björnsdottir, B. (2011). *Children witness of gender violence in the domestic context*. Madrid, Spain: Save the Children.
- Devaney, J. (2015). Research Review: The Impact of Domestic Violence on Children. *Irish Probation Journal*, 12, 79-94.
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44, 513-524.
- Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology*, 50, 337-370.
- Holden, G.W. (2003). Children exposed to domestic violence and child abuse: Terminology and taxonomy. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6(3), 151-160.
- Holt, S., Buckley, H. and Whelan, S. (2008). The impact of exposure to domestic violence on children and young people: a review of the literature. *Child Abuse and Neglect*, 32, 797-810.
- Howard, L., Trevillion, K., Khalifeh, H., Woodall, A., Agnew-Davies, R., & Feder, G. (2010). Domestic violence and severe psychiatric disorders: Prevalence and interventions. *Psychological Medicine*, 40(6), 881-893
- Hurd, M. (2015). Healing through story: Development of a children's story and workbook for witnesses of domestic violence. Doctoral dissertation, The Chicago School of Professional Psychology. (ProQuest Number: 3739811).

- İçli, T.G. (1994). Aile içi şiddet: Ankara, İstanbul ve İzmir Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1-2), 7-20.
- Jarman, S. (2014). The effectiveness of drama therapy for children who have witnessed domestic abuse. *Mental Health Practice*, 18(2), 19-24.
- Jones, L., Hughes, M., & Unterstaller, U. (2001). Post-traumatic stress disorder (PTSD) in victims of domestic violence. *Trauma, Violence, & Abuse*, 2(2), 99-119.
- Kitzmann, K.M., Gaylord, N.K., Holt, A.R., & Kenny, E.D. (2003). Child witness to domestic violence: A Meta-Analytic Review. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, 71(2), 339-352.
- Kocacık, F., & Çağlayandereli, M. (2009). Ailede kadına yönelik şiddet: Denizli ili örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Derneği*, 6(2), 25-43.
- Kolbo, J.R., Blakely, E.H., & Engleman, D. (1996). Children who witness domestic violence: A review of empirical literature. *Journal of Interpersonal Violence*, 11(2), 281-293.
- Kragh, J., & Huber, C. (2002). Family resilience and domestic violence: Panacea or pragmatic therapeutic perspective? *The Journal of Individual Psychology*, 58(3), 290-304.
- Moe, A.M. (2009). Battered women, children and the end of abusive relationships. Sociology Faculty Publications. Paper I.
- Morley, E.G. (1999). The child witness to domestic violence: The relationship among battered mothers' characteristics, child abuse, and child behaviour problems, Doctoral dissertation. UMI 9933286
- Sandoval, Y. (2010). Support group for children who experienced domestic violence: A grant proposal, Master thesis. UMI No. 1486371
- Sullivan, C.M. (2018). Understanding how domestic violence support services promote survivor well-being: A conceptual model. *Journal of Family Violence*, 33(2), 123-131.
- Tsavoussis, A., Stawicki, S.P.A., Stoicea, N., & Papadimos, T.J. (2014). Child-witnessed domestic violence and its adverse effects on brain development: A call for societal self-examination and awareness. *Frontiers in public health*, doi: 10.3389/fpubh.2014.00178
- Wolak, J., & Finkelhor, D. (1998). Children exposed to partner violence. In J.L. Jasinski & L.M. Williams (Eds.), *Partner Violence: A Comprehensive Review of 20 Years of Research*. California, CA: SAGE.
- Wuest, J., Merritt-Gray, M., & Ford-Gilboe, M. (2004). Regenerating family: Strengthening the emotional health of mothers and children in the context of intimate partner violence. *Advances in Nursing Science*, 27(4), 257-274.

